

MITROPOLIA BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI
TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

9-10

ANUL XIV

1964

C U P R I N S U L

REDACȚIA: Legământul vieții și al păcii	Pag. 489
---	----------

S T U D I I

Pr. Prof. dr. PETRU REZUȘ: Formele de expresia ale religiei creștine	492
Pr. EMANUEL COPACIANU: Despre vârsta necunoscută din viața lui Iisus Hristos	501
Pr. dr. IOAN PETREUȚA: Filioque și unitatea Bisericii	507
Magistrand SORIN COSMA: Efectele Sfântului Botez din punct de vedere dogmatic	513
N. IVANOV: Simbolul ortodox al credinței (traducere de G. IVANOV)	531
Prot. PETRU BOGDAN: Limba noastră bisericească	547
Pr. dr. ATHANASIE NEGOIȚA: Despre limbile semite	562

I N D R U M A R I O M I L E T I C E

Pr. Prof. dr. NICOLAE CIUDIN: Lumina Taborului	581
Prot. PETRU BOGDAN: Bucuria văduvei din Nain	584

P R O B L E M E L I T U R G I C E

Pr. Prof. dr. SPIRIDON CINDEA: Liturghie, liturghisire, liturghier și liturgică	587
---	-----

D O C U M E N T A R

Prot. dr. GHEORGHE COTOȘMAN: Inscricții și însemnări din bisericile Mitropoliei Banatului	592
---	-----

C R O N I C A B I S E R I C E A S C A

Cea de a doua Adunare generală creștină pentru pace; Intrunire ecumenistă în problemele dezarmării; Aprecieră poziției Mișcării ecumenice cu privire la pace și dezarmare; A patra sesiune a Conferinței Bisericilor Europene; Demersuri în favoarea obștii atonite; Monahi ortodocși ruși la Ierusalim; Pelerinaj rus în Țara Sfântă; Ortodoxia în Africa de est; Lucrarea misionară a Bisericii Ortodoxe Ruse; Noul episcop ortodox de Bonn; Ce se crede în Germania apuseană cu privire la unirea Bisericilor; Poziția Bisericii evanghelice germane față de Roma; Intilnire între vechii-catolici și romano-catolici în Țările de Jos; Dispensă specială acordată de papa Paul al VI-lea; Vaticanul și incinerarea; Nouă formulă la cuminicare în Biserica latină; Convorbiri între anglicani și ortodocși în S.U.A.; Posibilități de intercomuniune în

MITROPOLIA BANATULUI

9-10

ANUL XIV 1964

3318.

EDITURA MITROPOLIEI BANATULUI

Apare cu binecuvîntarea și sub îndrumarea I. P. S. Sale D. D.
Dr. NICOLAE CORNEANU Arhiepiscop și Mitropolit
Redacția și Administrația: Arhiepiscopia Ortodoxă Română,
Timișoara I, Blv. Victoriei Nr. 7.

LEGĂMÎNTUL VIEȚII ȘI AL PĂCII

Mai actuală ca oricînd, pacea a devenit grija de fiecare zi a omenirii și problema de care-și leagă strîns însăși existența, iar participarea activă care să o asigure, o datorie ce-i revine fiecăruia. Biserica creștină a înțeles din început acest adevăr și în sensul învățăturilor cuprinse în temeiurile credinței ce propovăduiește, depune silinți pentru a-și da contribuția la realizarea ei. Dovadă elocventă, rămîne Conferința Creștină pentru Pace care luînd ființă în anul 1958, prin cercetarea cu grijă a aspectelor ce le prezintă această problemă vitală, a reușit să închiege o unitate de acțiune și să găsească posibilități care să folosească scopului urmărit.

Fără a fi o organizație în înțelesul obișnuit al cuvîntului, Conferința Creștină pentru Pace reprezintă o mișcare pusă în slujba apropierii, împăcării și colaborării dintre toți credincioșii și prin ei, dintre toate popoarele. Obolul oferit nobilelor cauze umanitare îi justifică atît utilitatea cît și necesitatea ființării. Căci pornind de la principiile fundamentale ce-i sînt proprii și apreciînd cu realism problemele contemporaneității, n-a izolat Biserica de viață, ci a așezat-o în centrul ei, considerînd că îi este de datorie să servească omului și că pacea este o cauză a întregii colectivități umane, deci nu o chestiune ce interesează numai un anumit grup; că nu servește unor ideologii sau interese particulare, ci fiecărui semen.

Dacă prima Adunare generală creștină pentru pace din 1961 a înțeles că creștinii nu pot sta indiferenți în fața amenințărilor războinice în această eră a atomului și dacă a adresat umanității în numele Domnului răstignit și înviat, în numele Sfîntului Duh și al

plenitudinii păcii divine chemarea spre unire într-o mare împotrivire contra folosirii mijloacelor de exterminare în masă cerînd proscrisirea războiului, cea de a doua Adunare generală ținută la Praga între 28 iunie și 3 iulie din acest an, și-a desfășurat lucrările sub semnul profeticelor rostiri: „Legămîntul meu este legămîntul păcii și al vieții”. (Maleahi 2, 5).

Sute de reprezentanți ai Bisericii lui Hristos, teologi și laici de pe întregul glob au cuprins cu înțelegerea creștină imperativele vremii și aprofundînd în același spirit aspectele coexistenței pașnice, și-au exprimat hotărîrea de a contribui cu folos pentru a-i da consistență. Desprinzînd sensul adevărat al existenței, s-a accentuat că a osteni spre zidirea păcii este de datoria tuturor creștinilor, în al căror suflet trebuie să rămînă mereu trează responsabilitatea ce le revine în fața lui Dumnezeu, a Domnului nostru Iisus Hristos Stăpînul vieții și în fața oamenilor. Și apoi, s-a arătat, nu ne este îngăduit să uităm că darurile plinătății și diversității vieții umane cu nobilele sale cuceriri din trecut și prezent cum și misiunea ce are, poartă în ele încă neexprimată și nefolosită posibilitatea de apropiere și năzuința neînfrînată de pace, pentru a căror înfăptuiri nici o dăruire nu poate fi prea mare, căci prețul dragostei nu-și poate găsi măsura cînd servește binelui obștesc. Prejudiciile, ori de ce natură ar fi ele, nu pot constitui un hotar, o delimitare, această dăruire făcîndu-se pentru toți. Deosebirile de credință, tradiție sau cultură ce reprezintă rezultatele unor anumite împrejurări istorice sînt considerate de creștini ca factori de legătură și de îmbogățire a unei trăiri pline într-o lume a păcii și binevoiri. Este deci evident că ceea ce ne apropie este mult mai puternic și prețios decît ce ne desparte.

Evanghelia Mîntuitorului așează toți oamenii pe aceleași înălțimi de lumină, de demnitate umană, considerîndu-i purtătorii acelorași daruri și misiuni și îndreptățiți în egală măsură la bucuriile vieții. Aceste în-

demnuri purcese din înălțătura evanghelică au și dat
jiință Mișcării creștine pentru pace, atunci cînd stri-
gătul omenirii o căuta cu deznădejde și cînd umbra
morții se ridicase amenințător. Prin realismul în care
a pus în lumea creștină problemele vitale ale tuturor,
socotite la început îndrăznețe dar înțelese și urmate
acum, a așezat Biserica lui Hristos în miezul vieții fă-
cîndu-o folositoare și în acest fel omului pe care are
menirea de a-l sluji. Adunarea generală din vara ace-
stui an i-a înmulțit această posibilitate, arătînd cu lim-
peziciune în duh și adevăr creștin, drumul ce trebuie
să-l urmeze bunii credincioși pentru a se învrednici de
nepieritoarea fericire făgăduită făcătorilor de pace, fii
bineplăcuți lui Dumnezeu.

Stăruind cu rîznă în aceste osteneli, Mișcarea
creștină pentru pace și cei ce-i ascultă glasul, vor con-
tribui alături de alte acțiuni și organizații la întărirea
păcii și siguranța vieții, cărora conștiința creștină nu
va pregeta să le dea un înțeles și cuprins tot mai bo-
gat în dragoste, neuitînd că legământul său este legă-
mîntul vieții și al păcii.

REDACȚIA

FORMELE DE EXPRESIE ALE RELIGIEI CREȘTINE

Pr. Prof. dr. PETRU REZUȘ

Spre a-și îndeplini menirea sa, religia creștină implică o mare bogăție de modalități și forme de expresie¹⁾. Mesajul religiei creștine fiind deosebit de complex, modalitățile și formele de expresie vor fi pe măsura lui, neignorându-se nimic din ceea ce intră în componența sa doctrinală, morală și cultică. În acest sens, sînt utilizate toate posibilitățile de exprimare a învățăturii Domnului nostru Iisus Hristos, pentru a se putea îndeplini cu maximum de efort mîntuirea credincioșilor.

Expresivitatea religiei creștine stă, astfel, în direct raport cu credincioșii. Pe de o parte religia creștină trebuie să se exprime cît mai corect și mai complet, pentru a fi însușit adevărul cuvînt mîntuitor, pe de altă parte și cei ce-și însușesc religia creștină, adică credincioșii, trebuie să-și exprime credința lor și să-și manifesteze religiozitatea lor cu mijloacele cele mai expresive și-n formele și modalitățile ortodoxe de expresie, evitîndu-se pe cele greșite, dintre care cele mai primejdioase sînt cele mistic-bolnăvicioase și cele superstițioase.

Modalitățile și formele de expresie ale religiei creștine aparțin deci unui sector deosebit de important, care impune o atenție pastorală susținută din partea preoților și credincioșilor, spre a se evita devierea religiozității pe drumuri greșite. De felul cum este făcută „expresivă” religia creștină, adică de mijloacele care sînt folosite de către propovăduitorii săi, cît și de felul însușirii sale de către credincioși, depinde realizarea misiunii sale religioase.

În această privință, ne-am propus să lămurim, mai întîi,

1) Pentru a preciza terminologia folosită, remarcăm că am considerat „forma de expresie” mai potrivită decît „mijlocul de expresie” și decît „expresivitatea religiei”. „Mijlocul de expresie” este mai puțin uzitat, iar expresivitatea are o sferă mai largă decît cea pe care o vizăm noi în articolul acesta. Totuși diferențierile nu sînt așa de mari și rigide, ca termenii de mai sus să nu fie folosiți ca sinonimi.

care sînt formele structurale de expresie ale religiei creștine, adică cum se exprimă ea însăși, apoi formele de expresie religioase care depind de preoți și credincioși, adică cum se exprimă religia creștină prin ei²⁾.

1. FORMELE STRUCTURALE DE EXPRESIE ALE RELIGIEI CREȘTINE

Religia creștină se exprimă ca atare prin doctrina, morala și cultul său. Toate trei sînt decisive în a o contura și individualiza între celelalte religii. Expresia doctriinală depinde de conținutul său, adică de învățătura întemeietorului care este Domnul nostru Iisus Hristos. Cunoșcînd doctrina creștină, cunoști ceea ce ea cuprinde, deci norma de credință și de viață.

Expresia doctriinală are, de aceea, o deosebită importanță³⁾. Domnul nostru Iisus Hristos și-a propovăduit învățătura Sa, folosind cele mai potrivite mijloace de expresie, astfel că i-a asigurat o expresivitate maximă. Adevărurile minuitoare se bucură de o simplitate, unitate și sublimitate desăvîrșită, deoarece ele sînt rezolvate de însuși Fiul lui Dumnezeu.

Doctrina creștină este o doctrină descoperită de Iisus Hristos, accesibilă fiecărui credincios, corespunzînd tuturor cerințelor religioase. Formele de expresie au fost strîns legate de cerințele și posibilitățile credincioșilor, de viața lor și de mîntuirea lor. Domnul nostru Iisus Hristos n-a propovăduit o învățătură streină de preocupările credincioșilor, sau o doctrină ermetică și obscură, care să fie privilegiul cîtorva inițiați.

Folosind forme de expresie doctriinală simple, la îndemîna fiecăruia, legate de viața și de cerințele lor, Domnul nostru Iisus Hristos a asigurat expresivitatea maximă religiei creștine, care trebuie să fie respectată cu strictețe de către fiecare propovăduitor. Doctrina creștină, pe această linie de mărturisire, nu trebuie să fie desprinsă de credincioși, transformată în ceva obscur sau ermetic. Adevărurile creștine nu sînt expresia unui *ermetism religios*, greșit înțeles, ci corespund realităților divine, ale căror expresie revelată sînt.

2) Compartimentarea acestui subiect este anevoie de făcut. Formele de expresie ale religiei creștine aparțin mai multor discipline teologice, dintre care vom enumera în ordinea cuprinderii sale cantitative: Teologia fundamentală, Psihologia religioasă, Teologia pastorală (Pastorală, Liturgică, Omiletică, Cîntarea bisericească, Ritualul, etc.).

3) Cf. I. Mihalcesco, *La theologie symbolique au point de vue de l'Eglise orthodoxe orientale*, București—Paris, 1932, p. 5.

Din acest punct de vedere, doctrina creștină nu poate deveni nici expresia diformată a răstălmăcitorilor despre care vorbește acum Sfântul Apostol Petru, referindu-se la epistola Sfântului Pavel: „*în care sînt unele lucruri anevoie de înțeles, pe care cei neștiutori și neîntăriți le răstălmăcesc, ca și pe celelalte Scripturi*” (II Petru III, 16), nici expresia diformată a misticilor bolnăvicioși și a superstițioșilor. Expresia doctrinală a religiei creștine trebuie să fie cea genuină, hristică, apostolică și patristică, pentru ca religia creștină — prin aceasta — să fie însăși expresia Domnului nostru Iisus Hristos.

Totodată trebuie avut în vedere că numai expresia adevărată doctrinală a religiei creștine poate da icoana sa reală credincioșilor săi și o poate individualiza între celelalte religii, fără a se forma idei greșite asupra ei, ci fiind cunoscută așa cum a fost propovăduită de însuși Mîntuitorul nostru Iisus Hristos⁴⁾.

Acestea de mai sus sînt valabile și cînd se are în vedere morala și cultul religiei creștine. Morala creștină este o expresie a vieții religioase și a normelor sale. Doctrina creștină este transpusă în viață de către credincioși, de aceea morala creștină este o oglindă fidelă a doctrinei creștine.

Expresivitatea morală a religiei creștine este asigurată de o morală religioasă cu principii mîntuitoare, care-și imprimă timbrul lor specific pe viețile credincioșilor noștri. Credincioșii trebuie să trăiască religios, așa cum cred și propovăduiesc.

Această expresivitate doctrinală și morală este strîns legată și de expresivitatea cultică a religiei creștine, care se face simțită și trăită în timpul slujbelor divine. Această expresie cultică se petrece, de obicei, în sfintele locașuri de rugăciune, în care se adună credincioșii, fiind organic legată și de propovăduirea și de trăirea adevărilor mîntuitoare.

Considerate din întregul punct de vedere doctrinal, moral și cultic, formele structurale de expresie ale religiei creștine sînt desăvîrșite, putînd contura în inimile și-n mințile credincioșilor imaginea adevărată a acestei religii, fără a devia spre alte forme doctrinale religioase, morale și cultice, străine de învățătura și de tradițiile Bisericii Ortodoxe.

2. FORME EXTERIOARE DE EXPRESIE

Între formele exterioare de expresie ale religiei cel dintîi

4) A se vedea pe larg și: St. Zankow, *Das Orthodoxe Christentum des Ostens. Sein Wesen und seine gegenwärtige Gestalt*, Berlin 1928, p. 10 și urm.

trebuie considerat *graiul*⁵⁾. De altfel orice cuprins logic, orice adevăruri doctrinale sînt formulate cu ajutorul graiului sau al vorbirii. Și în religia creștină cel mai frecvent mod de exprimare doctrinală a fost graiul. Dumnezeu vorbește în decursul întregului Testament Vechi cu patriarhii și cu profeții, iar în Testamentul Nou propovăduiește folosind „graiul viu” Domnul nostru Iisus Hristos, care vorbește cu apostolii Săi și cu contemporanii⁶⁾.

Spre a se face înțeles și a intra în legătură cu credincioșii, mijlocul revelational a trebuit să folosească mai ales graiul, ca formă exterioară de expresie. El este cel mai potrivit, pentru a exprima un cuprins doctrinal, o stare de spirit, o emoție, căci zice Domnul nostru Iisus Hristos: „*Puneți în urechile voastre cuvintele acestea...*” (Luca IX, 44). Prin acest apel, Domnul arăta, în mod expres, că folosește graiul, pentru a propovădui învățătura Sa. Iar Sfîntul Apostol Iacov precizează utilitatea graiului ca mijloc de expresie cînd spune: „*Cu ea (cu limba, cu graiul) binecuvîntăm pe Domnul... Din aceeași gură iese binecuvîntarea și blestemul. Nu trebuie, frații mei, să fie acestea așa*”. (Iacov III, 9—10).

Apostolul Iacov insistă, astfel, și asupra modalităților de folosire a graiului, arătînd părțile sale negative. De altfel formele de expresie exterioare religiei creștine pot fi folosite și negativ, în mod greșit, pricinuind grave prejudicii credincioșilor și îndepărtîndu-i de calea cea adevărată. Căci dacă cu ajutorul graiului se poate propovădui doctrina cea mîntuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos, tot cu ajutorul lui se poate propovădui și erezia, se pot aduce mari neplăceri aproapelui nostru.

De aceea Biserica Ortodoxă a precizat, prin uz tradițional, anumite principii care privesc folosirea graiului ca formă de expresie religioasă. Mai întîi nu poate fi propovăduit decît adevărul revelat; cei ce propovăduiesc erezia, minciuna pierzătoare de suflete, sînt eliminați din viața Bisericii Ortodoxe.

Intr-al doilea rînd, graiul, are formă de expresie, se bucură de-o deosebită atenție în ceea ce privește precizia, claritatea, simplitatea și frumusețea sa. Există cu alte cuvinte și un *stil religios* de exprimare prin viu grai și prin scris; cele

5) Vezi: Petru Rezuș, *Învățătura creștină, despre cuvînt ca mijloc de expresie în cele trei confesiuni*, în Ortodoxia, An. XI, nr. 1, ianuarie—martie 1959, p. 48—62.

6) Teologul V. Găină îi spune „vehicul extern”. Vezi: *Teoria revelației*, 1899, p. 12.

expuse fiind valabile pentru amândouă modurile de existență ale graiului (vorbit și scris). Acest stil religios sau bisericesc este destul de bine cunoscut și el urmează pe acela al Domnului nostru Iisus Hristos, pe al Apostolilor și al Părinților bisericești.

Domnul nostru Iisus Hristos a folosit un grai simplu, clar, precis și frumos. Ceea ce a avut de spus a spus cu maximum de efect, fiind ascultat cu luare aminte și cu interes. Nu folosea cuvinte streine de înțelesul celor mulți; atunci când era nevoie însă le folosea, de exemplu când vorbea cu cărturarii, fariseii și saducheii poporului ales, care ei înșiși se refereau la termeni tehnici religioși.

Domnul nostru Iisus Hristos s-a ferit de cuvintele cu înțeles dublu sau obscur, de cuvintele pornografice sau de cuvintele care puteau isca ilaritatea celor prezenți sau năseriozitatea. Nu avem asemenea cazuri în întreg Testamentul Nou. Domnul nostru Iisus Hristos a folosit deci graiul ca formă de expresie în cele mai bune condițiuni, arătându-ne și nouă cum trebuie să-l folosim.

Cunoscând foloasele și primejdiile religioase ale graiului, propovăduitorii cuvîntului lui Dumnezeu vor căuta să-l folosească cu maximum de efort pentru propovăduirea adevărului mîntuitor, iar pentru aceasta îngrijindu-se să îndeplinească și condițiile necesare stilistice, adică să fie clar, precis, simplu și frumos. Nu vor vorbi ce nu trebuie și cum nu trebuie, cunoscînd că limba poate fi și sabie cu două ascuțituri⁷⁾. Nu vor folosi graiul spre „scandela” aproapei. Vor căuta să folosească graiul, spre a exprima în condiții optime ortodoxe ceea ce au de spus. Se vor feri mai ales, în propovăduirea cuvîntului lui Dumnezeu, de durități, de trivialități, de obscenități, care nici nu sînt de conceput în gura preotului, reprezentantului Domnului. Efectul unor astfel de cuvinte negative ar fi tocmai opusul celui scontat, compromițînd propovăduirea cuvîntului lui Dumnezeu.

Dar graiul, ca formă de expresie religioasă, n-a fost folosit numai rostit și scris, ci și cîntat. Credincioșii au folosit graiul, spre lauda lui Dumnezeu, în toate aspectele sale. Și graiul cîntat, sau *cîntarea vocală*, a fost utilizat pentru a exprima un conținut sufletească într-o formă deosebită, mai reliefată, mai sonoră și mai solemnă⁸⁾.

7) Vezi și: E. Braniște „Despre vorbirea preotului în viața de toate zilele”, în Mitropolia Olteniei, An. X, nr. 3—4, martie—aprilie 1958, p. 165—175.

8) Vezi diferitele articole care dezvoltă aceste idei, scrise de prof. N. Lungu în revistele patriarhale.

Și în privința cîntării însă sînt de observat anumite principii precise religioase, de o mare importanță pentru buna sa desfășurare. Cîntarea omofonă este astăzi foarte răspîdită în Biserica Ortodoxă, oferind mari satisfacții sufletești credincioșilor noștri. Pentru aceasta ea trebuie să se desfășoare pretutindeni după normele cîntării tradiționale ortodoxe, fără inovații, fără variațiuni, fără modificări de text. Mai cu seamă nu vor fi folosite melodii streine de spiritul cîntării ortodoxe și cu atît mai puțin texte improvizate sau inventate cu grave abateri de la doctrina ortodoxă.

Aici avem de spus ceva și în privința muzicii bisericești instrumentale. Uzanțele tradiționale ale Bisericii Ortodoxe cunosc numai cîntarea vocală, nu și pe cea instrumentală. În Biserica romano-catolică se folosește orga, ca instrument muzical, dezvoltîndu-se în acest sens compozițiile muzicale (mai ales Bach).

Biserica Ortodoxă a rămas însă tradițional, la cîntarea vocală, considerînd mai bogat și mai prețios cuprinsul religios pe care-l exprimă graiul credincioșilor decît acela exprimat prin sunete de către un instrument, așa că și astăzi în locașurile divine nu răsună decît graiul în diferitele sale forme: rostit (predicat), scris (citit) și cîntat.

Altă formă exterioară de expresie religioasă este *mișcarea* sub diferitele sale forme: mers, închinare, îngenunchere, gesticulație, etc. Și această formă de expresie religioasă este deosebit de importantă, ea făcînd parte integrantă nu numai din atitudinea, din ținute credincioșilor, dar și din cultul divin.

Și Domnul nostru Iisus Hristos le-a folosit sub diferitele forme: S-a mișcat, s-a închinat, a îngenunchiat, a gesticulat etc. neîșînd niciodată din cadrele legiuite și normale ale mișcărilor religioase. Chiar și atunci cînd i-a izgonit pe cămătari din templu a fost sublim în mînia Sa îndreptățită.

Mișcărilor Domnului au fost deci expresive, ponderate, normale, măsurate etc. Ele erau în directă legătură cu conținutul sufletesc și exprimau ceea ce trebuiau să exprime, nu erau deplasate, anormale, nestăpînite, inestetice sau obscene. Ele exteriorizau demnitatea deosebită a cuprinsului doctriinal și a celui ce-l propovăduia.

Și-n această privință, acum reliefată de uzul Mîntuitorului, trebuie să-i urmăm pilda cu o deosebită atenție, pentru a nu compromite mesajul divin. Mișcărilor noastre, mai ales în cadrul cultului divin, sub toate formele care intervin: mers, închinare, îngenunchere, metanii, facerea crucii, gesticulație, mimică, etc., trebuie să fie corecte, decente, normale, cucer-nice, pline de respect față de Dumnezeu și față de credincioși, care sînt chipul și asemănarea Sa. Nu vor fi nicidecum

arogante, nestăpînite și nesuferite, pripite, accelerate etc. Nimic nu este mai păgubitor religiozității decît expedierea mișcărilor tradiționale, uzuale, în mișcări pripite, care-l demască pe cel grăbit, neconvins și superficial. Nici mișcările anormale, prea largi, deșantate, ieșite din comun, exagerate, nu servesc ca formă de expresie religioasă adevărată, ci dimpotrivă. În loc să fie formă de expresie, ele o diformează caricatural, iar cel ce le folosește îmbracă cuprinsul doctri-
nal religios în haine nepotrivite și nepermise.

Mișcărilor, gesticulați și mimica vor fi controlate și stăpînite cu cea mai mare atenție. În locașul divin atît preotul, cît și credincioșii trebuie să se manifeste corect, căci se află înaintea lui Dumnezeu. Mișcările adevărate religioase asigură atmosfera corectă, ortodoxă, din interiorul locașurilor divine, atît de necesară pentru rugăciune și meditație.

În unele religii, mișcările trupului sînt folosite, ca formă de expresie și în dansuri religioase. Mai cunoscute, în această privință, sînt religiile clasice ale greco-romanilor, egiptenilor etc., care foloseau, de obicei, fecioarele dedicate templelor. Dansul religios se practică și astăzi în mahomedanism (dervișii dansatori), în budism, etc.

Biserica creștină utilizează, ca forme de expresie, mișcările sub toate înfățișările enumerate mai sus, exceptînd dansul religios. Dansul n-a fost folosit în incinta sacră nici în Testamentul Vechi, nici în Testamentul Nou. Cînd îl aflăm folosit, el înfrumusețează alte ocazii: „*Iar prăznuindu-și Irod ziua nașterii, a jucat fața Irodiadei în mijloc și a plăcut lui Irod...*” (Matei XIV, 6).

Alte forme de expresie religioasă sînt înfățișările îngerilor, sfinților, ale Sfintei Treimi, etc. cu ajutorul culorilor sau al cioplirii în lemn și în piatră (strane, rame, etc.). Este vorba adică de *pictura, sculptura și arhitectura religioasă*, forme exterioare de expresie deosebit de bogate și grăitoare⁹⁾.

Icoanele au fost considerate întotdeauna ca „biblia celor neștiutori de carte”, de aceea locașurile divine au fost împodobite cu chipuri sfinte. Biserica Ortodoxă însă a precizat, împotriva tendințelor sau afirmațiilor idolatre, că credincioșii nu se închină la lemnul sculptat, la culori, la pînză sau la darurile artistului. Venerarea sfinților, supravenerarea Maicii Domnului și adorarea Sfintei Treimi exclud idolatria, care este legată de lucruri neînsuflețite. Tot din cauza aceasta în Biserica Ortodoxă nu sînt admise chipurile cioplite, în conformitate cu porunca: „*Să nu-ți faci chip cioplit, nici vreo*

9) Vezi pe larg: Petru Rezuș, *Aghiolgia ortodoxă*, Caransebeș, 1940, p. 332 și urm.

înfățișare a lucrurilor care sînt sus în ceruri, sau jos pe pămînt, sau în apele mai de jos ca pămîntul, să nu te închini înaintea lor și să nu le slujești". (Exod. XX, 4—5).

3. FORME INTERIOARE DE EXPRESIE

Ca forme interioare de expresie religioasă ne gîndim în primul rînd la *meditația religioasă*, care n-are nevoie de grai, de mișcări și de culori. Ea se desfășoară numai în interiorul credinciosului, iar intensitatea și durata depind de trăirea fiecăruia¹⁰). În decursul meditației religioase, credinciosul se poate gîndi la adevărurile mîntuitoare, își cercețează lucrarea mîntuirii sale, etc.

Altă formă interioară de expresie religioasă este „*rugăciunea cu gîndul*”, cînd credinciosul se roagă fără cuvinte, mut, numai el cu sine-însăși și cu Dumnezeu.

Formele interioare de expresie religioasă sînt necesare pentru credincioși, deoarece nu se poate concepe o expresie exterioară religioasă fără un corespondent interior. Credinciosul adevărat are grijă și de interiorul său sufletesc, iar meditația religioasă, rugăciunea cu gîndul sînt forme de expresie care-l ajută, cu condiția ca ele să fie îndeplinite după învățătura Bisericii Ortodoxe. Meditația religioasă și rugăciunea cu gîndul nu sînt evadări, ci revărsări în doctrina Bisericii. Credincioșii nu pot folosi meditația ca un prilej de-a se gîndi la lucruri streine de învățătura Domnului nostru Iisus Hristos, ci dimpotrivă ca un prilej de clarificare și de întărire, de apropiere și de dragoste tot mai mare față de Dumnezeu și de aproapele. Visătoaria stearpă n-are ce căuta în meditația adevărată și-n rugăciunea interioară ortodoxă; ea a fost vestejită cu egală energie de către toți sfinții Părinți ai Bisericii Ortodoxe.

4. FORMA GLOBALA DE EXPRESIE

Sub formele globale de expresie religioasă înțelegem pe cele care le cuprind pe toate cîte le-am enumerat pînă acum. În această privință trebuie să considerăm că credinciosul este expresia maximă a religiei creștine, atunci cînd el trăiește cu adevărat învățătura Mîntuitorului. Un credincios care pune în practică această învățătură devine expresia sa vie¹¹). El este un exemplu practic, care edifică pe fiecare. De multe ori, în istoria religiei creștine, credincioșii au recomandat, prin

10 Consultă și: W. Mundle, *Die religiösen Erlebnisse, ihr Sinn und ihre Eigenart*, Leipzig, 1927, p. 28.

11) Pe larg: A. Rademacher, *Religion und Leben*, Freiburg, 1926, psalm.

viața lor religioasă, însăși religia creștină, căreia-i aparțineau¹²⁾.

Pentru ca credincioșii să devină forme globale de expresie ale religiei creștine, ei trebuie să pună în practica vieții lor învățătura Mântuitorului, să fie expresii vii ale ei. Numai așa se poate vorbi despre fiecare ca despre o formă globală de expresie a religiei creștine, în care se adună într-un mod desăvârșit toate celelalte expresii exterioare și interioare.

CONCLUZII

Formele de expresie ale religiei creștine au o importanță deosebită în economia mântuirii noastre. De corecta lor precizare și desfășurare depinde realizarea mesajului divin, care implică înveșmîntarea sa în forme de expresie, fără de care ar rămîne necunoscut și nerecepționat de către credincioși. Corectîndu-le pe fiecare în parte, noi putem obține reale foloase în misiunea noastră, înlăturînd diferitele erori care intervin mai ales atunci cînd nu sînt cunoscute adevăratele poziții ale Bisericii Ortodoxe. Cuprinsul doctrinal revelat al religiei creștine trebuie să fie propovăduit în condiții optime. Pentru aceasta se vor folosi numai formele de expresie tradiționale ale Bisericii Ortodoxe, verificate în decursul îndeplinirii misiunii sale.

¹²⁾ Vezi și: L. de la Grandmaison, *La religion personnelle*, Paris, 1928, p. 8.

DESPRE VÎRSTA NECUNOSCUTĂ DIN VIAȚA LUI IISUS HRISTOS

Pr. EMANUIL COPĂCIANU

Nimic nu a pasionat mai mult pe creștini și aceasta pe drept cuvânt, decît necunoscuta viață a Mîntuitorului. Anii despre care cei patru Evangheliști nu au făcut nici o însemnare, au adus în multe inimi firești întrebări și îndoieli și de aceea pe seama acestei epoci s-au născocit cele mai fantastice povești.

Credincioși izvoarelor pe care le are Biserica creștină, datori sîntem să ne amintim mai întîi de datele pe care cei patru Evangheliști ni le dau despre viața lui Iisus. Așa cum știm, aceste date se referă la: nașterea, tăierea împrejur, aducerea la biserică, închinarea magilor, uciderea pruncilor și fuga în Egipt. După moartea lui Irod cel Mare găsim: întoarcerea din Egipt și stabilirea bătrînului Iosif și a Fecioarei Maria cu pruncul Iisus în satul Nazaret, disprețuitul Nazaret, despre care mulți se îndoiu de poate ieși ceva bun dintr-insul. În acest orășel — necunoscut și disprețuit — și-a petrecut Iisus Hristos copilăria, adolescența și primii ani ai vîrstei bărbătești.

Despre Iisus abia de mai știm ceva, cînd este în vîrstă de doisprezece ani, și numai mulțumită Evanghelistului Luca (2, 41, 52). Potrivit obiceiului iudaic, Paștele se prăznuia la Ierusalim cu deosebit fast, marele oraș fiind totdeauna și un centru spiritual al israeliților. Cu prilejul unei asemenea sărbători, familia sfîntă veni la Ierusalim pentru marele praznic. După sărbători, Iosif și Maria se întorc în Nazaret, socotind că Iisus plecase cu alți cunoscuți. Aflînd însă că nu se găsea cu aceștia, îngrijorați, fac calea întoarsă și-L găsesc în mijlocul cărturarilor care se minunau de priceperea și răspunsurile Lui. Vor fi aceeași cărturari care ceva mai tîrziu vor spune cu nedumerire: „cum de știe El să tîlmăcească Scripturile, cînd nu le-a învățat nicăieri?”

Luca — singurul care amintește lucrul acesta — scrie: „găsindu-l, părinții Lui au rămas uimiți; iar mama Lui i-a zis: „fiule, pentru ce ne-ai făcut nouă așa? Uite, tatăl Tău și eu, cu mare neliniște Te căutam.

„El însă le-a zis: „la ce era să mă căutați? nu știți oare

că eu trebuia să mă găsesc întru cele ale Tatălui Meu? Dar ei n-au înțeles vorbele ce li s-au spus.

„Și S-a pogorît Iisus cu dinșii a venit în Nazaret și le era supus, iar mama Lui păstra toate cuvintele acestea în inima sa. Iisus însă propășea cu înțelepciunea, cu vârsta și cu harul înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor”... (Luca 2, 42—51).

Iată aceasta e singura pagină care ne dezvăluie unica întimplare din copilăria lui Iisus. E cea dintâi după întoarcerea din Egipt — când Iisus putea să aibe mai bine de doi ani și cea din urmă înainte de a ieși să se boteze în apele Iordanului. Asupra ei s-au plecat — trufășe sau smerite — capetele a milioane de credincioși și citind-o s-au întrebat: — „Și după aceea?” După aceea, Iisus a continuat să se găsească, an de an, zi de zi, întru lucrurile Tatălui Său. După aceea, a continuat să-și iubească mama cu acea sfință și duioasă dragoste a copilăriei, când mama este mai presus de tot ce are lumea și viața omenească. După aceea, împlinind fireștile legi ale naturii omenești, a continuat să crească în vîrstă, în har și în înțelepciune și lucrul acesta-l vedeau și oamenii din Nazaret, iar Dumnezeu purta grijă de toate. Și cine știe, dacă nu cumva mîinile acelea — mîinile care au adus mîngiere atîtor suferinți și binecuvîntare atîtor năpăstuiți — nu vor fi dăltuit lemnul în atelierul de lucru al bătrînului dulgher Iosif! Aproape toți comentatorii și istoricii moderni ai vieții lui Iisus afirmă aceasta și de aceea și noi sîntem înclinați să spunem același lucru. Cît despre Iosif, să amintim că el a murit înainte de a fi văzut măcar începutul de glorie al copilului căruia-i purtase de grijă cu părintească dragoste. Însemnarea doctorului Luca este în același timp și ultima despre bătrînul Iosif.

Faptul că de acum Evangheliștii nu mai spun nimic din viața aceasta necunoscută a celor optsprezece ani, ne îndreptățește să credem că viața lui Iisus s-a dezvoltat ca a fiicăruia din noi, în afară de păcat. De altfel tăcerea lor concordă cu datina evreilor din vremea aceea: majoratul începea la 30 de ani! Vîrsta de 30 de ani, ca și aceea de doisprezece ani, avea o semnificație deosebită la evrei. La vîrsta aceasta Iisus părăsi casa părintească și păși în viața publică, luînd parte la sărbătoarea Paștelui. La aceeași vîrstă, Moise părăsise casa lui Faraon, Samuil căpătase darul prorociei și înțeleptul Solomon își dovedise puterea lui de judecată în spiritul dreptății, care a rămas proverbială pînă astăzi.

Și totuși, lumea creștină a vrut să știe ce s-a petrecut cu Iisus în vremea aceea de la doisprezece la treizeci de ani? Întrebarea, în antichitate, a creat apocrifele, iar vremea

modernă a recurs la presupuneri și fals, oameni docti încercînd să vorbească despre „singurul adevăr al vîrstei necunoscute”, pe care l-au girat cu autoritatea lor îndoielnică.

Găsesc deosebit de semnificativă mărturisirea lui Luther în *Confesiunile* sale despre un episcop care se rugase toată viața lui Dumnezeu să-i descopere taina necunoscutei vîrste a lui Iisus: „...„Și odată episcopul a avut un vis în care i se părea că vede un teslar ocupat cu meșteșugul său, iar alături un copil care aduna surcele. După aceea, a venit o fecioară, îmbrăcată în verde care îi chemă să prînzească și le dă mîncare. Toate acestea i se părură episcopului că le vede în vis, iar el însuși sta după ușă ca să nu fie văzut. Deodată, copilul zise: „De ce stă omul acela acolo? De ce nu vine să mîncească cu noi?” Dar întrebarea copilului înfricoșă atât de tare pe bietul episcop, că se trezi, speriat, din somn”...

Adevărată sau nu, împlinirea povestită de Luther are un tilc: orice trudă de a pătrunde misterul necunoscutei vîrste, rămîne zadarnică. Dacă Evangheliștii nu amintesc nimic despre acești optsprezece ani, este că, din punctul de vedere al mîntuirii, scopul pentru care Iisus a venit, nu interesează această vreme, pe care de altfel El a putut-o trăi ca orice alt muritor. Iar, mîntuirea credinciosului nu este primejduită cu nimic, atîta vreme cît împlinind Evanghelia Lui, se ignorează necunoscuta vîrstă.

Acest mister — dacă ne este îngăduit să numim astfel necunoscuta vîrstă — a încercat totuși a fi dezlegat. Astfel, un scriitor — dornic de celebritate — pe baza unor „documente” descoperite într-o minăstire budistă, a afirmat că ultimii șase ani înainte de a-și începe activitatea publică, Iisus i-a petrecut în India. E vorba de lucrarea „La vie inconnue de Jesus Christ” a lui N. Notowitsch, apărută în 1894 la Paris. Autorul pretindea că, petrecînd o vreme într-o minăstire budistă a avut norocul să găsească unele documente vechi care afirmau că Iisus a petrecut cîțiva ani acolo, inițiindu-se în budism. Nu e nevoie să invităm pe orice om de bună credință să studieze budismul ca să facă o apropiere — sau o deosebire — între Buda și Iisus. Și nu vom face nici noi aceasta în rîndurile de față. Găsim însă necesar să spunem că descoperirea documentelor invocată de N. Notowitsch, a adus multă consternare în lumea creștină. Un grup de teologi francezi, căruia s-au raliat mai apoi și teologii britanici, vrînd să vadă cum stau lucrurile porniră în India, dar sta-rețul minăstirii, care nu știa nimic, mărturisi că în minăstirea lui nu se găsește nici un document despre Iisus Hristos și că ea nu a fost cercetată de nici un istoric cu numele de Notowitsch. Somat totuși să prezinte preținsele documente scriitorul sfîrși printr-o mărturisire lamentabilă, spunînd

că totul a fost... fantezia sa! Nu vom deschide nici o acțiune postumă scriitorului lipsit de onestitate literară spre a-l trage la răspundere. Dar dacă am fi siliți să-l credem că Iisus a fost în India și a devenit un strălucit ucenic al lui Buda, nimic nu ne oprește să credem și pe Jensen sau Delitsch, care, tot pe bază de documente, spun că Iisus și-a făcut ucenicia într-un cerc de preoți într-un centru din Egipt!...

Nu ne rămâne decît să ne lămurim noi înșine: a fost în India sau în Egipt? Sau nu cumva a fost și în India și în Egipt? Ce trebuie să credem? Faptul că unii susțin una și alții alta, oare nu dovedește că Iisus n-a avut ce căuta nici în Egipt și nici în India? Să nu uităm totuși că Iisus a fost în Egipt, încă prunc fiind, de teama lui Irod. Dar se știe că după moartea regelui ucigaș familia sfîntă s-a stabilit în Nazaretul Galileii și-l cunoștea atîta lume că a locuit acolo. Anii pe care-i avea pe atunci, puteau fi doi sau cel mult patru. Dar cînd ni se vorbește despre El pe cînd avea doisprezece ani, se găsea în Nazaret. Ca atare nici El și nici învățătura Sa nu au nimic comun cu India și nici cu religia egipteană.

Alții l-au scos pe Iisus din rîndul esenienilor (o sectă religioasă iudaică) în sînul căroră a trăit pînă la vîrsta de treizeci de ani, inițindu-se în învățătura lor. Esenienii erau oameni pioși păzitori ai legii și ai profeților, pricepuți în meșteșugul medicinei și cunoscători ai plantelor și minerelelor. Deci, Iisus ar fi ieșit din rîndul lor și vremea necunoscută și-a petrecut-o aici însușindu-și arta magiei de care a avut nevoie la săvîrșirea numeroaselor Sale minuni. Dacă așa stau lucrurile, atunci să recunoaștem cu toții: marele inițiat și-a depășit maestrul! Lucrurile însă nu stau nici așa. Să cercetați primul manual de arheologie creștină, să citiți elogiile lui Iosif Flaviu aduse esenienilor și vom conchide singuri: nimic nu-i unește pe esenieni de Iisus, ci totu-i desparte. Să citiți apoi Evangheliile și din nou vom constata că-i desparte și scop și mijloace și concepție despre viață și Dumnezeu. Să citim numai și vom vedea că nu este vorba de nici o afinitate spirituală între Iisus și esenieni, sau între Iisus și oricare altă grupare religioasă, din Iudeea, Egipt sau India.

Un altul i-a răsturnat pe cei dintîi și a spus că Iisus Hristos este cel mai frumos exemplar al unei obscure secte iudaice, nazareii. Insuși numele Lui, Nazarineanul, îl arată ca atare! Și spre a nu se face vreo legătură între Nazarinean și Nazaret — orașul Său de obîrșie — s-a mers pînă acolo că s-a desființat de pe hartă orașul copilăriei lui Iisus, spunînd că El este o creație a adepților Săi.

În sfîrșit, alții l-au socotit pe Iisus un splendid compila-

tor al lui Socrates, Platon și Aristotel, fiind cel mai desăvîrșit exponent al sincretismului elenic. Ca atare, necunoscuta vreme și-a petrecut-o studiind măestrîi retoriceî din diferite școli și localități.

Dar anii au trecut. Veacurile — asemenea anilor — au trecut și ele și în curînd se va împlini al doilea mileniu, fără ca să se știe totuși ce a făcut Iisus Hristos în răstimpul celor aproape două decenii. Părerile amintite, numai prin faptul că sînt diferite, dezbină și derutează. Or, tocmai faptul că sînt împărțite, duc la singura concluzie logică: nici unul nu are dreptate. De aceea singurul izvor cert, singurul document la îndemînă rămîn tot Evangheliile, care prin știrea lăsată de doctorul Luca, ne dau a înțelege că toată vremea aceasta — de la doisprezece la treizeci de ani — Iisus a petrecut-o în Nazaret. Socotesc că nu e o greșeală afirmînd că această viață nescrisă a lui Iisus, se va fi petrecut între țarina din marginea Nazaretului și modestul atelier de tîmplărie al bătrînului dulgher Iosif. Dînd forma dorită lemnului din mîinile Sale, de multe ori se va fi gîndit, poate, la lemnul acela pe care nu-l va putea duce pînă la capăt și-i va ajuta tatăl lui Ruf și Alexandru, blîndul Simion din Cirene.

Să ne adresăm acum apocrifelor, fie că sînt scrise de păgîni, fie că sînt scrise de creștini, și să vedem dacă minunatele lor povestiri vor împlini lipsurile Evangheliilor. Ce găsim în ele? Un Iisus răzbunător, neastîmpărat, un copil care face păsări de lut și le dă viață în timp ce luda privește cu răutate la El... un copil care se joacă cu vopsele și oase de miel pe dealul Nazaretului... un copil pîdpeșse pîrietenii de joacă prefăcîndu-i în măgari sau făcîndu-i să moară pentru că îl batjocoriseră... un Iisus care... Dar să mărturisim deschis: cine ar putea numi un astfel de Iisus ca Fiu al lui Dumnezeu, chiar dacă am vorbi despre vîrsta pe care o numeri pe degetele mîinilor? Și totuși, între aceste apocrife, se găsește o istorioară care merită o altă atenție și care — știm noi? S-ar putea să corespundă vreunei întîmplări petrecută cu adevărat. Chiar dacă ea nu va fi avut loc atunci, ea s-a petrecut mai tîrziu întocmai și corespunde adevărului. „În luna Adar, Iisus a adunat băieții ca și cum El ar fi regele lor. Ei au așternut hainele lor jos și El a șezut pe ele. Atunci ei au pus pe capul Lui o cunună împletită din flori și asemenea curtenilor care slujesc regelui, s-au așezat rînd înîntea Lui, la dreapta Lui și la stînga Lui. Și pe oricine trecea pe calea aceea, băieții îl apucau cu sila strigînd:

— Vino încoace și te închină regelui; apoi mergi mai departe în drumul tău”...

Citînd totuși aceste apocrife se poate constata că nu produc aceeași impresie pe care o aduce o pagină din Evanghe-

lie și este firesc să fie așa: Iisus este Iisus cel din Evangheliile, nu cel din apocrife.

Deși Evangheliile nu spun nici aceasta, nimic nu ne împiedică totuși să credem că Iisus va fi învățat ca oricare alt copil al vremii Sale, dar nu în școala rabinilor și nici a fariseilor. Nu pe acestea, căci fariseii mărturisesc surprinși: „de unde știe El Scriptura fără să fi învățat?”, neputînd pricepe că în El se găsea dumnezeiasca înțelepciune, nealterată de nimic. Școala Lui nu a fost școala fariseului care adunase zeciuală — dar n-o da — și nici a rabinului care se întreba cum arăta șarpele care a amăgit-o pe Eva. Cartea Lui era cartea inimii și a vieții veșnice în care numai El știa să citească. El a citit cel dintîi cartea aceasta și de atunci și pînă astăzi au citit într-însa miliarde de creștini care au umplut spațiul și răstîmpul celor două mii de ani.

Că Iisus Hristos a știut scrie, nu ne îndoiim o clipă. Il întîlnim făcînd aluzie la literele alfabetului iudaic. Iar în preajma Paștelui îl găsim în fața templului din Ierusalim scriînd cu degetul pe nisip. Că Iisus cunoștea și profeții și legea Vechiului Testament e fapt de netăgăduit. Mărturie stau numeroasele Sale citări din Scriptură de care amintesc Evangheliștii. De cîte ori nu spune El: „oare nu ați citit? Oare nu ați auzit ce s-a zis?”

Limba pe care a vorbit-o Iisus a fost cea aramaică. Cunoștea totuși și vechea ebraică pe care — de altfel — o vorbeau numai cărturarii. Cunoștea fără îndoială și limba greacă. Nazaretul era înconjurat de orașe grecești ca Cezareea și Tiberiada, orașe cosmopolite. În limba aceasta va fi vorbit desigur cu sutașul pe al cărui slujitor bolnav îl tămăduise. Tot în limba greacă se va fi înțeles și cu elinii care au venit să-i vorbească în săptămîna Patimilor și despre care o tradiție creștină spune că ar fi fost trimișii regelui Abgar al Edesei pe care Iisus îl vindecă de lepră. Va fi cunoscut poate și latina, căci în vremea aceasta Iudeea făcea parte din marele imperiu roman. Iar Pilat, în vremea judecății, rostește celebrele cuvinte „ecce homo!”, pe care Iisus le-a auzit cel dintîi.

În sfîrșit, socotim că nescrișii ani au fost trăiți în Nazaret, și că anii aceștia au fost „anii prunciei fără păcat, a tinereții fără păcat, petrecuți în smerenie și în muncă, necunoscut, în ascultare, în mulțumire și rugăciune, ca să servească prin aceasta drept pildă veșnică pentru tot neamul nostru” (Em. Bougaud: *Le Christianisme et les temps presents*, Paris, 1883).

De aceea să ne plecăm smeriți inimile în fața Evangheliilor și să citim ceea ce scrie acolo. Misterul celor optsprezece ani va fi dezlegat doar prin ele.

FILIOQUE ȘI UNITATEA BISERICII

de Pr. dr. IOAN PETREUȚA

De la schisma cea mare și pînă azi, de cîte ori s-a pus problema apropierii și reunirii Bisericilor, totdeauna s-a invocat și discutat și aspectul apusean al învățături despre purcederea Sfîntului Duh, adică Filioque. Acesta a fost considerat ca un articol de credință ce a separat Biserica de apus de cea din răsărit.

Cum însă discuțiile din trecut erau străbătute fie de un spirit polemic, fie de interese de altă natură decît cea religioasă, ținta urmărită nu a putut fi atinsă.

Situația de azi e însă schimbată. Atmosfera religioasă s-a înseninat, spiritele s-au potolit, tonul discuțiilor s-a calmat și duhul irenic se simte în întregul vieții creștine.

Dată fiind această stare de lucruri, e de sine înțeles că Filioque poate fi privit azi într-o lumină nouă și problema poate fi rezolvată în așa fel ca el să nu mai fie piedică în calea reunirii Bisericilor, după cum n-a fost nici cauză principală a dezbinării lor la anul 1054. Filioque este produsul anumitor împrejurări istorice și argumentul creat anume pentru a readuce pe armenii din Spania în sînul Bisericii.

Din istorie se știe că creștinii primelor veacuri n-au discutat învățătura despre purcederea Sfîntului Duh, ci au acceptat-o așa cum era exprimată în Sfînta Scriptură, deoarece o priveau ca pe o taină a divinității, inaccesibilă minții omenești.

Situația aceasta a durat pînă cînd influența anumitor speculații filozofice și o anumită tactică pentru convertirea unor eretici, s-au făcut simțite și în rîndul creștinilor. Acestea au determinat pe unii din cîrmuitorii Bisericii din apus ca, vorbind de purcederea Sfîntului Duh, să spună că aceasta se face nu numai de la Tatăl, ci și de la Fiul. Adică Filioque.

Părintele acestei învățături este Fericitul Augustin, care „adîncindu-se în speculații cu privire la unitatea Sfintei Treimi și îndepărtînd orice îndoială privitoare la subordonarea persoanelor, el încearcă să prindă cu mintea unitatea dumnezeirii, nu din Tatăl, cum fac Părinții greci, ci din însăși firea trinitară. El socotește că cele trei persoane se definesc una pe alta și sînt definite una de alta, alcătuiind, în acest fel un

Dumnezeu, încît Fiul se naște de către Tatăl și, în același timp, se naște pe Sine, iar Duhul Sfînt purcede de la amîndoi¹⁾).

De la Fericitul Augustin, Filioque a trecut în Biserica din Spania, unde îl aflăm mărturisit la un sinod din Toledo de la anul 447, și unde, tot un sinod din Toledo, din a. 589, îl introduce în Simbolul credinței.

Introducerea lui în Simbolul credinței s-a făcut cu scopul de a arăta vizigoților arieni de aici, egalitatea și deo-ființimea Fiului cu Tatăl și a-i determina astfel să se întoarcă la Biserica de care s-au despărțit, ceea ce s-a și întimplat. Deci Filioque a fost profestat și introdus în Simbolul Credinței nu cu intenția de a altera credința creștină și nici din vreo deșartă mîndrie omenească, ci din motive de oportunitate.

Constatîndu-se că din punct de vedere practic, el a dat rezultate bune în Spania, a fost acceptat apoi și de celelalte Biserici din apus, ajungînd astfel, nu peste mult, un articol de credință al întregii Biserici apusene. Totuși în mod oficial, la Roma, nu a fost introdus în Simbolul credinței, decît la anul 1014, prin papa Benedict al VIII-lea.

Protestanții, calvinii și anglicanii, cînd s-au despărțit de Biserica romano-catolică, au acceptat acest articol de credință și-l păstrează pînă în ziua de azi.

Dar cu toate că Filioque a existat în Apus și înainte de 1054, ca articol de credință, orientalii nu au considerat pe apuseni eretici pentru acest motiv și nici apusenii nu au considerat eretici pe orientalii care mărturiseau purcederea Sfîntului Duh numai de la Tatăl.

Interpretarea răsăriteană și cea apuseană referitoare la purcederea Sfîntului Duh au existat paralel, multă vreme, și deși uneori ea a provocat discuții teologice între Apus și Răsărit, totuși nu ea este aceea care a avut rolul hotărîtor în schisma din anul 1054. Motivul schismei a fost rivalitatea dintre Roma și Bizanț, rivalitate provocată de chestiunea primatului papal.

Privind în sine învățătura despre purcederea Sfîntului Duh, constatăm că atît în Orient cît și în Occident se învață că Duhul Sfînt purcede dintr-un singur principiu. Acest principiu este, după orientali: Tatăl, așa după cum se spune în evanghelia Sf. Ioan (15, 26), iar după occidentali, unde purcederea e privită dintr-o altă perspectivă, e Tatăl și Fiul.

Această deosebire ce a apărut în împrejurările expuse

1) Hr. Andrușos, *Simbolica*, trad. de prof. Iustin Moisesescu, Craiova, 1955, p. 133.

între teologii celor două Biserici, nu a avut influență asupra învățăturii fundamentale referitoare la ființa și lucrările Sfântului Duh. Sfântul Duh în întreaga Biserică creștină e considerat ca a treia persoană a dumnezeirii, egal și deo-ființă cu Tatăl și cu Fiul. Despre El se spune apoi că e trimis în lume de Fiul, pentru a-i continua opera, a ajuta oamenilor să se mîntuiască și că El se revarsă prin har asupra creștinilor.

Toate acestea și altele asemănătoare, ne arată cît de unitară e credința creștină în privința dumnezeirii și a lucrării Sfântului Duh în lume și cît de mult sînt acestea evidențiate, în comparație cu problema purcederii, care fiind o problemă ce depășește puterile spiritului omenesc, e primită prin credință.

Dar dacă se spune că Filioque a fost încă din vechime un element prin care Apusul se deosebea de Răsărit, trebuie amintit că au existat și altele ca de ex. învățătura referitoare la post, la celibat, etc. și cu toate acestea unitatea Bisericii nu a fost stîrbită, deoarece cei vechi erau conștienți că unitatea nu înseamnă uniformitate.

De aceea, după părerea profesorului *H. Alivizatos*, de la Atena, cu o astfel de unitate ne-am putea mulțumi și azi. El afirmă că deși au existat diferențe dogmatice și înainte de 1054 între Răsărit și Apus, totuși ele n-au afectat unitatea Bisericii și astfel de diferențe n-ar trebui să o afecteze nici azi. O unitate s-ar putea stabili și acum între Biserici, deși de la 1054 încoace în Biserica romano-catolică s-au mai introdus cîteva învățături noi. În cazul acesta dogmele noi ale Bisericii romano-catolice ca: „imaculata concepție a Sfintei Fecioare, primatul papal și infailibilitatea papală și înălțarea la cer cu trupul a Sfintei Fecioare, nu vor fi recunoscute de ortodocși, dar aceste noi diferențe dogmatice se vor adăuga celorlalte din trecut, și ar avea valoare numai pentru Biserica romano-catolică în Apus, ca niște particularități care ar fi ignorate în Răsărit, așa cum au fost ignorate odinioară și celelalte”²⁾.

Părerea aceasta poate fi acceptată cu atît mai vîrtos cu cît, după cum am mai spus, fiind vorba de purcederea Sfântului Duh, occidentalii nu au considerat pe orientali eretici pentru că mărturiseau purcederea de la Tatăl, și secole de-a rîndul, nici orientali nu au considerat eretici pe occidentali pentru Filioque.

2) cit. la Prof. I. Rămureanu, *Ce este și ce urmărește așa-zisul „Sinod ecumenic” proiectat de papa Ioan XXIII*, publ. în rev. „Ortodoxia” nr. 3 din 1962, p. 372.

Punctul de vedere al Bisericii romano-catolice, în această privință, se vede atît din faptul că ea numește pe ortodocși schismatici, dizidenți și nu eretici, cît și prin aceea că ea admite Simbolul credinței și fără Filioque. Ba unul din papi, Leon III (sec. IX), pentru a arăta că credința referitoare la purcederea Sfîntului Duh de la Tatăl este corectă, a dispus ca Simbolul credinței să fie gravat, în limbile latină și greacă, pe două table de argint, fără Filioque, iar aceste table să fie așezate în biserica Sf. Petru din Roma. Interpretarea pe care o dau apusenii actului papei Leon III, nu alterează fondul chestiunii. După ei papa a dispus gravarea Simbolului fără Filioque nu „din motivul că doară el n-ar fi crezut purcederea Spiritului Sfînt de la Tatăl și de la Fiul, ci ca să dea pildă, ca să nu adauge la Simbol, după plac, cîți chemați și nechemati, primejduind astfel credința ortodoxă”³⁾.

Și foștii greco-catolici romîni, cari în privința doctrinei se conduceau după romano-catolici, foloseau Simbolul credinței fără Filioque. În această privință, mitropolitul V. Suciuc de la Blaj scrie: „Noi greco-catolicii mărturisim în Simbol, că Spiritul Sfînt purcede de la Tatăl, fără să facem pomenire de Fiul. De aci însă nu deduce nimeni, că doară noi n-am admite purcederea Spiritului Sfînt și de la Fiul. Noi mărturisim purcederea Spiritului Sfînt de la Tatăl, fără să facem pomenire de Fiul, fiindcă nu trage nimeni la îndoială credința noastră. Iar latinii care mărturisesc în Simbol purcederea Spiritului Sfînt de la Tatăl și de la Fiul, se îndestulesc în liturgia lor cu expresiunile: „Spiritus qui a Patre procedit”⁴⁾.

În ce-i privește pe anglicani, actualul conducător al Bisericii anglicane, dr. Mihail Ramsey, arhiepiscop de Canterbury și Primat al întregii Anglii, într-o conferință ținută în ziua de 7 mai 1962, la Facultatea de teologie din Atena, intitulată „Constantinopol și Canterbury” își exprimă dorința ca, în discuțiile dintre ortodocși și anglicani să se țină seama de împrejurările istorice care au determinat întrebuintarea anumitor formule sau expresii teologice. Așa de ex. fiind vorba de Filioque, spune că anglicanii, prin această expresie, nu înțeleg să afirme existența mai multor cauze în divinitate. Filioque a servit numai pentru a apăra pe homousios în controversele apărute în Apus dar absente în Răsărit⁵⁾.

Vechii catolici, în dorința de a crea condiții cît mai favo-

3) V. Suciuc, *Teologia Dogmatică Specială*, vol. I, ed. II, Blaj, 1927, p. 139, în notă.

4) V. Suciuc, *o. c.*, 176 notă.

5) Vezi darea de seamă despre această conferință, de O. B., în revista „Ortodoxia” nr. 4 din 1962, p. 558.

rabile pentru unirea cu ortodocșii, au eliminat total pe Filioque din doctrina lor.

Teologii ortodocși, în marea lor majoritate, spun că Filioque este o abatere de la credința creștină originală. Există însă și teologi care caută să arate că între felul cum se exprimă purcederea Duhului Sfânt în Răsărit și felul cum se exprimă în Apus, nu e o deosebire esențială. Cele două exprimări nu sînt decît două aspecte ale aceluiași adevăr. De aceea Filioque nu trebuie considerat ca erezie.

Biserica Ortodoxă nu a exprimat oficial această opinie, dar nici n-a condamnat pe cei ce au exprimat-o.

Dintre teologii ortodocși, *Vasile Bolotov* fost profesor de Istoria Bisericii Universale la Universitatea din Petersburg, spune că adausul Filioque la Simbol nu e interzis, deoarece el nu e erezie⁶⁾. Un punct de vedere asemănător, dar mult mai categoric și cu un accent apăsător, exprimă și protopopul *P. Svetlov*, fost profesor la Universitatea Sf. Vladimir din Chiev. El scrie că „e o rușine pentru teologia rusă să continue a considera Filioque ca o erezie, după ce în urma discuțiilor... în legătură cu chestiunea vechilor catolici s-a evidențiat clar faptul existenței acestei învățături, ca o părere blagocestivă teologică, la mai mulți părinți și învățători ai Bisericii, atît în Apus cît și în Orient.

„E drept că prin introducerea arbitrară și ilegală a lui Filioque în Simbolul credinței. Biserica romano-catolică a călcat hotărîrea sinodului din Efes, despre neatingerea Simbolului... și a ridicat la treapta de dogmă o părere particulară fără consimțămîntul întregii Biserici. Dar oare despărțirea Bisericii a fost provocată de adausul Filioque în Simbolul credinței? Nu! Învățătura despre purcederea Sfîntului Duh și de la Fiul a existat în Apus cu mult înainte de despărțirea Bisericilor... Neînțelegerea între Biserici pe chestiunea Filioque, după cum și cearta despre azimi au fost numai prilej, iar nu însăși cauza despărțirii Bisericilor. Adevărata cauză o constituie pretențiile papale la supremația în Biserică. Deci nu e bine a considera ca o piedică pentru unirea bisericească ceea ce nu o consideră ca atare Biserica universală nedespărțită”⁷⁾.

La fel și prof. *N. Nissiotis* de la Institutul Ecumenic din Bossey (Elveția), care desfășoară o muncă plină de elan pentru unirea Bisericilor, spunea, în cuvîntarea rostită la Adunarea Generală a Consiliului Ecumenic al Bisericilor de

6) Vezi *Teologia Dogmatică și Simbolică* (manual), vol. I, București, 1958, p. 452.

7) *P. Svetlov, Învățătura Creștină în expunere apologetică*, trad. rom. vol. I, 1936, p. 173—4.

la New Delhi din noiembrie 1961, că „trebuie să încetăm a ne trata unii pe alții drept *schismatici*”. Cu alte cuvinte, deși nu vorbește direct despre Filioque, dar din expresiile ce le folosește rezultă că dinsul nu consideră acest articol de credință nici erezie și nici motiv care ar justifica menținerea dezbinării între Biserici.

Drumul spre încetarea dezbinării și spre unitatea creștină este de altfel deschis și din punct de vedere practic, prin vizitele din ce în ce mai dese ce și le fac reprezentanții diferitelor Biserici unii altora, prin diferite conferințe și adunări la care se întâlnesc creștinii de diferite confesiuni și se roagă împreună cu conștiința că formează, cu toții, o unitate în Iisus Hristos. Sînt și cazuri cînd pentru a arăta că sînt oblăduiți de același Duh Sfînt, participă unii la slujbele religioase ale altora.

Desigur că năzuința spre unitate nu înseamnă și năzuința spre uniformitate și nici sacrificarea adevărului. Adevărul creștin este și rămîne același în veac, iar acolo unde e dragoste el poate fi lămurit și făcut să fie înțeles de toți. „Și avem convingerea că adevărul creștinismului primelor secole, bineînțeles în toate implicațiile lui, înțeles așa cum ar apărea azi dacă s-ar fi putut dezvolta în împrejurări favorabile, e capabil să îmbrățișeze tot ce e adevăr netrecător și binefăcător în experiența religioasă a tuturor. În felul acesta fiecare va putea să aibă bucuria de a intra cu ceva al său, bine interpretat și în armonie cu ceea ce e al tuturor celorlalți, în vasta și îmbogățita încăpere spirituală a întregii umanități creștine”⁸⁾.

Purcederea Sfîntului Duh exprimată într-un fel de creștinii din Orient și în altfel de cei din Occident, este în fond unul și același adevăr, dar privit din două puncte de vedere deosebite. De aceea, dacă secole de-a rîndul Filioque, adică punctul de vedere apusean n-a fost motiv de separare a Bisericilor, el nu trebuie să fie nici azi piedică în calea reunirii lor. Aceasta cu atît mai vîrtos cu cît sîntem încredințați că dacă se dă ascultare indemnului liturgic: „Să ne iubim unii pe alții, ca într-un gînd să mărturisim pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfîntul Duh” și dacă vom fi pătrunși de dragostea, despre care Sfîntul Apostol Pavel zice că rabdă îndelung, e plină de bunătate, nu știe de pizmă, nu se aprinde de mînie și toate le nădăjduiește (1 Cor. 13, 4—7), atunci se va găsi o formulă care să unifice cele două puncte de vedere, așa după cum în trecut, s-au găsit formule asemănătoare și pentru alte probleme.

⁸⁾ D. Stăniloae, *Miscarea Ecumenică și unitatea creștină în stadiul actual*, în revista „Ortodoxia” nr. 3—4 din 1963, p. 587.

EFECTELE SFÎNTULUI BOTEZ DIN PUNCT DE VEDERE DOGMATIC*)

de Magistrand SORIN COSMA

După învățătura Bisericii Ortodoxe, „Botezul este Taina în care, prin întreita cufundare în apă, în numele Sfintei Treimi, cel care se botează se curățește de păcatul strămoșesc și de toate păcatele făcute pînă la Botez, se naște la o nouă viață spirituală și devine membru al Trupului tainic al Domnului”¹⁾).

De aici rezultă că Botezul nu este un simplu semn, sau o cheazășie că cel ce crede este mintuit, ci el are efecte reale în viața creștină. Prin această Sfîntă Taină se șterge păcatul strămoșesc precum și celelalte păcate, dacă e cazul; se renaște la o nouă viață, iar păcătosul renăscut devine membru al Bisericii și fiu al lui Dumnezeu, beneficiind de toate darurile harice cu care lucrează Tatăl, în Fiul, prin Duhul Sfînt.

Învățătura Bisericii Ortodoxe despre efectele Sfîntului Botez este încadrată și formează un întreg armonic cu învățătura ortodoxă despre starea originară, căderea în păcat și îndreptarea omului. Omul creat după chipul lui Dumnezeu trebuia să ajungă la asemănarea cu Creatorul printr-o colaborare vie cu El. Omul avea desăvîrșirea, sau perfecțiunea sa în Dumnezeu doar ca menire, ca o potență pe care trebuia s-o ducă la actualizare. Omul, ca și întreaga creație, au fost create de Dumnezeu ca perfectibile, ajungînd la perfecțiune prin Dumnezeu; mai precis, prin punerea în acord desăvîrșit a voinței sale libere, cu voința lui Dumnezeu. Rupîndu-se prin voința sa liberă de Dumnezeu a căzut în păcat. Căderea primului om în păcat a avut drept consecință alterarea chipului lui Dumnezeu în el. Prin această desfigurare tragică a chipului lui Dumnezeu, omul și-a pierdut posibilitatea ajungerii la asemănarea cu Creatorul. Dar, Dumnezeu rămîne iubire, chiar dacă creaturile iubirii Sale rup prin voia lor liberă

*) Această lucrare de seminar la Teologia Dogmatică a fost întocmită sub îndrumarea Prof. N. Chițescu, care a și recomandat-o pentru publicare.

1) Prof. N. Chițescu, Pr. Prof. Isidor Todoran și Pr. Prof. I. Petreuță, *Teologia Dogmatică și Simbolică*, manual pentru Institutele Teologice, vol. II București, 1958, p. 839.

această legătură de iubire cu El. De aceea, „la plinirea vremii a trimis Dumnezeu pe Fiul Său cel născut din femeie, născut sub lege ca să răscumpere pe cel de sub lege...” (Gal. IV, 4—5).

Actul prin care omul moștenitor al păcatului strămoșesc obține iertarea acestui păcat (și a tuturor păcatelor), precum și chipul lui Dumnezeu dinainte de cădere, devenind astfel membru al Trupului tainic al Domnului, este Sfântul Botez. „Cînd (Domnul) s-a suit pe cruce — observă Nicolae Cabasilas, — cînd a murit și a înviat, atunci s-a dobîndit oamenilor slobozenie de patimi, atunci s-a dat din nou chipul și frumusețea făpturii omenеști... Acum n-avem decît să urmăm și să înaintăm în viața harului. Și aceasta Botezul e în stare să ne-o dea”...²⁾

Sfântul Botez este taina lăsată de Mîntuitorul prin care se împărtășește harul divin sub formă nevăzută și care joacă un rol soteriologic decisiv: „Cel ce va crede și se va boteza se va mîntui...” (Mc. XVI, 16).

Harul primit prin Sfântul Botez are efecte reale, pe care Biserica Ortodoxă le-a experimentat prin Sfinții Părinți, de la care avem cele mai temeinice mărturii cu privire la lucrarea reală a harului primit la Botez.

Pentru o mai bună înțelegere a efectelor Sfîntului Botez vom distinge două aspecte: unul negativ, de ștergere a păcatului strămoșesc și a oricărui păcat și altul pozitiv, de renaștere la o viață nouă și de devenire a celui botezat ca fiu al lui Dumnezeu și membru al Bisericii. Precizăm de la început că această împărțire este strict didactică, fiindcă în fond faptul este simultan; între iertare și renaștere nu este o delimitare temporală, ci dispariția uneia, este motiv de afirmare a celeilalte. După cum, dacă într-o cameră obscură introducînd o luminare nu putem delimita timpul de dispariție a întunericului și de apariție a luminii, cî zicem că odată ce apare lumînarea s-a făcut lumină, tot așa putem spune și despre unitatea de manifestare a efectelor Sfîntului Botez: deși sînt mai multe, ele se prezintă ca o unitate și simultaneitate desăvîrșită. Adică, în momentul cînd prin harul sfințitor al Botezului primim iertarea păcatului strămoșesc, în același timp ne renaștem la o viață nouă, devenim fii ai lui Dumnezeu după har și membrii ai Trupului tainic al Domnului.

1. — După învățătura Bisericii Ortodoxe, harul primit la Sfîntul Botez, operează în primul rînd *ștergerea păcatului*

2) *Despre viața în Hristos*, trad. Pr. Prof. Teodor Bodogae, Sibiu, 1946, p. 41.

strămoșesc și a oricăror păcate săvârșite pînă în clipa primirii Botezului. În acest sens Mărturisirea de credință a lui Dositei, spune următoarele: „Nu este îngăduit a zice că prin Botez nu se dezleagă toate păcatele de mai înainte, ci că rămîn, dar n-au putere. Căci aceasta (afirmarea) este plină de cea mai de pe urmă împietate și este mai mult negare decît mărturisire a pietății (credinței). Ci (dimpotrivă) tot păcatul existent sau săvârșit înainte de Botez se șterge și se socotește ca inexistent sau ca și cum n-ar fi existat niciodată³⁾. Acest lucru este confirmat și de Cuvîntarea Sfîntului Apostol Petru de la Cincizecime, cînd s-a săvîrșit primul Botez creștin: „Iar Petru a' zis către ei: pocăiți-vă și să se boteze fiecare din voi în numele lui Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor și veți lua darul Sfîntului Duh” (F. A. II, 38; vezi și Mc. XVI, 16). Nicolae Cabasilas arată că Botezul ne-a scăpat „de pedeapsa ce ni se cuvenea, de boala păcatului, de moartea lui, — de toate acestea Botezul este cel ce ne scapă și încă cu plăcere: parcă totul se șterge într-o clipă, atît de deplin și de desăvîrșit, încît nu mai rămîne nici o urmă de fărădelege”⁴⁾.

Botezul șterge atît păcatul strămoșesc, cît și vina acestui păcat, punîndu-l pe cel botezat din nou în starea de „posse non mori”. Dar, Botezul nu anulează și urmările păcatului strămoșesc, cum ar fi suferința, înclinarea spre rău, sau diferite afecte naturale (oboseala, foamea, etc.). Acestea nu sînt păcate în ele însele.

Sfinții Părinți vorbesc despre două feluri de afecte: unele conforme firii, altele împotriva firii. Primele nu sînt păcătoase, fiind cerute oarecum de firea însăși. Ele devin păcat numai în momentul în care prin voința liberă a omului se transformă în afecte împotriva firii.

La Mîntuitorul afectele ireproșabile nu se puteau transforma în păcat, dar la om se mai păstrează posibilitatea căderii. Deși curățit de păcat, totuși voința celui botezat nu este îndreptată se colaboreze exclusiv cu harul, ci poate fi atrasă de aceste afecte nevinovate, pe care urmîndu-le abuziv și independent de har se produce acel dezechilibru urmat inevitabil de căderea în păcat. În acest caz afectele ireproșabile se transformă în afecte reproșabile, adică în patimi. De aceea, păstrarea acestor afecte ireproșabile pretinde celui iertat

3) *Die Bekenntnisse und die wichtigsten Glaubenszeugnisse der griechisch-orientalischen Kirche im Originaltext, nebst einleitenden Bemerkungen*, von Jon Michalcescu, Leipzig 1904, p. 170—171. După Prof. N. Chițescu, Pr. Prof. Is. Todoran și Pr. Prof. I. Petreufă, *op. cit.* p. 707—708.

4) *Op. cit.*, p. 40.

prin Botez o permanentă concentrare a voinței libere de colaborare cu harul. Acest aspect negativ al iertării, trebuie să se transforme într-un aspect etic pozitiv de colaborare cu harul în scopul sfințirii. După cum remarcă Sfântul Grigorie Palama, „prin dumnezeiescul Botez, deși ne-a renăscut Domnul și prin harul Sfântului Duh ne-a pecetluit pentru ziua răscumpărării, totuși ne-a lăsat să avem un trup muritor și pătimitor; și scoțind pe căpetenia răutății din cămările suileltului, totuși îl lasă să se ispitească pe dinafară, ca omul înnoit, după Noul Testament, adică după Evanghelia lui Hristos, trăind în fapte bune și pocăință și suportind durerile și exercitându-se prin ispitele dușmanului, să se pregătească spre primirea nestricăciunii și bunătăților viitoare din veacul viitor”⁵).

Prin iertarea acordată celui botezat, mîntuirea este reală. După cum observă un teolog, „răscumpărarea omului se face în trei timpi: la Golgota, la Botez, la Parusie. Pe Golgota, ea se îndeplinește în drept, în principiu și în potențialitate; la Botez, ea se face în act, deși încă nedeșăvîrșită, în ziua Parusiei, ea se desăvîrșește și se consumă”⁶). Prin păstrarea acestor afecte ireproșabile și după Botez, putem spune că se evidențiază oarecum mîntuirea ca un act liber din partea omului. Deși harul efectuează iertarea definitivă a păcatelor, rămînerea urmărilor păcatului relevă că harul pretinde firii o accepțiune liberă și permanentă de colaborare spre mîntuire. Sfântul Macarie Egipteanul arată că „dacă nu este de față voința, nici Dumnezeu nu face ceva, deși ar putea, pentru libertatea voinții. Deci, în voința omului stă ca Duhul să săvîrșească opera de mîntuire”⁷).

Concepțiunea nu poate atrage pe cel botezat la răul veșnic, dar nici harul Botezului la fericirea veșnică în mod absolut obligatoriu. Rămîne în libertatea celui botezat să „aleagă moartea sau viața” (Deut. XXX, 19).

Sfîntul Marcu Ascetul arată deosebit de plastic și de concludent că „curățirea s-a făcut tainic prin Botez, dar efectiv se află în porunci. Dacă, botezîndu-ne nu ne-am eliberat de păcatul strămoșesc, e vădit că nu putem săvîrși nici faptele

5) Omilia 16 la Întruparea Domnului, Migne P. G. CLI/190, col. 213. (Trad. și cit. la Pr. Dumitru Stăniloae, *Numărul Tainelor, raportul dintre ele și problemele Tainelor în afara Bisericii*, în rev. Ortodoxia, 2/1956, p. 199.

6) F. Prat, S. J. *La Théologie de saint Paul*, vol. II, partea II, Paris, (MCMXXV), douzième édition, p. 257. După Asistentul Dr. Nicolae Chițescu, *Despre îndumnezeirea omului, De ce nu primesc romano-catolicii această învățătură*, București, 1931, p. 15.

7) Omilia XXXVIII, 10 trad. Pr. Cicerone Iordăchescu, 1931, p. 200-201.

libertății! Iar dacă putem să le săvîrșim pe acestea e limpede că în chip tainic ne-am eliberat de robia păcatului... Dar pentru neglijarea poruncilor Celui ce ne-a curățat pe noi, sintem stăpîniți de păcat. Prin urmare, sau arată-mi că cei botezați nu pot să împlinească poruncile libertății și deci Botezul nu este desăvîrșit, sau, arătînd noi că aceia au primit o astfel de putere să mărturisească toți că s-au eliberat prin harul lui Hristos, dar s-au predat pe ei înșiși în robia rețelilor, prin faptul că n-au împlinit toate poruncile și de aceea s-au făcut iarăși robi..."⁸⁾

Din cele tratate, rezultă că ștergerea păcatului strămoșesc și rămînerea concupiscentei pretinde o angajare permanentă a firi spălată de păcat dar cu urmările păcatului, pentru a lepăda acele „piei de animale”, după expresia Sfîntului Grigorie de Nissa, cu care s-a îmbrăcat omul de după cădere în păcat și care mai lucrează păcatul și în cel botezat. „Răul nu constă în firea animală, ci în perversiunea raporturilor, lupta ascetică nu e împotriva trupului, ci împotriva deformării voinței... Starea de păcat e pierderea funcțiunii norme morale, perversiunea... Ascetismul situează acea „catharsis” la începutul căii duhovnicești, termenul său fiind acea catharsis ontologică, care compune din nou elementele în ordinea lor inițială. Patimile convertite în energii duhovnicești se prefac în virtuți. Asceza ridicînd astfel pe creștin deasupra naturii o împlinește, căci devine locul prezenței omenești, după cum omul devine locul prezenței dumnezeiești. Un sfînt dobîndește puterea împărătească: înaintea lui se inchină stihiele cosmice, boalele părăsesc trupurile... E ceea ce numește Sfîntul Ioan Damaschin „întoarcerea de la ceea ce este contra firii, la ce-i este propriu”. Cămășile luminoase primite la botez arată întoarcerea la trupurile spirituale, întoarcerea în rai”⁹⁾.

2. — Harul Sfîntului Botez, ștergînd păcatul, lucrează o renaștere reală a celui botezat. „Din clipa în care ne-am botezat, observă Sfîntul Ioan Gură de Aur, sufletul nostru curățit prin Duhul Sfînt, e mai strălucitor decît chiar lumina soarelui, iar mărirea lui Dumnezeu nu numai că o privim, ci ajungem chiar să primim și din strălucirea ei, după cum argintul curat așezat la razele soarelui strălucește nu numai de la sine, ci și din cauza strălucirii luminii solare, tot așa și sufletul nostru după ce s-a curățit și s-a lămurit mai tare

8) *Despre Botez*, Filocalia, vol. I, trad. Prot. Dr. D. Stăniloae, Sibiu, 1946, p. 226.

9) Prof. Nicolae Chițescu, *Premisele învățăturii creștine despre raportul dintre har și libertate*, în rev. *Ortodoxia*, anul XI (1959), nr. 1, p. 21.

și decât argintul, atunci primește din însuși Duhul Sfânt o nouă rază de mărire, încît dobîndește și o strălucire a sa proprie, atît de mare pe cît i-o poate da Duhul lui Dumnezeu¹⁰⁾.

La baza efectului de renaștere a Sfintului Botez stă împreună moartea și învierea cu Mîntuitorul, după cum spune Sfîntul Apostol Pavel: „oricîți ne-am botezat în Hristos, în moartea lui ne-am botezat. Ne-am îngropat prin botez împreună cu el în moarte, pentru că așa cum Hristos s-a sculat din morți prin mărirea Tatălui, așa să umblăm și noi întru înnoirea vieții. Căci dacă ne-am făcut împreună odrăsliți cu asemănarea morții lui, atunci vom fi părtași și învierii lui” (Rom. VI, 3—6). „In cadrul învățaturii ortodoxe despre harul ca energie necreată, explicarea acestui fapt e mai ușoară. In primul rînd harul de care ne împărtășim în Taine, fiind energie necreată a lui Hristos, e însăși puterea Lui de necotnenită jertfă, însăși puterea Lui de jertfit și înviat. Jertfa neconținută a Lui e necesară pentru a ne comunica nouă puterea acestei stări, însăși această stare, prin harul Tainelor¹¹⁾. Botezul constituie o moarte ontică și fainică, o actualizare a stării de pe Golgota. „De aceea omul se botează nu simplu în moartea Domnului, ci în singele Lui, în Domnul crucificat¹²⁾. Acest lucru este redat deosebit de plastic de către teologul Odo Casel: „Botezul dă, așadar, posibilitatea de a participa la moartea lui Hristos, deși Hristos cel transfigurat nu mai moare. Dar dacă e necesară o moarte fizică împreună cu El, desigur mai întîi trebuie să moară fizic Hristos. Dar cum poate muri Acela care e viață veșnică? Aici stăm pe pragul tainei! Cuvintele lui Pavel nu le putem ocoli; ele nu pot fi înțelese ca o împreună-moarte morală, sau ca o simplă distribuire a efectelor morții lui Hristos. Nimeni nu poate muri împreună cu cineva, dacă nu moare mai întîi acel cineva. Dar intrucît moartea istorică a lui Hristos a trecut, nu poate fi vorba decît de o moarte tainică, dar de aceea nu mai puțin reală. Căci creștinul trebuie să moară de fapt păcatului; de aceea trebuie să fie reală și moartea lui Hristos. Pe de altă parte aceasta nu poate fi o nouă moarte a lui Hristos căci Hristos „a murit odată pentru totdeauna”; așadar, poate fi numai așa că moartea istorică e iarăși pusă înaintea, făcută prezentă, ca păcătosul să fie scufundat în

10) *Omilia VII la II Corinteni*, Migne P. G. LXI, col. 448. După N. Cabasila, *op. cit.*, p. 66.

11) Pr. Dumitru Stăniloae, *Ființa Tainelor în cele trei confesiuni*, în rev. *Orthodoxia*, an. VIII (1956), nr. 1, p. 15.

12) *Idem, ibidem*, p. 16.

această moarte și așa să ajungă la viața pentru Dumnezeu¹³). Această moarte ontică neavînd un caracter sîngeros și dureros, se realizează în botez printr-o actualizare a patimilor Domnului, o transpunere subiectivă în moartea realizată obiectiv de Iisus Hristos. Iată ce spune în acest sens Sfîntul Chiril al Ierusalimului: „Ce lucru străin și minunat! Am înviat cu toate că n-am murit cu adevărat, n-am fost îngropați cu adevărat și nici nu am fost răstigniți cu adevărat. Imitarea este închipuire, iar mîntuirea în realitate. Hristos a fost răstignit cu adevărat, a fost îngropat cu adevărat și a înviat cu adevărat. Pe toate acestea ni le-a dăruit spre a cîștiga în realitate mîntuirea, cu toate că n-am participat la patimile lui decît prin imitare. Cît este de covîrșitoare iubirea Sa de oameni! Hristos a primit în prea curatele lui mîini și picioare cuie și a suferit, iar mie îmi dăruiește, fără să sufăr, fără să mă doară, mîntuirea prin participarea la durerea Sa¹⁴).

Harul necreat efectuează prin Botez renașterea prin identificarea cu moartea și învierea Domnului, în așa fel încît cel botezat suferă o moarte ontică față de păcat și în același timp o înviere ontologică. Sfîntul Chiril al Ierusalimului arată că prin botez „te cobori mort întru păcate și te urci înviat întru dreptate. Dacă ai fost împreună sădîl cu asemănarea morții Mîntuitorului, atunci vei fi învrednicit și învierii. Căci după cum Iisus a murit luînd păcatele lumii, ca să te învie întru dreptate, omorînd păcatul, tot astfel și tu, cînd te pogori în apă și ești oarecum îngropat în apă ca și acela în mormînt de piatră, te scoli iarăși umblînd întru înnoirea vieții¹⁵). De aceea Sfîntul Apostol Pavel numește Botezul, drept „baia nașterii din nou și prin înnoirea Duhului Sfînt” (Tit. III, 5). Sfîntul Ioan Gură de Aur, comentînd acest text, spune următoarele: „... Am avut nevoie de renaștere și aceasta și este nașterea din nou. După cum se petrece cu o casă stricată cînd nimeni nu-i mai pune, vreo proptea și nimeni nu mai pune în legătură cu ea ceva nou, ci dărîmînd-o pînă la temelie o ridică astfel din nou și o reface. Tot așa a făcut și Dumnezeu. Nu ne-a reparat, așa zicînd, ci ne-a făcut din nou, căci acest înțeles îl are expresia: „Și a înnoirii Duhului Sfînt”, adică ne-a făcut noi, ca din capul locului. Cum? Prin Duhul Sfînt. Tot aceasta o învederează și prin altă expresie, zicînd: „Pe care l-a vărsat peste noi din belșug prin Iisus Hristos, Mîntuitorul nostru” (Tit. III, 6)¹⁶).

13) *Misteriengegenwart*, p. 158. Trad. și cit. idem, *ibidem*.

14) *Despre Botez, cateheza II, 5* mistagogică, trad. Pr. D. Fecioru, vol. II, partea II, București, 1945, p. 552.

15) *Cateheza III, 12*, trad. cit., vol. I, partea I, Buc., 1943, pp. 93—99.

16) Trad. Theodosie A. Ploșteanu, *Comentariile sau explicarea epistolei I Timotei, II Timotei și Tit*. București, 1911, p. 327.

Această renaștere ontologică, ca efect al Sfântului Botez, nu este altceva decât o readucere a stării pe care o avea omul înainte de căderea în păcat. Cuvintele „naștere din nou”, sau „creare din nou” — observă Nicolae Cabasilas — ne spun că cei care prin mijlocirea Botezului au fost născuți și aduși la o viață nouă, avuseseră această viață încă de mai înainte, dar au pierdut-o și o regăsesc prin această taină, întocmai ca și marmora unei statui stricate pe care meșterul o cioplește din nou ca să-i dea frumusețea de la început¹⁷⁾.

Existind o corespondență între fire și har: păcatul fiind împotriva firii, iar harul fiindu-i propriu, această renaștere prin har corespunde întru totul firii, fiind cerută chiar de fire. Aceasta o arată Nicolae Cabasilas prin exemplul Mântuitorului: „... Această viață se potrivește cu ființa noastră căci a fost trăită de un om, care a fost într-adevăr și om și Dumnezeu, prin urmare lipsit de orice păcat, chiar al firii omenești. Aceasta este pricina pentru care, atunci când ne reînvoim prin botez însăși viața lui Hristos mijeste în măduarele noastre și tot aceasta este pricina pentru care, în clipa când ieșim din baia Botezului, sintem spălați de orice întinăciune a păcatului”¹⁸⁾.

Realitatea acestei renașteri tainice este dată de faptul că după spusele Sfântului Apostol Pavel, cei ce s-au botezat în Hristos, s-au și îmbrăcat în Hristos (Gal. III, 27). De aici rezultă că „Iisus cel pe care-L iubesc îi plăsmuiește din nou și le orînduiește viața, smulgîndu-le inima de piatră și înlocuindu-le-o cu una de carne, simțitoare, după cum spune Sfântul Pavel că vor vedea de acum scris cuvîntul: „nu pe table de piatră, ci de carne în inimă și Cel ce scrie aici nu mai scrie numai poruncile, ci se întipărește în noi El însuși cu toată ființa Lui”¹⁹⁾.

Sfântul Ioan Damaschin arată că această renaștere cuprinde întreaga ființă a celui botezat; nu numai sufletul, ci și trupul. „Ne-a poruncit să ne renaștem prin apă și prin duh (Ioan III, 5), deoarece prin rugăciune și invocare Duhul Sfânt se pogoară asupra apei. Dar pentru că omul este dublu, din suflet și din corp, ne-a dat dublă și curățirea, prin apă și prin Duh. Duhul, pe de o parte, reînvoiește în noi starea după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, iar apa, pe de altă parte, curățește, prin harul Duhului, corpul de păcat, și-l eliberează de stricăciune. Apa îndeplinește icoana morții, iar Duhul dă arvuna vieții”²⁰⁾.

17) *Op. cit.*, p. 28.

18) *Ibidem*, p. 44.

19) *Ibidem*, p. 57.

20) *Dogmatica*, IV, 9. trad. Pr. D. Pecioru, București, 1945, p. 293.

Renașterea ontică coincide în Botez cu redarea chipului lui Dumnezeu în om prin refacerea acelui „*voûs*”. Realizînd chipul în actualitate, harul primit la Botez realizează implicit și asemănarea în potențialitate, deschizînd totodată perspectivele actualizării ei. „După învățătura Sfinților Părinți „*voûs*” (mens) este căminul, priporul, străfundul sau temelia sufletului, vatra înfăptuirilor dumnezeiești, focarul străfulgerărilor divine prin care omul își menține starea de „*Xévos τοῦ Θεοῦ*” ... Acest „*voûs*” e locul „chipului lui Dumnezeu în om; Dumnezeu însuși e socotit ca Marele *voûs*, care ne-a împărțit ceva din puterea Sa absolută de înțelegere și din nestricăciunea Sa, ceva din acel *νόμος νοερός* cu o putință specială de intuiție a dumnezeiescului. El e dăruit omului la facere... rămînînd inadmisibil, chiar după căderea în păcat, cînd trebuie numai vindecă și desăvîrșit prin întruparea Domnului și prin Sfîntul Har ajungînd la acea *ομοιωσις τοῦ Θεοῦ* 21).

Pentru ca această renaștere ontică să fie vădită în viața creștină, se impune o trecere de pe plan ontic, pe plan etic, o colaborare activă a firii cu harul, o actualizare a asemănării cu Dumnezeu. Diadoh al Foticeii arată că „două bunuri ne aduce nouă Harul cel Sfînt prin Botezul renașterii... Cel dintîi ni se dăruiește îndată, căci ne înnoiește în apa însăși și luminează „chipul” nostru, spălînd orice zbîrcitură a păcatului nostru. Iar celălalt așteaptă să înfăptuiască împreună cu noi ceea ce este asemănarea. Deci cînd începe mintea să guste întru multă simțire din dulceața Prea Sfîntului Duh sîntem datorți să știm că începe harul să zugrăvească, așa zicînd, peste chip, asemănarea. Căci precum zugravii desenează întîi cu o singură culoare figura omului, apoi înflorînd puțin cite puțin prin culoare, scot la arătare chipul viu al celui zugrăvit, pînă la firele părului. Așa și Sfîntul Har al lui Dumnezeu readuce întîi prin Botez „chipul” omului la forma în care era cînd a fost făcut, iar cînd vede dorînd cu toată hotărîrea frumusețea „asemănării” și stînd goi și fără frică în atelierul Lui, înflorește o virtute prin alta și înalță chipul sufletului din strălucire, dîndu-i puterea asemănării.” 22)

3. — Prin ștergerea păcatului strămoșesc și prin renașterea ontică, Botezul dă celor ce-l primesc calitatea de fii ai lui Dumnezeu și membrii ai Trupului tainic al Domnului.

Omul a posedat calitatea de fiu al lui Dumnezeu prin creație. Prin însuflarea vieții divine, omul a primit „chipul și asemănarea lui Dumnezeu” (Gen. 1, 26) și prin aceasta el devine un fiu care colaborează cu Tatăl pentru desăvîrșirea lumii văzute, avînd menirea de a semăna cît mai mult Tată-

21) Prof. dr. N. Chițescu, *Natura Sfîntului Har*, București, p. 11.

22) *Cuvînt Ascetic*, cap. 89, Filocalia, vol. I, trad. cit., p. 384—85.

lui. „... Firea însăși potrivindu-se întru totul iconomiei dumnezeiești, pentru a lucra împreună cu Făcătorul ei la fericirea duhovnicească a omului și la slava Ziditorului... depășindu-și propria-i natură, întocmai ca lemnul prefăcut în vibrații dumnezeiești în mâinile virtuosului, după ce a devenit instrumentul muzical”²³). Dar, „întrucât omul este fiu al Tatălui, rezultă că prototipul după care a fost creiat este Fiul cel Născut, care este din veci la Tatăl. Deci putem spune că omul este creiat în deosebi după chipul Fiului; el este imaginea Fiului pe pământ”²⁴).

Prin păcat omul și-a pierdut calitatea de fiu al lui Dumnezeu, (Efes. II, 3).

Pentru a reda omului calitatea de fiu, „când a venit plinirea vremii, a trimis Dumnezeu pe Fiul Său cel născut din femeie, născut sub lege ca să răscumpere pe cei de sub lege și să primim înfierea. Iar pentru că sînteți fii, a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile voastre... Așa că nu mai ești rob, ci fiu; iar de ești fiu, ești și moștenitor al lui Dumnezeu prin Iisus Hristos” (Gal. IV, 4—8).

Aceasta înseamnă că „așa cum ne-a creiat Tatăl prin Fiul în Duhul Sfînt, făcîndu-ne fii ai Săi, așa a trimis pe Fiul Său în lume și Fiul s-a întrupat, ca în Duhul Sfînt să ne creieze din nou și chipul lui să strălucească iarăși, cu putere în făptura noastră. Căci Fiul n-a venit în lume ca să rămînă singur, ci ca să fie cel dintîi născut între mulți frați. Iar aceasta nu e posibil decît dacă devenim iarăși „asemenea chipului Fiului” (Rom. VIII, 29)²⁵). După cum arată Sfîntul Irineu, „Cuvîntul lui Dumnezeu s-a făcut fiu al omului, unit cu Cuvîntul lui Dumnezeu, pentru ca omul să primească adopțiunea și să se facă fiu al lui Dumnezeu”²⁶).

Inceputul comuniunii cu Fiul lui Dumnezeu, prin care devenim frați ai Fiului și fii ai Tatălui, se face prin Sfîntul Botez, fiindcă în taina Sfîntului Botez „Hristos este cel ce pătrunde cu energiile lui divine, cu harul Lui, cu sfințenia Lui, ne unește cu El și ne creiază din nou după chipul Lui. Prin această relație, Hristos se sălășluiește în noi și noi ne îmbrăcăm în El... Și pentru că toți ne-am „îmbrăcat în Hristos” (Gal. III, 27), toți sîntem „fii ai lui Dumnezeu” și împreună moștenitori cu Fiul (Gal. III, 26—29). Astfel că prin

23) Prof. dr. N. Chițescu, *Despre îndumnezeirea omului, De ce nu primesc romano-catolicii această învățătură*, București, 1931, p. 10.

24) Pr. Prof. Nicolae Mădin, *Iisus Hristos în viața morală a credincioșilor*, în rev. Studii Teologice, an. (1953), p. 609.

25) Idem, *ibidem*, p. 610.

26) *Contra eresurilor*, III, 19, 1, Migne P. G. VII, col. 939. După Dr. N. Chițescu, *Teoria recapitulației la Sfîntul Irineu*, București, r. a., p. 132.

Iisus Hristos sîntem iarăși „înfiați” (Ef. I, 5), devenim iarăși fii iubiți ai Tatălui²⁷⁾. Teofan al Niceii arată că „prin Botez Domnul se face de o ființă cu noi, întrucît ne îndumnezeiește și pe noi și ne face frați ai săi după har”²⁸⁾.

Devenind prin Botez fii după har, creștinii formează o frățietate harică alcătuiind Trupul tainic al Domnului.

Ca realitate istorică Biserica a luat naștere la Cincizecime. Prin pogorirea Duhului Sfînt „ia naștere Biserica, cînd e trimisă în timp cea de a treia persoană a Sfintei Treimi de cea de a doua. În clipa în care Duhul Sfînt coboară asupra pămîntenilor ia naștere Trupul tainic pe care Mîntuitorul îl conduce, cap fiindu-i, iar Sfîntul Duh îi dă suflare de viață, fiind sufletul lui, Domnul de viață Făcătorul”²⁹⁾. Cu acest prilej s-a săvîrșit primul Botez creștin, care a avut ca efect formarea primei comunități creștine. Duhul Sfînt primit prin Botez introduce în Trupul tainic al Domnului pe cei ce crezuseră: „Iar ei auzind acestea, au fost pătrunși la inimă și au zis către Petru și către ceilalți apostoli: Ce să facem, bărbați frați? Iar Petru a zis către ei: Pocăiți-vă și să se boteze fiecare din voi în numele lui Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor, și veți lua darul Sfîntului Duh... Deci primind ei cu dragoste cuvîntul lui s-au botezat, și s-au adăogat în ziua aceea ca la trei mii de suflete” (F. A. II, 37—42).

Cei botezați devin membrii Bisericii prin unitatea Capului. „Fără îndoială că noi sîntem mădulări ale lui Hristos; în aceasta constă roada Botezului. Dar nici strălucirea, nici buna înțelegere dintre mădulări nu se pot închipui fără cap. Căci dacă am tăia legătura dintre mădulări și cap, atunci mădulările ni s-ar arăta în toată uriciunea lor și fără nici un rost”³⁰⁾.

Prin Botez, stabilind legătura cu Capul, membrele Trupului tainic al Domnului participă la Sfînta Treime, iar Biserica se prezintă ca revărsare a duhului perihorezei Treimice în creatural. Sfîntul Ioan Damaschin arată că „ne botezăm în Sfînta Treime. Aceasta pentru motivul că cei care se botează au nevoie de Sfînta Treime pentru menținerea și dănuirea lor și este cu neputință ca să nu fie împreună unele cu altele cele trei persoane ale Sfintei Treimi, căci Sfînta Treime e nedespărțită”³¹⁾.

Fără Botez este cu neputință să devenim membrii ai Bisericii și să participăm la viața Bisericii. Teofan al Niceii

27) Pr. Prof. N. Mladin, *art. cit.*, p. 610.

28) *Epistola III*, Migne P. G. CL (150), col. 329—340.

29) Asistent Dr. N. Chițescu, *Biserica, Trup tainic al Domnului*, București, 1942, p. 28.

30) *Dogmatica*, IV, 9, trad. Pr. D. Fecioru, București, 1945, p. 293.

31) *Op. cit.*, IV, 9, p. 294.

arată că „pe cei care intenționează să-i unească cu Sine, ca pe niște mădule ale Sale, mai întâi îi face de același chip cu Capul, prin Botez, apoi prin comunicarea și împărtășirea trupului și singelui propriu, lipește de Sine și întreolaltă mădulele acestea diforme. Pentru aceasta premerge Botezul, Sfintei Împărtășanii. Căci întâi trebuie să se facă mădulele asemenea capului, ceea ce cum am spus o face dumnezeiescul Botez, apoi să se unească cu capul, unire care se înfăptuiește prin înfricoșata împărtășanie”³²).

4. — Ca o concluzie a efectelor Sfintului Botez, amintite mai sus, este că Botezul nu se repetă în viața creștină. Având scopul de a șterge păcatul strămoșesc, și de a reda chipul lui Dumnezeu în cel botezat, Botezul nu se repetă, fiindcă aceste stări nu pretind o repetare: păcatul strămoșesc nu mai poate reapărea, iar chipul lui Dumnezeu ca efect al Sfintului Botez rămâne în cel botezat, chiar dacă acesta refuză să colaboreze cu harul spre a ajunge la asemănarea lui Dumnezeu.

Sfântul Apostol Pavel vorbește de un singur Botez: „un Domn, o credință, un Botez” (Ef. IV, 5); simbolul Niceo-Constantinopolitan precizează: „mărturisim un Botez spre iertarea păcatelor”; iar Sfântul Ioan Gură de Aur spune: „Prin Botez ne-am îngropat împreună cu Hristos, în moartea Lui. Deci, precum nu este cu puțință ca Hristos să se mai răstignească a doua oară, tot așa nu e cu puțință să ne botezăm a doua oară”³³).

S-a adoptat în parte în Biserica Ortodoxă, teoria romano-catolică, care vorbește despre nerepetarea Botezului în sens că Botezul, pe lângă harul tainei imprimăm în cel botezat o pecete neștersă care rămâne chiar dacă cel botezat cade din harul tainei și prin această întipărire cei botezați se deosebesc de ceilalți oameni care nu au primit Botezul. Aceasta este teoria *caracterului indelebil* al Botezului. În Ortodoxie această teorie a fost adoptată de Mărturisirea de credință a patriarhului Dositei, unde citim: „Botezul imprimă un carac-

32) Migne P. G. CL, col. 329—340. Cit. și trad. Pr. Dumitru Stăniloae, *Numărul tainelor...*, p. 200, nota 37.

În același sens se pronunță și Nicolae Cabasilas: „Se înțelege că, după cum înainte de a te fi împăcat cu prietenii, nu poți sta în mijlocul lor, tot așa nici în stare de păcat și de stricăciune, nu te poți împărtăși de trupul și singele de care sînt vrednice numai sufletele curate. Iată de ce, întâi de toate ne spălăm, apoi ne ungem și numai după ce ne-am curățit în deajuns și ne-am umplut de buna mireasmă a ființei lui Hristos sîntem primiți și noi la Sfînta Masă a împărtășaniei”. *Op. cit.*, p. 27.

33) *Omilia IX, 3*, la Epistola către Evrei, Migne P. G. LXIII, col. 79; După Prof. N. Chișescu, Pr. Prof. Is. Todoran... *Teologia Dogmatică* p. 850.

ter neșters, ca și preoția³⁴⁾. În același sens se pronunță și Epistola Prea Sfinților Patriarhi ai Bisericii catolice orientale despre credința ortodoxă: „Botezul imprimă un caracter neșters³⁵⁾).

La aceasta răspundem că întrucât această teorie nu are o bază scripturistică și nici consensul Bisericii de pretutindenii și de totdeauna, rămâne opinie personală.

5. — Până aici am văzut învățătura Bisericii Ortodoxe cu privire la efectele Sfintului Botez. În cele ce urmează vom încerca o scurtă prezentare a învățăturii Bisericilor Romano-Catolice și Protestante în această chestiune.

Pentru a vedea ce învață romano-catolicii și protestanții cu privire la efectele Sfintului Botez, trebuie să încadrăm subiectul nostru în ansamblul învățăturii lor.

În ce privește învățătura *Bisericii romano-catolice* referitoare la efectele Sfintului Botez, vom remarca o apropiere față de Biserica ortodoxă, care merge până la identificare.

Omul fiind creat după „chipul și asemănarea” lui Dumnezeu (Gen. I, 26) se află în starea de „*justitia originalis*”, nu atît prin natura sa, ci prin prezența a ceea ce ei numesc: „*donum superadditum*”. Natura în afara acestor daruri supraadaose nu se află într-un echilibru perfect. Partea sensibilă înclină oarecum spre rău, iar concupiscenta era o realitate existentă în natura creată de Dumnezeu. Pentru menținerea echilibrului naturii: a părții spirituale cu partea sensibilă, există un așa zis „*frenum aureum*”. Prin căderea în păcat, omul a pierdut acele daruri supraadaose, acel „*frenum aureum*” s-a rupt, iar natura a intrat în dezechilibru. Jertfa lui Iisus Hristos are mai mult un caracter juridic de satisfacere a onoarei lui Dumnezeu și prin aceasta se reface legătura omului cu Dumnezeu. Omul primește harul eficace, care lucrează mîntuirea, prin Sfintele Taine. Acest har este o energie creată fără de care omul nu se poate mîntui. Prin acest har nu se împărtășește Hristos însuși, ci puterile lui răscumpărătoare. Precum prin cădere, natura nu a suferit nici o schimbare, la fel nici harul eficace primit prin Taine nu săvîrșește o moarte și înviere ontică, deodată cu Hristos împărtășit prin harul necreiat (o regenerare a naturii). Harul primit prin Sfintele Taine lucrează într-adevăr iertarea și înnoirea, dar nu în profunzimea ontică a naturii. De aceea, în legătură cu Sfîntul Botez, romano-catolicii vor accentua mai mult iertarea acordată de lucrarea harului decît regenerarea ontică. Iată ce citim într-un catehism romano-catolic: „Taina

34) *Op. cit.*

35) *Definiția XVI*, trad. Vasile Loichiță, în rev. *Candela*, anul LIII—LIV (1942—1943), p. 245.

Botezului este taina instituită prin modul iertării de Iisus Hristos prin care cel botezat se face mădular al Trupului tainic al (Domnului) lui Hristos care este Biserica; obține iertarea păcatului originar și a tuturor păcatelor personale, dacă e cazul, împreună cu toate pedepsele datorate acestuia (păcatului) și se face capabil de a primi celelalte taine³⁶⁾. Cunoscutul teolog Bernhard Bartman arată că „Botezul este taina iertării păcatelor și renașterii”. „... Botezul atît pentru maturi, cît și pentru copii e un mijloc de mintuire desăvîrșită... în ambele cazuri se săvîrșește atît iertarea păcatelor cît și sfințirea prin infuzarea harului și virtuților. Conciliul Tridentin pomeneste în definiție asupra botezului copiilor mai mult de ștergerea păcatului (sess. V, can. 4), iar în învățătura despre justificare, mai mult de sfințire (sess. VI, can. 7)”³⁷⁾. Autorul citat accentuînd aspectul negativ al lucrării harului în Botez, arată că „din noțiunea de Botez ca taină a nașterii din nou desăvîrșite, rezultă că în el (în Botez) sînt lăsate (iertate) toate pedepsele păcatelor veșnice și temporale”³⁸⁾.

Considerații mai apropiate de învățătura Bisericii Ortodoxe le-a făcut, pe marginea teologiei pauline, teologul F. Prat. Accentuînd aspectul pozitiv a lucrării harului prin Sfîntul Botez, Prat arată că „Botezul este o baie a regenerării și a reînnoirii: o baie care curăță sufletul de toate petele trecute; o regenerare fiindcă el este o a doua naștere prin apă și Duhul Sfînt, care ne-a făcut copii ai lui Dumnezeu, deoarece mai întîi am fost predați sclavii păcatului; o reînnoire, pentru că sub influența Duhului creator, neofitul leapădă vechiul om și se îmbracă în cel nou, se transformă în toată existența sa, devenind o creatură nouă. Botezul este mai mult darul Sfîntului Duh răspîndit în inimile noastre prin Tatăl, cu mijlocirea Fiului. În sfîrșit Botezul ne dă nouă moștenirea vîrstei veșnice și ne conferă filiația adoptivă”³⁹⁾.

În legătură cu devenirea celor botezați membrii ai Trupului tainic al Domnului, romano-catolicii afirmă că toți cei ce au primit Botezul Sfintei Treimi sînt membrii Bisericii Universale, oricărei alte Biserici ar aparține ei. Iată cum se exprimă pe un ton ecumenic, cardinalul Bea la Conciliul II Vatican, într-o alocuție către observatorii necatolici: „Permiteți-mi să mă adresez cu cuvinte simple, dar atît de profund

36) *De sacramento Baptismi q. r. 348, Catechismus catholicus, cura et studio Petri Cardinalis Gasparr, concinnatus, decima editio, Vatican, 1933, p. 194.*

37) *Lehrbuch der Dogmatik, Freiburg im Breisgau, 1911, p. 671.*

38) *Ibidem, p. 672.*

39) *Op. cit., p. 312.*

creștine: „Frații mei în Hristos!” Acest titlu conduce imediat în conștiința profundă a grației nemăsurate a botezului, care a stabilit noi legături indestructibile, mai tari ca toate despărțirile noastre⁴⁰⁾.

Aceste deosebiri dintre învățătura Bisericii romano-cato-lice și cea a Bistricii Ortodoxe nu ridică un zid despărțitor între aceste două Biserici. Punctul care le unește este hotărîtor: ambele admit efectele reale ale Sfîntului Botez.

Mai departe de învățătura Bisericii Ortodoxe este învățătura protestantă.

După învățătura protestantă, omul a avut prin creație în actualitate atît chipul, cît și asemănarea cu Dumnezeu. Natura omului înainte de cădere a fost perfectă. Prin cădere în păcat, omul ajungînd „în contradicție cu el însuși”, natura lui a căzut într-un abis atît de prăpăstios și de distrugător, încît el a ajuns asemenea unui buștean în fața lui Dumnezeu. În această stare, omul nu mai este demn de iubirea lui Dumnezeu, (Ef. II, 3). Jertfa lui Iisus Hristos este o suportare a pedepsei pe care Răscumpărătorul o face în locul omului căzut. Prin aceasta Iisus Hristos cîștigă pentru cei ce vor crede în El, un merit.

Mîntuirea apare ca un act declarativ, extern, juridic, (actus forensis) pe care Dumnezeu îl adresează celor ce cred. Prin credință, oamenii se îmbracă în meritul lui Iisus Hristos și Dumnezeu privește la ei ca și la Fiul Său (propter alienam justitiam videlicet Christi). Indreptarea este așadar un act extern pe care îl face exclusiv Dumnezeu. Omul vine cu credință, dar și aceasta este tot un dar al lui Dumnezeu. Prin cuvîntul lui Dumnezeu omul ia cunoștință, prin acțiunea Duhului Sfînt, despre iertarea și făgăduința ce i-o acordă Dumnezeu prin Iisus Hristos. În felul acesta, Duhul Sfînt îi trezește credința, iar Dumnezeu dîndu-i harul, îl declară justificat. Deci, la mîntuire se ajunge prin cuvîntul lui Dumnezeu. Ea este „sola fide” și „sola gratia”.

Care este rostul tainelor după Luther? *Confesiunea de la Augsburg* ne lămurește în acest sens următoarele: „Despre folosul tainelor se învață că se folosesc nu numai ca să fie semne, ca în felul acesta să se cunoască exterior pe creștini, ci semne și mărturii ale voinței divine față de noi, prin acestea să trezească credința noastră și să o întărească pentru care cauză cer și credință... Așa precum o primim în credință (taina) și prin aceasta întărim și credința⁴¹⁾. În

40) Pr. D. Stăniloae, *Mîșcarea ecumenică și unitatea creștină în stadiul actual*, în rev. *Ortodoxia*, an. XL (1963), nr. 3—4, p. 574, nota 31.

41) *Augsburgische Konfession*, XIII, Die Bekenntnisschriften der evangelisch-lutheranischen Kirche, 1930, p. 65—66.

aceeași confesiune referitor la Botez, citim: „Despre Botez se învață că este necesar pentru mântuire, fiindcă prin botez se oferă harul lui Dumnezeu...”⁴²⁾. Despre acest har împărtășit prin Botez ne lămurește mai departe *Catehismul* lui Luther: „Botezul nu este în mod simplu apă, ci este inclusă și o recomandare divină și se cuprinde și cuvîntul lui Dumnezeu. El (Botezul) operează iertarea păcatelor, eliberarea de moarte, de diavol și dă fericirea veșnică tuturor celor ce cred aceasta, ceea ce făgăduiește cuvintele și promisiunile divine. Apa fără îndoială nu naște (are efectul de renaștere), ci cuvîntul lui Dumnezeu legat cu apa în unitatea credinței, întrucît crede în apă, asemenea cuvîntului lui Dumnezeu. Căci apa fără cuvîntul lui Dumnezeu este Botez. Aceasta este apa mîntuirii vieții și baia renașterii în Duhul Sfînt”⁴³⁾.

În ce privește concepția lui Calvin despre Botez, *Catehismul de la Heidelberg* ne spune următoarele: De la început trebuie să precizăm că acest Catehism vorbește despre Botez nu la capitolul „Despre har”, ci la capitolul „Despre mîntuirea (răscumpărarea) omului”. Așadar, Botezul nu e pus în legătură cu harul care lucrează în această taină, ci cu opera răscumpărătoare a Mîntuitorului, ca o cheazăie a făgăduinței Evangheliei că prin jerta lui Iisus Hristos, putem obține iertarea și viața veșnică. Astfel, la întrebarea 66, se răspunde: „Sfintele Taine sînt semne și peceti vizibile sfinte, lăsate de Dumnezeu, pentru ca să ne facă să înțelegem și să pecetluim făgăduința Evangheliei prin folosirea lor, anume cea făgăduință că El, pentru singura jertfă de pe cruce a lui Hristos, ne dăruiește fiecăruia iertarea păcatelor și viața veșnică și îndurarea sa”. La întrebarea 69: „Cum îți aduce aminte Dumnezeu și cum te asigură în Botez, că singura jertfă de pe cruce a lui Hristos, îți este spre folosul tău?” se răspunde: „În așa fel, că vărsarea exterioară cu apă era ordonată de către Hristos însuși, care totodată mi-a și făgăduit că sîngele și sufletul său îmi va spăla necurătenia sufletului, adică toate păcatele atît de sigur, precum apa cu care mă spăl curățește pe dinafară murdăria trupului”⁴⁴⁾.

Deci, pentru Calvin, Botezul este cheazăia predestinării și înfierii, fără a efectua prin harul său o iertare reală, o renaștere, sau o încadrare în Trupul tainic al Domnului a celui botezat.

42) *De baptismo*, IX, p. 61—62.

43) *Catechismus minor* D. Martini Lutheri, *De baptismo*. Răsp. la întreb. I, II, III, p. 515—516.

44) *Catehismul de la Heidelberg*, trad. Tatăr Ferenc, *Confesiunea Reformată creștină, compusă din întrebările și răspunsurile Catehismului de la Heidelberg*, Cluj, f. s., p. 31—37.

Zwingli (ca și neoprotestanții) afirmă că Botezul este doar un simbol al vieții noi pe care vrea s-o trăiască cel ce a primit Botezul⁴⁵).

Scoala teologică dialectică, preluând tradiția protestantismului clasic, se pronunță prin Karl Barth printr-un refuz de a admite Botezul ca act de împărtășire a harului lucrător: „Botezul nu-mi comunică mie harul. Aceasta o face Dumnezeu. Cuvîntul și Duhul absolut singur. Botezul nu e o revărsare (infuzare) a Duhului Sfînt... Acest semn nu este har, el nu-l aduce și nu-l dă, el (harul) nu e nici amplificat și nici micșorat prin acest semn. Cuvîntul singur este harul și Duhul singur îl dă și-l aduce⁴⁶).

Rudolf Bultmann inițiatorul unui nou curent în protestantismul actual este și mai categoric în respingerea Botezului ca mijloc de transmitere a harului eficace: „Nu se poate ajunge prin mijloace cultice, sacramentale, într-un raport mai apropiat de Dumnezeu cît îndepărtat, procurîndu-ți o ființă divină. Pe cît de puțin cunoaște Iisus cultul cu faptă bună, pe atît de puțin cunoaște Iisus cultul ca mijloc tainic prin care se poate elibera de natura inferioară. Ce însemnătate a văzut Iisus în botezul lui Ioan, noi nu putem spune... Probabil botezul lui Ioan a fost un sacrament eshatologic și dacă totuși i-a fost acordată în cercurile Botezătorului o importanță specific sacramentală, atunci cu greu Iisus a putut să mai vadă în el o mărturisire a credinței față de împărăția lui Dumnezeu care vine. În tot cazul Iisus nu a instituit botezul ca mijloc sacramental, precum relatează istorisirea legendară de la Mt. 28, 19 și precum corespunde aceasta cu obiceiul din comunitățile creștine elenizate⁴⁷).

CONCLUZII

Din cele tratate rezultă că după învățătura Bisericii Ortodoxe și a Bisericii Romano-Catolice, Sfîntul Botez oferă neofitului un har eficace care lucrează mîntuirea, ștergînd păcatul strămoșesc, vina păcatului și orice alte păcate, rămî-nînd doar urmările păcatului; renaște la o viață nouă, producînd o lepădare a omului vechi și o îmbrăcare în omul cel nou; dă celui botezat calitatea de fiu al lui Dumnezeu și de membru al Bisericii, etc.

45) Vezi Prof. Nicolae Chițescu, *Ortodoxia și Protestantismul*, în rev. *Ortodoxia*, nr. 3/1950, p. 427.

46) *Die christliche Dogmatik im Entwurf, Erster Band*, München, 1927, p. 299.

47) *Jesus*, f. loc., 1922, p. 140—141.

Trebuie să precizăm că aceste efecte sînt reale. Ele pretind a fi transpuse pe planul etic. Păcatul se iartă, dar rămîn urmările lui care pot degenera în păcat; așa că cel botezat se află într-o luptă permanentă de colaborare cu harul și de nimicire a oricărei tendințe păcătoase. Chipul lui Dumnezeu în om redat prin renașterea baptilmală pretinde celui botezat un efort susținut de a ajunge la asemănarea cu Dumnezeu. Calitatea de fiu adoptiv primită prin Botez, creștinul și-o pierde, dacă nu rămîne în ambianța harică. Cel botezat rămîne totuși membru al Bisericii, chiar dacă refuză să colaboreze cu harul și devine păcătos. Păcătosul botezat este un membru bolnav al Trupului tainic al Domnului, dar nu-și pierde această calitate.

Vorbind despre realitatea efectelor Sfintului Botez, Nicolae Cabasilas spune următoarele: „Dacă această taină nu lucrează în toți cei botezați aceleași roade, de aici nu urmează că avem dreptul să învinuim taina că ar fi neputincioasă: greșala stă în oamenii care nu s-au pregătit bine pentru primirea harului sau au risipit comoara. De aceea, mai curînd se cade să învinovățim de acest lucru pe cel care nu se apropie de această taină cu vrednicia cerută, iar nu să zicem că lucrarea Botezului e neputincioasă, cită vreme ea este aceeași în toți și pentru toți”⁴⁸⁾.

48) *Op. cit.*, p. 70.

SIMBOLUL ORTODOX AL CREDINȚEI ISTORIA ȘI IMPORTANȚA LUI*)

de N. IVANOV candidat în Teologie

Epoca sinoadelor ecumenice reprezintă una din cele mai strălucitoare pagini în viața Bisericii Creștine. Chiar în această perioadă s-au cristalizat acele formule ale credinței creștine, care s-au dovedit atât de perfecte, încît au rămas neschimbate în tot de-a lungul existenței Bisericii Creștine. În ele, în expresii scurte, precise, sînt expuse adevărurile veșnice ale învățăturii creștine. Îndeosebi, în primul sinod ecumenic și în cel de al doilea a fost definitiv formulat Simbolul creștin al credinței în forma în care îl cunoaștem și în zilele noastre. Încă din primele timpuri în Bisericile apostolice — cea din Roma, din Alexandria, din Antiohia, din Ierusalim, din Cipru, din Cezareea — existau simboluri ale credinței, care se deosebeau puțin unele de altele.

Noi nu știm, cum au apărut aceste prime simboluri: s-au constituit ele oare așa-zicînd de la sine în mediul apostolic, sau au existat oarecare autori ale acestor simboluri, care s-au priceput să expună în cuvinte scurte credința apostolică? În prezent importă numai faptul acela, că aceste simboluri exis-

1) Traducere din Jurnalul Patriarhiei Moscovei nr. 10, octombrie 1963, pp. 63—75, de G. Ivanov.

2) Aceste simboluri nu se înfiripau dintr-o dată. Tînăra Biserică creștină reprezenta în sine întîi de toate o comunitate de credincioși, care văzuseră lumina și cunoscuseră bucuria vieții în Hristos. Acest sentiment de bucurie avea forță proprie și nu izvora din oarecare formule, ci le creaa el însuși. Totuși era foarte natural, că religia creștină, ca și oricare altă mișcare nouă, trebuia să-și creeze și formule ferme, determinate, în care să se expună prin limbajul rațiunii conținutul credinței sale. Vechile simboluri de credință erau imperfecte fie din cauza neplenitudinii lor sau din cauza că expresiile lor nu coincideau. Această insuficiență deschidea subiectivismului ușa, oferea posibilitatea să se construiască sisteme false în dependență de concepțiile individuale. Lucru firesc, că deodată cu răspîndirea creștinismului și centralizarea administrației bisericești s-a ivit trebuința să se creeze un sistem durabil al formulelor teologice, autorizat de Biserică, să se creeze un astfel de simbol, care să exprime cu extremă claritate adevărurile creștine fundamentale.

tau în Biserică chiar din timpurile cele mai vechi și, deosebindu-se puțin în expresii, au fost identice în spiritul lor²).

Biserica a trăit întotdeauna cu credința în Hristos ca Dumnezeu și Mintuitor, a trăit cu credința în învățătura Lui. Această credință a ajuns nemodificată pînă în zilele noastre într-un chip nemijlocit. Credința noastră acum nu se deosebește cu nimic de credința primilor creștini.

Învățătura evanghelică este întâi de toate învățătura despre viață, despre viața în Dumnezeu și despre viața omului printre ceilalți oameni. Această învățătură evanghelică despre viață este clară nu numai înțelepților, ci și pruncilor. Nici un fel de probleme metafizice grele nu stau ca un gard în fața omului pe drumul lui spre Dumnezeu. Și fără îndoială că printre mulțimile de creștini simpli întotdeauna au existat și există și acum din acei care s-ar pricepe să expună în limba filozofică de ex. învățătura despre corelația celor două naturi în Unicul Hristos, deși din timpurile cele mai vechi știau cu toții, că creștinii laudă pe Hristos ca pe Dumnezeu (scrisoarea lui Pliniu către Traian).

Apostolul Ioan a scris, că învățătura despre Hristos Mintuitorul este învățătura „despre ceea ce a fost dintru început, despre ce am auzit, ce am văzut cu ochii noștri, ce am examinat și au pipăit minile noastre, despre cuvîntul vieții, — deoarece viața s-a arătat, și noi am văzut și mărturisim, și vă vestim această viață veșnică, care era la Tatăl și s-a arătat nouă... legătura noastră cu Tatăl și Fiul Lui, Iisus Hristos... Hristos este milostivirea pentru păcatele noastre și nu numai pentru ale noastre, ci și pentru păcatele lumii întregi (I Ioan, 1, 3; 2, 2).

Toate aceste expresiuni, date în contextul vorbirii vii, au fost întotdeauna înțelese de toți cei ce cred în Hristos. Totuși dacă omului creștin în simplitatea inimii sale îi este de ajuns să cugete despre Hristos ca despre Dumnezeu, în expunerea pur teoretică a învățăturii creștine el are nevoie să cunoască adevărurile teologice fundamentale.

În Evanghelie întâlnim o mulțime de expresii ale Domnului nostru Iisus Hristos despre Dumnezeu-Tatăl și despre Sine Insuși ca despre Fiul lui Dumnezeu, despre sensul mîntuirii săvîrșite de El, și despre slăvita venire viitoare a Lui. Din Evanghelie noi știm făgăduințele Domnului despre Duhul Sfînt, iar din cartea Faptelor, cum s-a petrecut pogorîrea Duhului Sfînt în limbi de foc. Povestirile evanghelice ne-au păstrat cuvintele Domnului despre Biserica Sa, poruncite Lui despre botez și prevestirea Lui despre învierea morților viața veacului ce va să vină.

Esența credinței a trebuit să se îmbrace în formule exacte, rămînînd în substanța sa nemodificată asemenea unei sub-

stanțe oarecare, dispunându-se în cristale frumoase, rămân nemodificată în natura sa.

În sine credința este proces psihologic intern, și nu o formulă. Credința este realizarea celor nădăjduite și certitudinea în cele nevăzute (Evr. 11, 1). Cu alte cuvinte, credința este străvederea în tainele viitoare, pătrunderea în esența nevăzută a existenței. Credința creștină este întâi de toate trăire vie internă. Argumentarea credinței este ceva exterior, de care nu depinde credința însăși. În viața de toate zilele nu orice om va fi în stare să-și argumenteze concepția sa de viață, oricât de puternică ar fi ea. Totuși, în viața societății întregi argumentarea uniformă este indispensabilă. Iată pentru ce Biserica nu a putut — mai ales în acea epocă frumoasă pentru gândire — să lase pe oameni fără un simbol de credință ferm și unificat, consacrat de conștiința ecumenică a Bisericii întregi.

În fiecare om trăiește necesitatea de a-și expune rațional concepția de viață. Natural, că și în fiecare creștin există necesitatea să-și expună rațional credința, să spună sieși și altuia, în ce constă fondul credinței sale. „Să fiți pregătiți — învăța Apostolul Petru — fiecăruia, care cere de la voi socoteală despre nădăjduirea voastră, să îi dați răspuns cu blindețe și evlavie” (1 Petru). Dar cum să exprimăm credința în cuvinte obișnuite? Spre orice ar fi orientată gândirea umană trebuie să posede însușirile sale, limpezimea, claritatea... Gândirea omului, fiind îndreptată asupra oricărui obiect, pare că-l privește din toate părțile, și primul lucru spre care ea năzuiește, este să înțeleagă esența obiectului și să stabilească limitele lui, să-l definească.

Primii Părinți ai Bisericii, chiar din primele zile au avut ca probleme — conținutul credinței creștine, definirea obiectului însuși al acestei credințe, să răspundă cum conștiința creștină își reprezintă pe Dumnezeu în Sine însuși și în raportul lui față de lume. A trebuit în cuvinte simple omenеști, dar în același timp în categoriile rațiunii, să se dea răspuns cum cred creștinii în Unicul Dumnezeu, cum cred ei în Hristos, cum își imaginează Chipul Fiului lui Dumnezeu. A trebuit să se spună, pentru ce a venit în lume Fiul lui Dumnezeu, în ce a constatat necesitatea mântuirii săvârșite de El și pentru ce va veni El din nou. Trebuia să se dea răspuns referitor la credința Bisericii în Duhul Sfânt, dătător de viață, despre esența și natura Bisericii însăși și despre nădejdea creștinilor în viață în timpurile ce vor veni.

Dificultatea constă în primul rând în faptul, că trebuia să se dea definiții în domeniul, care se referă la Dumnezeu, care este infinit după esența Sa.

Trebuia să se dea o formulă, care să expună învățătura creștină despre Dumnezeu-Tatăl și despre Logos, ca despre Dumnezeiasca Înțelepciune, creatoare a lumii, o învățatură despre Fiul lui Dumnezeu întruchipat în Fiul Omenesc. Dacă păgînatatea cultă, începînd cu Heraclit, a proclamat învățătura originală despre Logos, în cazul acesta gînditorii creștini au înțeles nevoia de a exprima la fel în categorii filozofice învățătura apostolică despre Hristos, Logosul etern, despre Care evanghelistul Ioan a scris, că „Totul prin El a început să ființeze” (Ioan, 1, 3), despre Logosul care din veacuri există în Sînul Tatălui și întruchipat la timp pentru mîntuirea oamenilor. „Hristos este chip al lui Dumnezeu cel nevăzut, născut înaintea oricărei făpturi, — a scris ap. Pavel. — El este înainte a orice și totul prin El dăinuiește” (Colos. 1, 15, 17). El este strălucire a slavei lui Dumnezeu și chip al înfățișării Lui (Evr. 1, 3).

Nu este de mirat, că procesul formării gîndirii teologice a fost greu. Lumina învățăturii evanghelice, lumina strălucitor tuturor celor ce credeau în Hristos, oamenii simpli se hrăneau cu puterea vitală a luminii dumnezeiești, în timpul cînd în fața părinților Bisericii stătea problema grea: să lămurească natura acestei Lumini. Înainte de toate ei erau apologeți adică apărători ai credinței creștine în fața autorităților romane și a păgînității militante. Cuvîntul lor era îndreptat mai întîi spre oamenii, care stăteau în afara ogrăzii Bisericii. Apologeții luau învățătura despre Sfînta Treime nu în totalitatea ei, ci numai partea aceea unde învățătura creștină despre Fiul lui Dumnezeu se atîngea de învățătura filozofică păgînă despre Logos.

Făcînd ideea Logosului punct central al teologiei creștine, apologeții cei dinții au pășit pe drumul, pe care a pornit dezvoltarea ulterioară a gîndirii teologice în domeniul exteriorizării învățăturii despre Sf. Treime, și aceasta a ușurat problema părinților Bisericii ai veacurilor următoare.

Împreună cu apologeții în primele trei veacuri au activat o serie de scriitori, care deși se considerau creștini, gîndeau greșit despre tainele credinței, nepricepîndu-se a formula just învățătura bisericească. Au apărut sisteme teologice false, străine de învățătura evanghelică.

Trebuie să spunem, că niciodată nu au reușit a construi un sistem teologic fără greșeli acei care, nesocotind tradiția comună bisericească, cădeau în fantezii nedovedite. Unii, care nu covîrșiseră în sine înclinarea spre mitologie, construiau tot felul de teorii încurcate și confuze despre natura lui Dumnezeu, care astăzi ni se par roduri ale fanteziei neînfrîmate. Pe de altă parte, cei influențați de sofisti, încercau să includă învățătura despre Divinitate în cadrul logicii formale obișnuite...

Primul scriitor bisericesc, la care găsim o învățătură sistematică despre Sfânta Treime, a fost Sf. Irineu din Lion (a murit în an. 202). În învățătura Sf. Irineu s-a reflectat credința din veacuri a creștinilor; totuși el nu a dat o formulare definitivă și în scrierile lui nu este dezvoltat cu totală claritate raportul reciproc între Persoanele Dumnezeiești.

Sinoadele ecumenice în care a fost formulat Simbolul credinței sînt cel din Niceea, în an. 325, și cel din Constantinopol în an. 381. Epoca în care aveau loc aceste sinoade, a pus o anumită pecete asupra textului simbolurilor.

Pînă în timpul acela problemele filozofice erau puțin atinse în viața creștinilor, care erau în fond oameni simpli și fără carte. Teoriile teologice ale lui Origen sau Tertulian nu mergeau mai departe de cercul îngust de persoane din numărul creștinilor cu înaltă cultură, acum după edictul de la Milano din an. 312 și ocrotirea fățișă a Bisericii creștine de către împăratul Constantin, rîndurile creștinilor s-au umplut dintr-o dată de oameni cu înaltă cultură, dar care încă nu demult necunoscînd nimic din învățătura lui Hristos și raționamentul despre Unicul Dumnezeu și Logosul lui Dumnezeu au devenit gînduri de fiecare zi. Cei care se închinaseră multor zei, sau care cugetaseră despre Dumnezeu după Platon și Aristotel, își explicau cu greu cum creștinii, crezînd într-unul Dumnezeu, disting în El pe Tatăl, pe Fiul și pe Sfîntul Duh. Oare nu este aceasta o învățătură despre trei dumnezei?

De aceea Biserica creștină era obligată să descopere lumii formula credinței sale în Dumnezeu. În învățătura despre Dumnezeu trebuia să dea o formulă clară, scurtă, precisă, înțeleasă de toți credincioșii. În această formulă nu trebuia să rămîină loc pentru nici un fel de cugetări neguroase, pentru nici un fel de cuvinte sau noțiuni, care admit vorbe confuze. Nici un fel de fantezie și nici un fel de raționalism plat! Și împreună cu aceasta formula trebuia să fie atotcuprinzătoare, așa încît din aceste cuvinte scurte și precise să se poată apoi — fără vreun risc de rătăcire — alcătui sisteme teologice structurale...

Doar cei care au primit botezul, care erau însă educați în diferite tradiții, își însușeau cu greu ideea întrupării lui Dumnezeu, iar în reprezentarea neoplatonicilor de ieri Logosul evanghelic, despre care scria Sfîntului Apostol Ioan, se îmbina cu neoplatonicul „Gînd” (Nous). În virtutea influenței acestor două curente păgîne în Biserica creștină a apărut așa numitul „arianism” — doctrina despre adevărul, că Fiul lui Dumnezeu-Mintuitorul lumii nu a fost Dumnezeu adevă-

rat, ci o făptură oarecare intermediară, care putea în virtutea perfecțiunii sale să se numească Dumnezeu. După ideile ariene, Fiul lui Dumnezeu — Logosul Divin — este creat de Tatăl în timp, ca prima și cea mai bună creatură a Lui.

La prima vedere a putut să pară, că doctrina arianilor se referea numai la problemele metafizice și nu atingeau normele morale, date în Evanghelie și nu introduceau în viața Bisericii nici o inovație în ce privește învățătura despre atinșerea sfințeniei și a desăvârșirii.

În realitate arianismul nu numai că era mincinos în baza sa metafizică, dar nu corespundea nici spiritului total al Evangheliei.

Întreaga esență a mîntuirii sufletului omenesc, scria Atanasie cel Mare, constă în aceea că în el se produce „îndumnezeirea”. Fiul lui Dumnezeu, întrupîndu-se în natura umană, a îndumnezeit-o. Dumnezeu devine om, ca omul să devină Dumnezeu. Fiul lui Dumnezeu s-a co-creat Fiul al omului, ca fiii oamenilor să devină fii ai lui Dumnezeu. Imbrăcîndu-se în trup, asemănător cu cel al nostru, Hristos ne-a făcut templu al Duhului Sfînt, care trăiește în noi. În persoana lui Iisus Hristos Dumnezeu s-a unit cu omenirea atît substanțial și personal. În Hristos sălășluiește plenitudinea Divinității, iar în cei credincioși — începutul Divinității. Și astfel, toată puterea logicii Ortodoxiei s-a confirmat anume în aceea, că ea a putut să exprime în formule procesul însuși al mîntuirii sufletului omenesc.

Exprimîndu-ne în limbajul contemporan, se poate afirma că teoria lui Arie, negînd adevărata întrupare dumnezeiască, nu corespundea experienței intime a vieții creștine și nu era în stare să o justifice. Teologia ariană intra în opoziție cu autenticul sentiment religios al creștinului și prin aceasta era pierzător pentru viața Bisericii. Introducînd în lume un fel de ființă intermediară, arianismul prin aceasta își reprezenta pe Hristos numai un îndumnezeit învățător și Erou ascetic, adică numai un exemplu pentru adepții Săi. Prin învățătura despre Hristos, ca despre un Logos creat, arianismul umilea și umanitatea punînd un gard între oameni și Dumnezeu. Ortodoxia însă, dimpotrivă, înălța omenirea la înălțime extraordinară. Dumnezeu însuși se unește nemijlocit cu credinciosul, îl „îndumnezeiește”. Biserica intră în unire organică cu Divinitatea, se înalță la ceruri, devine corp mistic al Divinității.

Și astfel, lupta între Ortodoxie și Arianism a fost lupta a două concepții opuse referitoare la raportul lui Dumnezeu către om și al omului către Dumnezeu.

Din această scurtă confruntare a celor două concepții despre dumnezeire și despre mîntuirea omului devine clar, cît

era de necesară în acea perioadă să se descopere lumii o formulă fermă și inatacabilă de credință, să se dea un astfel de „simbol” de credință, care să dea „răspunsul întreg la nădăjduirea noastră”.

Trebuia să se găsească astfel de cuvinte, care să reflecte cât se poate de clar, de precis și, în același timp, de scurt, noțiunea adevărată, ca în locul formelor ne determinate să se dea simbolului o formă încheiată, strict dogmatică.

În zilele acțiunilor primului Sinod Ecumenic în tonul discuției ortodocșilor cu arianii, când întreaga atenție a părinților se concentrase asupra problemei despre unitatea Tatălui și Fiului, noțiunea adevărată ca într-o lentilă optică s-a exprimat într-un singur cuvânt *omoousios* — de o ființă. Fiul lui Dumnezeu este de o ființă cu Tatăl. Prin aceasta au fost înlăturate toate teoriile false despre raportul Tatălui și al Fiului și se exprima adevărata corelație firească a celor două persoane dumnezeiești.

Simbolul ortodox, cum a fost alcătuit de părinții Sinodului din Niceea, îl citeau astfel: „Credem într-unul Dumnezeu-Tatăl, Atotțiitorul, Făcătorul tuturor celor văzute și nevăzute.

Și într-unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, născut din Tatăl, adică din ființa lui Dumnezeu Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, Cel ce este de o ființă cu Tatăl, prin care toate au fost, atât în ceruri, cât și pe pământ.

Pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire s-a coborât din cer, și s-a întrupat și s-a făcut om; a pățimit și a înviat a treia zi s-a suit în cer și șade de-a dreapta Tatălui, și iar va veni să judece pe cei vii și pe cei morți.

Și în Sfântul Duh...”

Mai departe urmau indicații despre atitudinea Bisericii față de toți acei, care nu erau de acord cu acest simbol.

Simbolul niceean era o strălucită reflectare a credinței străvechi a Bisericii Creștine și sublinia foarte precis unitatea ființei Fiului cu Tatăl. Totuși el nu era în plină măsură complet și nu reprezenta în sine acea formulă universală, care era necesară pentru a exprima plenitudinea învățăturii creștine.

Situația istorică a acelei perioade era destul de complicată. Încă pe când trăia Constantin partidul arianilor prin diferite intrigi de curte a devenit din nou în stare puternică, iar după moartea lui arianii s-au priceput să acapareze cele mai înalte posturi. Se părea, că truda părinților Sinodului niceean a pierit în zadar. Cum se explică această reacție după Sinodul din Niceea?

Ea se explică prin multe cauze. Se poate presupune, că pricina fundamentală constă în aceea, că oamenii educați în păgânism și intrați în Biserică fără suficienți stimuli spirituali, întâmpinau mari greutăți să cuprindă cu rațiunea adîncul învățăturii creștine. Arianismul în schimb reprezenta oarecum un fel de compromis sau, mai bine zis, o mare și serioasă concesie făcută păgânismului în cunoașterea Divinității. Datorită acestui fapt el era popular printre pătura aristocratică a curții. Aici trebuie să căutăm și rădăcinile acelui fenomen, că el era sprijinit de protecția împăratului. Episcopii ariani se simțeau în situație privilegiată, pricepîndu-se foarte isteț să se folosească de influența lor. Apropierea de curtea imperială și de mediul curtenilor puneă o pecete neștersă pe toate acțiunile lor și pe procedeele lor în lupta cu episcopii ortodocși, oameni de cele mai multe ori simpli și sinceri, păzitori ai credinței populare și străini de orice intrigă. Și totuși, dacă arianismul era puternic prin forța sa externă, tocmai aceasta îl făcea slab în partea autentic religioasă. Masa fundamentală a membrilor Bisericii rămînea, ca să spunem așa, statornic ortodoxă. Dacă oamenii simpli nu erau în stare să-și expună filozofic credințele și a se lămurii strict în diferitele formule teologice complicate despre raportul Fiului cu Tatăl, totuși ei fără îndoială în adîncul sufletului lor credeau în Hristos după dreapta credință și și-L imaginau anume așa cum învățau părinții Sinodului din Niceea, adică credeau în Hristos ca Dumnezeu Adevărat, întrupat pentru mîntuirea oamenilor. De aceea, dominația arienilor în fond iluzorie se putea continua pînă în anumit timp, pînă cînd majoritatea oamenilor gînditori au înțeles, că doctrina ariană nu corespunde fondului religiei creștine. În realitate arianismul s-a dovedit a fi un curent, care exista și activa în mediul limitat al clericilor curteni, fără să atingă păturile adînci ale credincioșilor. Cîteva decenii după Sinodul din Niceea au trecut în împrejurările grele ale luptei pentru puritatea Ortodoxiei, în lupta grea cu încercările de a denatura învățătura veche a Bisericii.

Neavînd rădăcini autentice în viața bisericească, arianismul dispărea treptat de pe scena istorică, cu toată protecția fățișă din partea împăratului și a dragătorilor locali.

Natura însăși a Bisericii Creștine garanta succesul în rezolvarea problemelor puse.

Dacă în perioada Sinodului din Niceea gîndirea teologică în fond era orientată la tema raportului Fiului cu Tatăl, atunci după prăbușirea arianismului ea s-a întors spre problema raportului celor trei Persoane Dumnezeiești.

Problema grea a dezvăluirii ulterioare a adevărilor

învățăturii creștine pe plan filozofic și în limbă filozofică a căzut pe seama marilor Părinți ai Bisericii „capadocienii”, care au primit această denumire după locul nașterii și al activității lor. Vasile cel Mare, fratele lui Grigorie de Nissa și prietenul lor cel mai apropiat și tovarăș de activitate Grigore Teologul — aceste trei nume au intrat pentru totdeauna în istoria Bisericii. Lucrările lor au devenit, așa-zicînd, clasice și au fost acceptate de Biserica Ecumenică drept expresia adevărată a credinței bisericești. Aceste trei nume sînt cinstite la fel și pînă astăzi în Biserica Orientală, ca și în cea Occidentală. Toată atenția părinților capadocieni a fost îndreptată spre arătarea inconsistenței totale a arianismului să treacă apoi pe „drumul imperial” între învățătura falsă a „monarhienilor”, care ducea la contopirea Persoanelor Dumnezeiești și lichidînd prin aceasta doctrina despre Sfînta Treime, și între o altă învățătură falsă — cu raționamente plate despre separarea Persoanelor Dumnezeiești, ducînd la o triplă divinitate pur păgînă. Dacă în perioada Sinodului din Niceea întreaga doctrină ortodoxă, s-a exprimat ca într-o lentilă, într-un cuvînt „omousios”, acum un astfel de termen definitiv a devenit cuvîntul „ipostasis”. Acest cuvînt, care se traduce extrem de greu din limba greacă în alte limbi, este apropiat de noțiunea „esență” și de noțiunea „față”, designînd totuși altceva și, poate, cîtva apropiat de cuvîntul nostru contemporan „individuum”, a fost ales de învățătorii capadocieni pentru lămurirea învățăturii despre Trinitatea Dumnezeirii.

„Ipostasis” nu coincidea nici cu cuvîntul „usia” — esență, nici cu cuvîntul „prosopon” — față. Dacă „prosopon” însemna descoperirea externă a esenței interne și era apropiată de cuvîntul „față”, atunci „ipostasis” exprima nu ceea ce este extern, ci ceea ce este intern și în traducere ar fi fost mai apropiat de cuvîntul „persoană”, decît „față”. Totuși „persoana” sună ca ceva general, în timp ce „ipostasis” sună ca ceva deosebit, indicînd posedare de însușiri individuale.

Dificultatea consta și în faptul, că în epoca aceea nu exista o terminologie elaborată precis și mulți scriitori bisericești întrebuntau cîteodată „ipostasis” în locul cuvîntului „esență” și invers.

Cu ajutorul termenului „ipostasis” capadocienii au izbutit să construiască un sistem armonios despre Dumnezeire, unică în substanță și triplă în ipostasă. Datorită acestui cuvînt ei au izbutit să evite acuzarea de tridivinitate, ca și acuzarea de monarhianism, în care persoana Fiului lui Dumnezeu pare că dispărea în Divinitatea Unică. Ulterior, după cum știm, cuvîntul „ipostasis” nu a intrat în Simbolul credinței. În Simbol el ar fi fost de prisos, complicînd simplitatea lui, con-

ținutul căruia trebuind a fi îmbrăcat în expresii, înțelese fiecărui om simplu.

În dogmatica bisericească însă el a intrat pentru vecie, la fel ca și cuvântul „omousios”. Toate acestea confirmă acel adevăr, că creștinismul este o învățătură nu despre cuvinte, ci despre substanțe.

Trei ipostase, dar o singură Treime. Această formulă, rostită încă de Origen, a primit la părinții-capadocieni o încheiere totală. Învățătura părinților-capadocieni despre Sfânta Treime o putem numi doctrină bisericească clasică, intrând în tezaurul teologiei creștine pentru toate timpurile următoare. Aici s-a spus despre Trinitatea Divinității tot ce a putut exprima gândirea omenească și este posibil că și în toate timpurile viitoare nimeni dintre teologi nu va putea să exprime doctrina despre Sfânta Treime mai reușit, mai clar și mai accesibil decât marii dascăli capadocieni.

Învățătura clasică a capadocienilor despre Sfânta Treime, natural a trebuit să fie autorizată de Biserică pentru toate timpurile, iar Simbolul credinței a trebuit să se găsească în legătură inseparabilă cu această învățătură.

După o serie de sinoade nereușite, convocate în anii cincizeci și șasezeci ai veacului al IV-lea, după propovăduirea îndârjită a Ortodoxiei de către Grigorie Teologul în bisericuța care a scăpat singură la ortodocși în capitala imperiului și, în sfârșit, după ce predominarea arianilor a fost îndepărtată, în anul 381 la Constantinopol s-a adunat Sinodul, căruia i-a fost sortit să intre în istoria Bisericii sub numele al doilea Sinod Ecumenic.

În fond acest sinod a fost continuarea Sinodului din Niceea. El a proclamat, că credința părinților, care se adunaseră la Niceea în anul 325, este credința adevărată, a confirmat Simbolul credinței compus la acest sinod și l-a completat, din care cauză Simbolul a primit numirea Niceeo-constantinopolitan.

Confirmând cuvântul „Cel de o ființă” în simbolul lor părinții Sinodului din Constantinopol au declarat în fața întregii lumi creștine, că ei sînt cu totul de acord în credință cu părinții Sinodului din Niceea. Aceasta este lucrul principal. Este interesant să remarcăm aici ceea ce urmează. Dacă luăm din Simbolul niceean și cel constantinopolitan părțile care coincid, atunci din 131 cuvinte (inclusiv articolele și părțile mici) ale Simbolului constantinopolitan, 80 cuvinte sînt adoptate din cel Niceean, deoarece în cel Niceean sînt în total 99 cuvinte, ceea ce înseamnă că în Simbolul nou n-au intrat din cel Niceean în total decât 19 cuvinte.

Extrăgînd din Simbolul Nicean cele mai bune definiții,

părinții le-au completat cu îndreptările necesare pentru îndepărtarea învățăturilor false, care apăruseră pe atunci. Afară de aceasta, ei au introdus în Simbol multe din mărturisirile de credință obișnuite la botez, cu scopul de a face ca Simbolul să slujească și confesiunile fondate pe botez. Și de atunci Simbolul a devenit obligator în realitate din timpul acela și pînă în vremurile noastre.

În comparație cu Simbolul Niceean, Simbolul Constantinopolitan a fost o expunere de credință mai completă și desăvîrșită, compusă într-o admirabilă formă artistică.

Ce modificări găsim în comparație cu primul, adică cu Simbolul Niceean?

Cuvintele despre facerea „Cerului și a Pămîntului” sînt raportate acum la Dumnezeu Tatăl. Accentul logic se **transpune** anume pe cuvîntul „Făcător”. Tatăl, Unicul Dumnezeu, este Creatorul a tot în înțelesul adevărat al acestui cuvînt. Și, totuși, importanța Fiului nu se micșorează, deoarece în al doilea articol se vorbește despre El mai mult, „prin Care toate s-au făcut” și prin aceasta se exclude de a înțelege pe Fiul numai ca pe un Demiurg, Alcătuitor al lumii, cum se găsește la Platon sau Filon în parte și la Origen.

În art. 2 despre Fiul lui Dumnezeu s-au introdus o serie de modificări. Expresia niceeană „din Ființa Tatălui” în prezența lui „omousios” a devenit de prisos, iar expresia „înainte de toți vecii” îndepărta posibilitatea de a se introduce vreo deosebire pur cronologică între Tatăl și Fiul, garantînd justetea și intangibilitatea învățăturii bisericești despre nașterea extratemporală și veșnică a Fiului.

Expresia „Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat” întărește Divinitatea Fiului lui Dumnezeu. Definițiile însușirilor Lui se desfășoară pe linia importanței crescînde: născut, nefăcut, cel de o ființă cu Tatăl.

Începînd cu art. 3, în Simbolul Niceean se expunea procesul mîntuirii, săvîrșite de Hristos.

Dacă atenția părinților Sinodului Niceean ținea concentrat să sublinieze natura dumnezeiască a Mîntuitorului Hristos, acum Sinodul din Constantinopol a trebuit să sublinieze și o altă latură — să afirme autenticitatea naturii omenești a Mîntuitorului.

Simbolul a completat art. 3 al Simbolului, în care se vorbea despre nașterea Fiului lui Dumnezeu în sens omenesc, prin indicația, că aceasta s-a săvîrșit „de la Duhul Sfînt și din Fecioara Maria”. Aici se evidențiază natura umană a Mamei Lui. Cel născut din femeie era om adevărat.

Al 4-lea articol al Simbolului Niceean consta numai dintr-un singur cuvînt: „Cel ce a pătimit”. Acum sinodul a dat formula extinsă a credinței în Hristos, „răstignit pentru noi

În zilele lui Pilat din Pont, pătimit și îngropat". Avem aici întii de toate importanta indicație, că evenimentele evanghelice au coordonate istorice. Afară de aceasta, sînt arătate faptele răstignirii și înmormintării. Toate acestea au fost îndreptate împotriva născocirilor eretice ale docteurilor referitoare la aparența naturii umane a Dumnezeuului-Om.

În articolul următor despre învierea lui Hristos s-a adăugat: „după Scripturi”. Prin aceasta se subliniază și respectul Bisericii față de Sfînta Scriptură, se vorbește de autoritatea Cărilor Sfinte. După cum știm, în veacul al IV-lea, Biserica a conturat definitiv codul Sfintei Scripturi. Cunoscuta epistolă Pascală a lui Atanasie cel Mare enumeră cărțile Sfintei Scripturi anume în componența aceea care a și venit pînă la noi. Acum Biserica prin gura sinodului proclamă prezența legăturii organice între cele două Testamente concebind Testamentul Vechi ca preistorie a celui Nou. Străvechea credință a Bisericii în puterea ispășitoare a suferințelor lui Hristos Mîntuitorul, preamărita Lui înviere și înălțare s-a încheiat cu nădejdea celei de a doua veniri a Lui glorioasă și înfricoșătoare. Al 6-lea articol al Sinodului Niceean în care se vorbea numai despre faptul Înălțării Domnului, răminea fără modificări, însă următorul, care vorbește despre cea de a doua venire, a fost acum completat. Aici par a se lărgi limitele eshatologiei creștine. Sinodul din Constantinopol, bazîndu-se pe cuvintele directe ale Domnului, expune străvechea credință a Bisericii, că a doua venire va fi „cu slavă” și că Împărăția lui Hristos „nu va avea sfîrșit”.

Și astfel, fără să vorbească despre o serie de precizări necesare, Simbolul s-a completat acum cu definiții teologice fundamentale. Simbolul nuanțează natura umană a lui Hristos, indicînd origina nu numai divină, ci și cea umană și suferința Lui într-adevăr umană. Fiul lui Dumnezeu, primind de la Fecioara Maria natura omenească, a devenit om adevărat, s-a umanizat, a suferit cu trupul Său, a fost îngropat ca cel ce moare cu trupul. Înviind, El stă veșnic de-a dreapta Tatălui și din nou va veni pe pămînt, dar de data aceasta cu mîrire, ca să judece pe cei vii și pe cei morți. Și împărăția Lui nu va avea sfîrșit... Toate aceste expresii se găseau rînd pe rînd în simbolurile vechi (cel armean, capadocian, antiohian). Acum părinții celui de al doilea Sinod, le-au strîns într-un singur sistem, într-un singur tablou al credinței creștine.

Învățătura Bisericii despre Dumnezeu-Tatăl și despre Fiul Lui se dezvăluie în formule limpezi ca cristalul, geometric-structurale, avînd un caracter axiomatic-religios.

Simbolul niceean, după cum știm, se termina cu o mărturisire scurtă a credinței Bisericii în Sfântul Duh.

Cea mai mare și originală definiție a Sinodului din Constantinopol este, desigur, formula despre credința în Sfântul Duh.

Noi am vorbit, că concepția păgînă prin diferite căi năzuia să pătrundă în Biserică. Dacă la primul sinod ecumenic se dădea lupta cu influența păgînă asupra învățaturii creștine despre Fiul lui Dumnezeu, la cel de al doilea sinod se dădea lupta împotriva influenței neoplatonismului asupra învățaturii creștine despre Duhul Sfânt.

Totuși, dacă marii gînditori creștini, ca Vasile cel Mare și Grigorie Teologul au înțeles să extragă din învățătura neoplatonică tot ce putea folosi științei teologice creștine, lepădînd tot ce era fals, asupra altor gînditori creștini mai slabi, neoplatonismul își exercita influența atît de puternic, încît ei erau atrași de influența lui. În perioada dintre sinodul I și II se închegase un partid al episcopilor, asupra doctrinei cărora despre Sfântul Duh se manifesta vădit influența neoplatonismului.

După Platon „sufletul” este despărțit de „Cel Unic” printr-un proces de degradare a puterii de existență, și în tot cazul nu poate fi vorba de o oarecare cinstire egală a „Sufletului” cu „Cel Unic”. „Sufletul” este numai o manifestare externă a Divinității, prin care dumnezeirea intră în contact cu lumea. Și dacă a fost posibil să i se atribuie o existență personală, aceasta numai în măsura apropierii ei de lumea sensibilă. Divinitatea supremă însă, rămînea impersonală. Este de asemenea necesar să remarcăm, că în învățătura neoplatonicilor peste tot străbătea disprețul față de materie. Corpul este închisoarea sufletului omenesc. Tipul ideal al omului este ascețul, care își disprețuiește corpul. Prin aceasta neoplatonismul se înrudea cu gnosticismul și cu pesimismul stoicilor. În felul acesta, și aici, pe plan moral, neoplatonismul reprezenta prin sine ceva opus concepției optimiste creștine, ceva cu desăvîrșire opus învățaturii lui Hristos și a apostolilor despre bucuria, ca trăsătură fundamentală a concepției și sensibilității creștine și despre îndumnezeirea omului.

Triada metafizică construită pe linie descendentă, se deosebește brusc de Trinitatea creștină, personală și egală în cinstire...

Sinodul din Constantinopol trebuia să înlăture aceste nepotriviri ascunse și să dea formula credinței străvechi în Duhul Sfânt ca egal în cinstire cu Tatăl și cu Fiul, pornind din cuvintele clare ale lui Hristos despre botezul în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, în care nu se poate găsi nici măcar o aluzie despre inegalitatea persoanelor dumnezeiești.

Sinodul de la Constantinopol a dat formula extinsă, în care se afirma, că Biserica crede în Duhul Sfânt al lui Dumnezeu, Dătătorul de viață, care din Tatăl purcede, închinat cu Tatăl și cu Fiul și proslăvit, care a grăit prin proroci.

Sinodul nu a folosit cuvântul „omousios” în ce privește Sfântul Duh pentru confirmarea cinstirii Lui egale cu Tatăl. Este posibil, ca acest termen să nu fi plăcut multor participanți la Sinod. Este posibil, ca el să nu fi fost introdus pentru a evita confundarea însușirilor personale, ca să nu fie o apropiere a „nașterii” Fiului cu „purcederea” Sfântului Duh. Sinodul a aplicat alți termeni. Dacă în raport cu Fiul a fost confirmat „omousios”, în ce privește Sfântul Duh s-au întrebuințat două cuvinte: „închinat și mărit”, în care se exprima în mod vădit ideea despre egalitatea în cinstire a Duhului cu Tatăl și Fiul. „Natura celor slăviți este aceeași” — scria Vasile cel Mare. Aceste cuvinte, spuse pînă la sinod, au căpătat acum la sinod recunoașterea și au intrat în formula ecumenică.

Întreaga învățătură despre mîntuire, expusă pe larg în Simbolul Credinței, ulterior a fost concis expusă în cuvintele finale ale Vecerniei în ziua Sfintei Treimi, evident, aparținînd lui Vasile cel Mare, care în traducere sună astfel: „Hristos adevăratul Dumnezeu al nostru, Carele din sînul Tatălui și al dumnezeieștilor adîncuri a venit pe pămînt, și a primit firea noastră omenească, îndumnezeindu-o, și din nou s-a suit la ceruri și a șezut de-a dreapta Tatălui și de la Tatăl ne-a trimis pe dumnezeiescul și Sfîntul, de o ființă cu dînsul, singurul puternic, singurul preamărit și veșnicul Duh”. Aici nu există nici măcar o aluzie la vreo oarecare subordonare. Este vrednic de amintit și aceea, că în privința Duhului Sfînt aici este întrebuințat cuvîntul „Cel de o ființă”.

Expunînd formula clară și precisă despre Dumnezeu în trei ipostaze, sinodul a dat — dacă ne-am putea exprima astfel — definiția clasică a Bisericii: „Credem într-una Sfîntă Sobornicească și Apostolică Biserică”. Ar fi fost greu să se dea ceva mai precis și în același timp mai plin de conținut, decît aceste patru cuvinte. Acum, cînd întreaga lume creștină este cuprinsă de năzuința spre unitate, aceste patru cuvinte au devenit steagul sub care vor să se întîlnească toate confesiunile creștine. Una Sfîntă Sobornicească și Apostolică Biserică... Această formulă este atît de desăvîrșită, încît împotriva ei nu poate face vreo obiecțiune nici una din confesiuni. Cine dintre creștini nu dorește din tot sufletul, ca toți creștinii să se unească în sînul Unei Biserici, Sfîntă, Sobornicească și Apostolică? Spre aceasta năzuiesc în măsură egală atît ortodocșii, cît și catolicii și protestanții. Și dacă între creștini se fac discuții despre credință, fiecare trebuie să-și reprezinte acea Biserică, de care el aparține, înzestrată

cu aceste patru calități. Sinodul a inclus în Simbol articolul despre botez întru iertarea păcatelor, confirmând prin aceasta străvechea credință a Bisericii în puterea fericitoare a botezului pentru plinirea primei porunci a Mântuitorului.

Simultan sinodul a hotărât ca botezul să fie unic. Odată săvârșit, conform poruncii Mântuitorului, el nu se poate repeta, chiar dacă omul căzînd în păcat, exclus din Biserică, după pocăire se reîntoarce în sinul ei. Botezul este o naștere nouă, spirituală. După cum nu te poți naște de două ori fiziceste, tot astfel nu te poți naște de două ori spiritual.

Botezul este unic. Aceasta este **extraordinar** de important pentru creștini, servind ca unul din factorii principali ai unității creștine. Catolicii, ortodocșii, protestanții, fără unități într-o serie de probleme dogmatice, rămîn, totuși, uniți pînă în zilele noastre datorită anume unității botezului. Botezul săvîrșit conform poruncii directe a Mântuitorului, este acel fundament, datorită căruia noi și acum putem vorbi despre unitatea de fapt a lumii creștine. Dacă botezul este unic pentru toți creștinii, atunci putem spune, că lumea creștină cu toate despărțirile existente, este totuși unică. În sfîrșit, în Simbol este inclusă nădăjduirea creștină a învierii morților și a vieții veacului ce va să vină.

Dacă Hristos nu a înviat, zadarnică este credința noastră. Zadarnică este și propovăduirea noastră. Din cele mai îndepărtate timpuri ale existenței Bisericii, cel ce se botează în fața sfintei criste lniți își mărturisesc credința în învierea și în viața veșnică. Acum, după ce mărturisirea credinței și nădejdea învierii și în viața veacului ce va să vină a fost introdusă în Simbol, prin aceasta el devenea de acum Simbol al botezului, devenea mărturisire de credință, pe care — cel ce dorea să intre în Biserică, trebuia să-l rostească cu voce tare. Prin aceasta Simbolul devenea laolaltă indispensabil pentru viață și cunoscut comunității.

Cuprinzînd în Simbol aceste cuvinte scurte despre înviere și viața veșnică, părinții celui de al doilea sinod au făcut o scurtă expunere a *întregei plenitudini* a credinței creștine. La toate cele spuse rămîne să adăugăm că, pe lângă adausurile pur dogmatice și istorice, părinții sinodului au introdus îmbunătățiri chiar și în stilul înăuși al expunerii. Tonul Simbolului rămîne solemn și mai măreț, decît în cel niceean.

Astfel, de pildă, introducînd cuvintele despre umilirea Fiului lui Dumnezeu în trup, Simbolul imediat dă antiteza răsunătoare a acestei umiliri în cuvintele „și stă de-a dreapta Tatălui și care va veni iar cu mărire”.

Rezumînd cele spuse, se poate vedea, că în zilele noastre Simbolul Credinței, care datorită provenienței sale pur

istorice, a primit denumirea de Niceo-Constantinopolitan, servește ca bază autentică și nedesmințită a unității întregii lumi creștine.

Toți creștinii cred în Dumnezeu Tatăl, Atotțiitorul, exact la fel ei cred și în Fiul Lui Unul născut, Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, Cel ce este de o ființă cu Tatăl, născut din Tatăl înainte de toți vecii. Toți creștinii mărturisesc la fel pe Fiul lui Dumnezeu, ca fiind așa cum îl cunosc din cuvintele Sfintei Evanghelii — născut din Duhul Sfânt și Fecioara Maria, adică Dumnezeu adevărat și om adevărat, care pentru noi s-a pogorît din cer, care a pătimit și a înviat și este așteptat, împărăția viitoare a Căruia nu va avea sfârșit. Toți cred și în Duhul Sfânt, închinat și mărit Tatălui și Fiului. Pe toți creștinii îi unește credința într-Una Sfânta Sobornicească și Apostolică Biserică, toți recunosc unitatea botezului și toți la fel cred în învierea morților și viața veacului ce va să vină.

LIMBA NOASTRĂ BISERICEASCĂ

de Prot. PETRU BOGDAN

Oamenii trăitori în societate comunică necesar întreolaltă printr-un continuu proces de exteriorizare a sentimentelor și ideilor, numit îndeobște limbaj, și îndeosebi prin vorbire. De fapt, principalul mijloc de comunicare între membrii unei colectivități umane, alcătuit din sistemul gramatical și lexical, este limba, după felurile ei: limbă veche sau nouă, moartă sau vie, vorbită sau scrisă, cultă sau poporană.

Astfel privită, sub aspectul ei social, limba este un instrument sau un mijloc cu ajutorul căruia indivizii care compun acea obște comunică între dinșii, fac schimb de idei și se înțeleg reciproc.

Schimbul acesta între oameni se întemeiază pe una din caracteristicile fundamentale ale oricărei limbi și anume comunicativitatea sau capacitatea ei de a transmite sentimente și idei, într-o formă cât mai accesibilă tuturor, mai lesne de înțeles. Așa încît, nemijlocit legată de gândire, limba înregistrează și fixează în cuvinte și în combinații de cuvinte, în propoziții, rezultatele activității gândirii, succesele omului în munca lui de cunoaștere, și astfel face posibil schimbul de idei în societatea omenească.

Ca mijloc de comunicare accesibil maselor, o limbă vie nu poate exista și nu se poate dezvolta independent de mediul etnic genuin, ci ea e apanajul poporului respectiv, creatorul de fapt al limbii literare. Într-o interdependență strictă și influențindu-se reciproc, limba vorbită curent tinde să se confunde cu limba literară.

Limba vie presupune flexibilitate, pe măsura progresului omenească, pentru că astfel capacitatea ei de comunicare în legătură cu succesele omului în munca lui de cunoaștere să fie cât mai directă și operativă. În acest sens, limba vorbită ținînd cadența limbii literare este un mijloc de comunicare, cum spuneam, un instrument de transmitere, dar nu un scop în sine; ea nu poate rămîne încremenită de-a lungul vremii, ca giza preistorică în chihlimbarul auriu al paleontologiei, ci viază într-o continuă evoluție, se dezvoltă mereu. Perfecționîndu-se necontenit, limba devine astfel un instrument mai fin și mai desăvîrșit al gândirii omenești. Deci o limbă vie și vorbită mereu de poporul respectiv este firește mereu per-

fectibilă. În lexicul ei, ca într-un organism viu celulele, cu vintele învechite și tocite care nu mai spun nimic (arhaisme), ca și regionalismele de circulație redusă, dispar cu timpul, pentru ca să apară în locu-le cuvinte noi, capabile de-o sugestie mai accentuată (neologisme), fără ca această înlocuire să excludă însă și dezvoltarea unor sensuri sau semnificații noi la cuvintele deja existente mai de mult în limba noastră.

Cred că aceste aserțiuni preliminare sînt valabile și în privința limbii noastre bisericești — „limba vechilor Cazanii” sau „lamura de miere” a limbii noastre îndeobște, cum i-au zis poeții Mateevici și Eminescu. „Limba noastră bisericească” e un fel de a vorbi; fiindcă nu cred să se fi pus la noi vreodată, științific, problema unei limbi romîne bisericești aparte, de vreme ce aceasta se acoperă pe deplin cu limba noastră națională de totdeauna. Cred că în aceste limite se consideră și afirmația că în secolul al XV-lea apare la noi „o nouă limbă bisericească: cirilica romînească, în care sînt scrise Codicele Voronețean cu Apostolul”¹⁾.

Deci n-avem de-a face, în cazul nostru, cu o limbă sacră, de cult divin exclusiv, caracterizată printr-o fixitate de secole în cărțile sfinte. Semnificativ pentru studiul de față e faptul că paleo-slavona, una din aceste limbi liturgice, în care au fost traduse Scripturile de către Ciril și Metodiu, este „limba bulgărească vorbită pe timpul lor” (secolul al IX-lea), care mai tîrziu a fost curățată de elemente streine și de tot ce părea poporului de neînțeles²⁾. Adecă, chiar și aceste limbi, acum moarte, erau la început limba vremii respective, de largă circulație în mase, care le înțelegeau pe atunci. Era deci natural ca acel principiu trilingvist al limbilor liturgice (idiomul dialectului comun elin, latina, vechea slavonă), valabil în Evul-Mediu, să se perimeze cu timpul — fapt care a înlesnit mai apoi introducerea limbilor naționale în cultul divin. Și desigur tot atît de firesc ne apare în această lumină și ceea ce un teolog numește: postulatul după limba populară în biserică³⁾.

Dar existența limbii naționale în biserica noastră își are temeiul socot că mai cu seamă în susamintitul principiu al comunicativității. Acestui imperativ categoric nu i se poate sustrage nici ceea ce noi numim îndeobște: limba bisericească. Transmiterea de idei, în speță: învățător-învățăcel, e absolut

1) Pr. prof. M. Șesan: *Limba poporului în biserică*, în rev. *Mitropolia Moldovei* nr. 3—4 1956, pp. 102—103.

2) N. Cartoian, *Istoria Literaturii Romîne Vechi*, vol. I, București 1940, p. 13—14.

3) Prof. M. Șesan: *art. citat*, p. 102.

valabilă și-n activitatea mîntuitoare a Bisericii lui Hristos. Așa stă scris: „Credința este din auz; iar auzul, prin cuvîntul lui Dumnezeu” (Rom. 10, 17). Bineînțeles, numai în cazul cînd acest cuvînt al lui Dumnezeu este priceput de către aceia care îl aud. Drept aceea scria Sf. Pavel: „Dar în biserică vreau mai bine să rostesc cinci cuvinte cu înțeles, ca să învăț și pe alții, decît zece mii de vorbe în limbă insuflată” (I Cor. 14, 19). De altfel, acesta e și pretextul pe care protestantismul și-a inițiat propaganda lui printre românii ortodocși de dincoace de Carpați. Așa, în epilogul unui Octoih, aflăm că „vlădica Pavel (adecă superintendentul romino-calvin din Țara Ardealului, Pavel Tordaș, 1569—1576) a poruncit „că în școală cum trebuiaște și în besearică, așa mai virtos cuvîntul lui dumnedzeu trebuiaște să înțeleagă feciorii; dară cumu să înțeleagă dacă învață în limbă striină, de nu înțelege nimeal!”⁴⁾ Vechea slavonă — de cult și de cancelarie — nu era înțeleasă de popor, ba uneori nici chiar de preoții care o psalmodiau papagalicește, și astfel a restrîns în chip simțitor orizontul vieții noastre literare⁵⁾. Așa că nu e de mirare să citim într-un *Tîlc al Evangheliilor* (1564) reproșuri la adresa preoților care boscorodesc în biserică, de nu înțeleg romînii nimic. Adevărul e că, chiar în vremea folosirii limbii slavone în Biserica romînească, credincioșii își făceau rugăciunile particulare tot în romînește; iar scripturile slavonești, pe care dinșii nu le înțelegeau, li le explicau preoții tot în romînește⁶⁾. Deci așa și numai așa trebuie înțeleasă bucuria romînilor la apariția Catehismului luteran (1544), pentru că le-a fost dat să vadă o carte romînească tipărită, pe care o înțelegeau toți, deși respingeau conținutul eretic⁷⁾.

Prin urmare, începuturile limbii romînești ca limbă de cult sînt tributare mai ales dorinței irezistibile a poporului și clerului de pe acele vremi de a-și înțelege învățătura creștină proprie. Dorință confirmată de Coresi în epilogul aceluiași *Tîlc al Evangheliilor*, precum că „a văzut dorul multor preoți după tilcuirea Evangheliei, ca și dinșii să poată predica și da oamenilor o învățătură după citirea Evangheliei”⁸⁾. E adevărat că, la început, oficialitatea ecleziastică nu era cu totul favorabilă acestei dorințe, după cum se constată din textele liturgice slavo-romîne, paralele sau pe două coloane,

4) După: N. Cartoian: *op. cit.*, vol. I, p. 57.

5) Idem, *ibidem*, p. 15.

6) Șt. Mețes: *Istoria Bisericii Romîne din Ardeal și Ungaria*, Arad, 1918, vol. I, pp. 119 și 104.

7) Dr. S. Reli: *Curs de Istoria Bisericii Romîne* (litografiat), ediție revăzută, Cernăuți, vol. I, p. 408.

8) Idem, *op. cit.*, p. 417.

din cărțile de cult, precum și indicațiile de întrebuințare liturgică pe pericope, păstrate în slavonește până târziu, în textul Noului Testament de la Bălgrad (1648) al lui Simion Ștefan. Așa încît, neaprobat de Biserică, unele din aceste traduceri fură difuzate numai în mod particular, din mînă în mînă, întocmai cum s-a fost procedat și cu apocrifele, Apocalipsa lui Pavel, Călătoria Maicii Domnului în iad, Moartea lui Avram — de largă circulație în popor, care și le-a adoptat chiar în colindele sale⁹). Ei bine, această irezistibilă dorință după înțelegerea în limbă proprie a profitat de împrejurări externe favorabile îndeplinirii ei, mai ales sub influența Protestantismului, de nuanță husită, luterană sau calvină, cu inițiativa și exemplul limbii naționale de cult la el acasă, precum și cu sarcina ce și-a luat-o de-a tipări pe românește diferite cărți de cult, în acest scop. Îndeosebi influența husită și-a găsit un aliat de nădejde în dorul acesta al poporului românesc de-a cunoaște taina mîntuirii sufletului în limba sa. Așadar, dintr-o inexorabilă necesitate internă, dar nu independent de curentul iscat de Reformă, care constituie un prilej și un sprijin nu dezinteresat, începe să se afirme limba românească din nou la noi în Biserică. Acest curent se caracterizează prin preferința revelatorie pentru Psaltire, precum și prin de-sele lui diatribe tipic protestante împotriva celor ce „boscorodesc” în biserică. Acestui climat favorabil i se datoresc primele monumente de limbă românească scrisă, ca Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană, Psaltirea slavo-romînă a lui Coresi, Psaltirea Hurmuzaki, Praxiul și Apostolul — elaborate la finea sec. XV și tot secolul XVI¹⁰).

Deci nu mai încapă îndoială că limba națională este apajul poporului care, vorbind-o mereu, o cultivă mereu; iar limba românească folosită de Biserică noastră în toate timpurile, cu excepția interregnelor slavon, e de fapt graiul poporului român din momentul istoric respectiv, cum au fost de altfel, la vremea lor și pînă la un moment dat, chiar și așazisele limbi sacre. Numai așa se poate explica succesul misiunii apostolilor slavilor, Ciril și Metodiu, dacă admitem că limba bisericească folosită de ei era în același timp limbă a poporului, vorbită și înțeleasă de atîția slavi de pe vremea aceea¹¹). Iar reintroducerea limbii române în cultul divin nu cred că e numai un simplu act de dreptate față de graiul românesc ce sună pe înțelesul tuturor și față de poporul credincios care vroia cu ardoare să înțeleagă ceea ce ascultă, dar aceasta înseamnă mai virtos reintrarea limbii noastre

9) Idem, *op. cit.*, p. 329.

10) Mai pe larg: Idem, *op. cit.*, vol. I, pp. 320—327.

11) M. Șesan: art. citat, p. 101.

bisericești în ciclul ei de evoluție firească pe tradiționalul său suport etnic. Așa încît, acțiunea aceasta a Reformei, care își are limitele și meritele ei ce nu trebuie nicicum exagerate, a facilitat ieșirea limbii poporului la lumina scrisului de mină sau tipărit, prin traducerea sînguincioasă a cărților noastre bisericești. Însă admirabila stăruință a talmăcitorilor de-a găsi cuvîntul cel mai propriu și de cea mai largă circulație, pentru a se face înțeles de către toți românii de pretutindeni, într-o cît mai extinsă răspîndire a cărților tipărite, a pus temelia limbii literare românești¹²). Lămuritoare în acest sens e Predoslovnia către cetitori a lui Simion Ștefan, în al său Noul Testament de la Bălgrad (1648): „Aciasta încă vă rugăm să luați aminte că rumînii nu grăiescu în toate țările într-un chip, încă neci într-o țară într-un chip. Pentru aceea cu nevoie poate să scrie cineva să înțeleagă toți, grăind un lucru unii într-un chip, alții într-alt chip: au veșminte, au vase, au altele multe, nu le numescu într-un chip. Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii îmblă în toate țările, așa și cuvintele acealea sînt bune carele le înțeleg toți; noi drept aceea ne-am silit, de încît am putut, să izvodim așa cum să înțeleagă toți¹³). Așadar, dacă ținem cont de faptul că în acel moment istoric, precum și de fiecare dată, mai apoi, așa-zisa limbă romînă bisericească se acopere pe deplin cu limba românească literară, sau — mai precis — că la început aceasta era unica limbă literară scrisă, trebuie să conchidem că într-adevăr există o strînsă și permanentă legătură între graiul bisericesc și limba poporului, așa cum enunță cunoscutul principiu al circulației cuvintelor întocmai ca și a banilor, lansat pentru întîiaș dată de mitropolitul ardelean amintit, care a sesizat și caracteristica de temei a limbii: comunicativitatea. Așa precum, de pildă, limba Cazaniei lui Varlaam este limba poporului pe care dînsul a deprins-o din copilărie în munții Putnei și mai tîrziu, ca monah, în preajma mînăstirii Secul¹⁴), tot la fel și Mitropolitul Dosoftei s-a adresat poeziei populare, în Psaltirea sa, astfel încît unii psalmi, scriși în formă populară, au devenit bun al poporului, fiind adoptați de autorii anonimi ai colindelor, care au mijlocit psalmilor traduși de Dosoftei o largă răspîndire în popor¹⁵). De unde reiese că și astăzi graiul bisericesc trebuie să fie scris pe înțelesul poporului, ca și altă-

12) O. Ghibu: *Limba nouălor cărți bisericești*, Sibiu, 1905, p. 4.

13) Simion Ștefan: *Noul Testament*, Bălgrad 1648, Predoslovnia către cetitori, punctul 4.

14) N. Cartojan: *op. cit.*, vol. I, p. 111.

15) Al. Rosetti: *Despre unele probleme ale limbii literare*, colecția Mica Bibliotecă Critică, București, 1955, p. 24

dată când s-a dat expresie limbii vorbite de acest popor, în primele scrieri amintite, pentru a fi și acum ca întotdeauna accesibil tuturor.

Aceasta este întâia premiză a studiului nostru: Niciodată n-a existat și, deci, nici nu trebuie să existe, vreun decalaj între limba națională folosită în biserică și între graiul poporului românesc din diferitele momente ale istoriei lui, deci implicit și din momentul actual. Iar caracterul religios al acestor prime traduceri, care marchează începuturile limbii noastre literare, scoate și mai în evidență identitatea dintre noțiunile de bisericesc, popular și literar în domeniul lingvistic. Spre confirmarea acestei aserțiuni, amintim întrebarea pe care și-o pune acad. Al. Rosetti, dacă totuși putem oare refuza acestor opere, precum și limbii altor lucrări laice și bisericești din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea calificarea de „literară”? — la care tot domnia-sa răspunde: Desigur că nu, dacă sîntem de acord că, în momentul acesta, limba literară se limitează la stilul operelor beletristice, bisericești, juridice și istorice (Letopiseștele Cronicarilor moldoveni)¹⁶).

De aci decurg anumite consecințe. În primul rînd, caracterul de comunicativitate al oricărei limbi o și obligă să fie populară sau accesibilă maselor largi. Ceea ce justifică postulatul după limba populară în Biserică. Însă calitatea de grai al poporului pe care incontestabil o deține limba noastră bisericească îi asigură și atributul necesar oricărei limbi vii: capacitatea de a se dezvolta și primumi mereu într-o continuă evoluție, spre deosebire de așanumitele limbi sacre liturgice moarte care, fără suportul etnic, au rămas încrămene în vîec.

Ca probe despre evoluția limbii românești folosite în biserică ne stau chiar primele noastre manuscrise religioase (Psaltirile amintite, ca și celelalte traduceri ceva mai tîrziu), cu texte care se prezintă în două straturi diferite: unul mai vechi, rotacizant, din Maramureș, și altul mai evoluat, în graiul vorbit prin sec. XVI în sud-estul Ardealului, caracterizat prin absența rotacismului¹⁷). De asemenea, limba Psaltirii Hurmuzaki e mai puțin arhaică, deci posterioară Psaltirii Scheiense¹⁸). Din care se observă așadar, încă de la început, o continuă evoluție a limbii cărților bisericești în paralel cu graiul poporului nostru. Textele maramureșene scrise într-o limbă noduroasă, graiul rotacizant din nordul Ardealului, cu caractere arhaice și dialectale, au fost curățite apoi de diacoul Corăsi, cel ce le-a transpus în graiul muntenesc. Acestea intră mai tîrziu sub pana mitropolitului Varlaam al Moldo-

16) Al. Rosetti: *op. cit.* p. 26.

17) N. Cartoian: *op. cit.*, vol. I, p. 52.

18) Dr. S. Reli: *op. cit.*, vol. I, pp. 323 și 326.

vei, apoi pe pupitrul lui Simion Ștefan din Ardeal și în versurile și proza lui Dosoftei, care „constituie un monument de seamă al limbii literare românești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea”¹⁹). Și așa mai departe, pînă la Biblia lui Șerban Cantacuzino (1688) și Didahile lui Antim Ivireanul, care a scris și a vorbit o limbă curat românească simplă și curgătoare, pornind un curent sănătos în literatura noastră. Timp de două veacuri și jumătate aceste texte au fost mereu elaborate într-o neostenită frămîntare, nu numai pentru a reda în cuvinte și forme cît mai expresive învățătura evanghelică, dar pentru a fi cît mai înțelese de toți românii — și astfel s-a fost creat limba noastră literară, într-o neîntreruptă confruntare cu graiul poporului²⁰). Tot astfel și despre Pălia de la Orăștie (1582), care deține un loc de frunte în ciclul traducerilor românești din sec. XVI, prin frumusețea tălmăcirii, prin limba ei vie, pitorească și armonioasă — profesorul Cartoian afirmă că traducătorii ei au știut să folosească frămîntările unui veac de muncă literară, pentru a nimeri cuvinte expresive care deșteaptă imaginația și mișcă simțirea²¹).

Intr-adevăr, limba acestor cărți nu e artificială, ci luată chiar din gura poporului, astfel încît traducătorul lor e mai mult un ecou, nu numai al limbii, dar și al simțirii și, îndeobște, al chipului cugetării poporului. Limba aceasta, odată introdusă în cărțile bisericești, și-a aflat și cultivatorii ei harnici, care au știut-o ține la curent cu limba vie a poporului și care au îmbogățit-o și s-au îngrijit ca s-o păstreze în stare cum a format-o și dezvoltat-o istoria noastră și să o predea generațiilor următoare ca pe-o moștenire neprețuită, arătînd totodată și calea pe care trebuie s-o urmeze mai departe cu păstrarea și cultivarea ei. Căci limba e și ea vie și ea atare supusă și ea fluctuațiilor — ea se limpezește și se dezvoltă și se îmbogățește amăsurat gradului de dezvoltare și de cultură al poporului respectiv. Ea e ca un pom viu care în toată primăvara se schimbă: ramurile bătrîne și fără suc se usucă și cad, mlădițele tinere ies și cresc, frunza se vestejește și se scutură, dar altele noi curînd îl împodobesc — toate ale lui se fac și se prefac, numai tulpina rămîne aceeași²²). Desigur că aci, în limba poporului, se relevă trăsătura de unire dintre graiul bisericesc și limba literară. Dar limba literară nu trebuie să fie ceva fix, imuabil²³). Ea se îmbogățește și se

19) Al. Rosetti: *op. cit.*, p. 25.

20) N. Cartoian: *op. cit.*, vol. II, București 1942, p. 126.

21) N. Cartoian: *op. cit.*, vol. I, p. 65.

22) Intreg citatul, după: O. Ghibu, broșura amintită, pp. 6—7.

23) Acad. Al. Graur în: *Studii de lingvistică generală*, Buc. 1960, p. 315.

perfecționează neîncetat prin contactul strîns și necesar cu limba vie a poporului, izvorul ei născut și dătător de prosperitate²⁴). Și în acest mod, datorită interdependenței și influenței reciproce, deosebirea dintre limba literară și graiul poporului e tot mai neînsemnată, mai cu seamă azi în toată culturalizarea maselor, cînd poporul nostru tinde rapid spre o limbă romînească unificată. Cuvintele vechi, ca și provincialismele fără rezonanță, dispar pe rînd. Neologismele ce sună la început straniu și uneori comic în gura populației rurale, devin apoi uzuale și de-o anumită savoare pozitivă, dovedind pătrunderea culturii majore în mediul sătesc sau de periferie urbană. Ei bine, dar atunci cum s-ar putea să rămînem indiferenți noi, oamenii Bisericii, față de o eventuală adîncire a deosebirilor dintre limba folosită în cultul divin și graiul îndătinat al poporului! Tocmai de aceea socot că este total greșit a se face distincție discriminatorie între limba bisericească și cea literară la noi, precum și între acestea două și limba poporului. De aceea Biserica din zilele noastre trebuie să ție cont de evoluția limbii literare, atît în cărțile ei sfinte, cît și în presa bisericească, sau în exprimarea elocinței sacre.

Rezumînd și acest pasaj, constatăm că nu numai limba romînească îndeobște, dar și limba zisă bisericească, cu care de fapt s-a identificat, ca orice limbă vie, vorbită, nu poate rămîne statică, incremenită, închisată în forme lexicale sau gramaticale depășite, ci și ea evoluează deasemenea, și ține continuu pasul cu limba literară și ține cont de progresele limbii vii a poporului²⁵). Iar aceasta nu-i decât a doua premiză a studiului nostru. Căci limba vechilor Cazanii nu poate constitui nici pentru noi cei de azi, un model fix, de vreme ce chiar în literatura veche bisericească, precum s-a dovedit, ea s-a primenit mereu. Firește, limba bisericească e un document venerabil al vremii și al vorbirii poporului nostru într-o epocă anumită. Limba bisericească însă nu-i subiect de muzeu literar sau obiect de arhivă, și nici fetiș, ci o realitate vie, în care se citesc și azi Evanghelia și Apostolul, se cîntă la strană, se rostesc predicile și se scrie în presa noastră bisericească. Deci o limbă care trebuie să ție seama de progresul lingvistic ca și de claritatea textului. Așa încît, fiecare nouă ediție a oricărei cărți bisericești sau de ritual trebuie să însemne un pas înainte în acest sens.

Din aceste două premise expuse pînă-acî, urmează să tragăm o serioasă și deliberată concluzie în ce privește atitudi-

24) Conf. univ. V. Șerban, art.: *Limba literară*, în ziarul „Drapelul Roșu”, Timișoara, 7 iunie 1962.

25) O. Ghibu: *op. cit.*, p. 18.

nea practică față de limba uzitată în biserici. Fiindcă progresul lingvistic, precum și mai marea exigență pentru claritatea textului, ridică și alte noi probleme. Într-adevăr, prețuirea a ceea ce e valabil în vechea noastră limbă bisericească, deși e un factor pozitiv, totuși nu-i permis ca să constituie o frână ce ar stingheri dezvoltarea limbii. Fobia refractară față de nou în domeniul lingvistic constituie un factor negativ, periculos. Inseși înnoirile periodice, la fiecare reeditare a cărților noastre eclesiastice definesc și probează o atitudine pozitivă pilduitoare față de limba vechilor Cazanii. Această tratare evolutivă a limbii se traduce logic în faptă prin primenirea ei, reconsiderând unele cuvinte vechi de-o prospețime însă și forță de expresie nealterată, precum și primind, prudent și cu măsură, în lexicul bisericesc, noile cuvinte intrate deja în limbajul curent al vremii noastre²⁶). Așadar, tema noastră implică practic chestiunea arhaismelor și neologismelor, dimpreună cu ispitele și exagerările respective și anume: abuzul de neologisme pe de o parte, cum și închistarea în arhaisme perimate, pe de altă parte.

Din păcate mai dănuie încă la noi prejudecata că primenirea graiului bisericesc ar fi un atentat la frumoasa limbă românească a vechilor Cazanii, de care nu-i consult să ne atingem. Și astfel, arhaică și depășită, ea e și mai puțin înțeleasă de popor — afirmă unul din cei mai moderni traducători ai Bibliei din 1936, cu doi ani mai înainte de acea dată — „greoi tălmăcită din elinește, în multe locuri era obscură și pecetluită cu șapte peceti”²⁷). „Așa cum sună astăzi (adecă în a. 1934), Sf. Pavel este un rebus și o ghicitoare. Numai teologii care l-au citit în original sau în vreo traducere occidentală pot să-și dea seama care este floarea duhovnicească înecată sub gardul măcăniilor traducerii străbune!”²⁸). Tributare unor traduceri literare caracterizate prin inversiuni streine de limba noastră, cu vocabule goale de sens și depășite astăzi, anumite texte liturgice au rămas în aceeași formă neschimbată de secole, criptică și neînțeleasă, îngînată ca un fel de limbă păsărească, ce aduce nițel a magie deservită de incantațiile sonore decadentiste ale poeziei ermetice după canoanele abatelui Brémond: „la musique d'abord!” — și tocmai din aceste pricini, urfă. Iată o mostră de „farmec străvechi”, din Psalmul 89: „Că au venit blindețe peste noi și ne vom pedepsi. Cine știe puterea iușimii tale și de frica ta minia ta să o numere, dreapta ta așa cunoscută o fă mie și pe cei ferecați cu inima întru înțelepciune. Intoarce-te Doamne pînă

26) O. Ghibu: *op. cit.*, p. 9.

27) Gala Galaction: *Ziua Domnului*, București, 1958, p. 338.

28) Idem, *ibidem*: p. 333.

cînd și te umilește spre robii tăi". Sau, din Psalmul 90, 6 în care citim „de întîmplare și de dracul cel de amiazăzi”, care tradus corect, în Biblia din 1936, ne lămurește că aci e vorba „de ciurma ce se încuibează în negură și de molima ce bîntuie spre miazăzi”, deci nu de „dracul cel de amiazăzi” — ca să scăpăm de dînsul barem în biserică și la slujba sfîntă a ceasurilor! Ei bine, confruntînd și comparînd aceste pasagii în Ceasloavele de Sibiu, cu cirile; și cel din 1901, cu latine; ca și în Psaltirea de la Cernica, 1926; precum și în cartea Manual de Tipic de la Caransebeș 1933 — în toate am aflat absolut același text monstruos, neschimbat. Deși între prima apariție și ultima din aceste tipărituri care mi-au stat la-n-demîină s-au scurs trei pătrimi de secol, răstimp în care limba romînească a evoluat enorm. E adevărat că în cele mai noi ediții ale Ceaslovului și Liturghierului dispunem de un stil mai frumos și clar, cu: „Noi care închipuim pe Heruvimi” în loc de: „Carii pre Heruvimi...”; iar la Epicleză „cerem și ne rugăm și cu umilință la tine cădem”, sau „cădem înaintea ta” (Liturghierele din 1950 și 1956) și nu mai „ne rugăm și ne cucerim”; sau, în loc de „sffrșit creștinesc... nerușinat cu pace”, de-acuma vom cere un sffrșit „neînfruntat, cu pace”. Însă vechile Ceasloave și Liturghiere, încă multă vreme de aci înainte în uz, continuă să ne aservească față de această limbă anacronică și îngînată, nici frumoasă, și nici înțeleasă. O soluție cred c-ar consta în cîteva îndreptări de rigoare la textele unor astfel de cărți liturgice care se mai află încă în uz pe altare și-n strănile noastre. În special la slujba Ceasurilor nu mi se pare a fi cu neputință să transcriem integral textul Psalmilor după ultimele ediții ale Bibliei sau Ceaslovului.

Același regim se recomandă și față de unele cuvinte, încă prezente pe filele cărților noastre liturgice, care au evoluat peiorativ de la sensul lor genuin, sau pentru vremea noastră au o rezonanță cel puțin curioasă, dacă nu jignitoare. Astfel, în una din evangheliile Învierii la Utrenie citim adresarea lui Cleopa în drum spre Emaus către Iisus: „Tu singur ești nemernie în Ierusalim (Lc. 24, 18) — „nemernic” în loc de: „strein” (cum citim chiar în Noul Testament de la Bălgrad din 1648 și în Biblia din 1944), sau: „venit de aiurea în Ierusalim” (Biblia din 1936). De asemenea, în lamentația: „iară eu sărac sînt și mișel”, din Psalmul 69, 7 — cuvîntul „mișel” are azi un înțeles depreciativ evoluat de la o stare socială de atunci la una morală de acum. Dimpotrivă, termenii: „muncă-muncitor” au evoluat în sens apreciativ bun, de la înțelesul lor arhaic, caracteristic vremilor de exploatare a omului sărman, adică înțelesul de durere, chin, suferință. Ca de pildă: „... să nu mă rînduiescă după păcatele mele la lo-

cul de muncă" (Stihira de la Prohod), aşadar nu în felul cum se înţelege azi, pozitiv, locul de muncă. În Molitvelnicele mai vechi citim că Dumnezeu l-a înecat în Marea Roşie „pe muncitorul Faraon" (Molitva Marelui Vasile). Desigur „muncitor" în sensul transitiv şi sub aspectul negativ al noţiunii de muncă şi muncitor, care nu mai poate avea azi loc în textele noastre liturgice, adecă prigonitor sau persecutor al mucenicilor de altădată, despre care se face menţiune în tropare, la pomenirea sfinţilor de rînd. Socot, de asemenea, că termenul de „Creator" pentru Dumnezeu e mult mai cuprinzător decît atributul „Făcătorul". Nici „doftorul sufletelor" nu cred că mai merge astăzi, cînd toată lumea spune: doctor, iar „doftoroale" numai în mod ironic despre vreo atare babă descîntătoare; şi nici „înfricoşatele" în loc de „înfricoşătoarele Taine ale lui Hristos"; precum îmi pare tot aşa de caduc să rosteşti în ectenie, acum în epoca rachetelor spaţiale şi a cosmonauticii: „pentru cei ce umblă pe ape şi călătoresc" — ca şi cum „umblarea" pe ape n-ar fi şi ea tot o călătorie!

Astfel de exemple, ca probe de limbaj retardat, depăşit chiar şi în vorbirea credincioşilor noştri de la sate, nu mai găsim în cele mai recente apariţii ale tipăriturilor bisericeşti. Inşă ne-a rămas în conştiinţe un fel de servilism nejustificat faţă de aşa-zisul „farmec străvechi" al limbii noastre bisericeşti. De bună seamă că arhaismul cu orice preţ, chiar şi-n biserică e perimat ca manieră, să nu zic manie. La fel ca şi neologizarea cu orice preţ, cum se poate constata din textul de jurnal în unele traduceri eterodoxe ale Sfinţilor Scripturi. Cît de frumos răsună ştiul eminescian, luat parcă dintr-o ectenie: „Rugămu-ne-ndurărilor luceafărului mărilor"! Dar a vorbi azi numai cu atari întorsături stilistice serveşte uneori ca prilej de persiflare în literatura profană. Frumuseţea limbii lui Sadoveanu. Gala Galaction şi Arghezi se adapă adînc din Cronicari şi vechile Cazanii de unde ies la iveală nestematele graiului rominesc, pe care dinşii le împletesc — în speţă Gala Galaction — cu cele mai expresive şi pregnante neologisme. Inşă tustrei uzează, nu abuzează, de lexicul, expresiile şi stilul bisericesc sau cronicăresc, cu un mult pilduitor bun-simţ al limbii, cumpănind cu grijă frămîntătura noului cu vechiul. Şi arhaismele întocmai ca şi neologismele trebuiesc folosite „cum grano salis". Aşa încît unul din principiile după care se cuvine a ne ghida, cînd vine vorba de primeniri şi în laturea bisericească a limbii romine, socot că e calea de mijloc. Şi în această privinţă, tot graiul poporului e cel mai înţelept îndreptar; iar imperativul comunicativităţii, cel mai bun îndemn. Poporului să-i vorbeşti pe limba lui. El însuşi nu e refractar neologismelor. Drept care nu trebuie să ne lăsăm antrenaţi — din spirit tra-

diționalist prea strîmt — pe panta negației și să cultivăm fobia neologismelor, mai ales în cazul cînd acestea exprimă adecvat și mai precis anumite noțiuni sau idei, ci să avem cutezanța de a le întrebuița cu prudentă cumpătare, dar și cu deplină competență.

Numele lui Simion Ștefan, „arhiepiscop și mitropolit al scaunului Bălgradului, și a Vadului, și a Maramureșului, și a toată țara Ardealului” (1643—1656), a rămas în istoria literaturii noastre o dată cu problemele privitoare la crearea limbii noastre literare, pe care dînsul le-a ridicat cu precădere în prefața Noului Testament de la Bălgrad, tipărit la 1648. Prima, în legătură cu circulația cuvintelor, de care fu vorba mai sus; și a doua, problema neologismelor, pentru acel timp cînd încă nu exista corespondentul neaoș românesc al cuvintelor streine și în special grecești: „De aciasta încă vom să știți, că vedem că unele cuvinte unii le-au izvodit într-un chip, alții într-alt. Iară noi le-am lăsat cum au fost în izvodul grecescu, văzînd că alte limbi încă le țin așa, cumu-i synagoga, și publicanu, și gangrena, și pietri scumpe, carele nu să știu rumînește ce sînt nume de oameni, și de leamne, și de veșminte, și altele multe carele nu să știu rumînește ce sînt, noi încă le-am lăsat grecește, pentru că alte limbi încă le-au lăsat așa”²⁹). Aci se lansează pentru întîia dată la noi principiul despre împrumutul justificat și numai al cuvintelor acelora de care limba noastră nu dispune la un moment dat. Astfel, cuvintele „sinagogă” și „cangrenă” intrate azi în uzul cel mai larg, ne servesc cît se poate de elocvent la constatări ce vor urma, pentru evoluția și împămîntenirea neologismelor la noi. Fiindcă noile cuvinte nu se pot impune în mod arbitrar: dovadă tentativele nefaste ale puriștilor latinizanți din Școala ardeleană și epigonii ei, sau italianizanți, ca Ion Heliade-Rădulescu, categoric combătut de Șaguna în privința limbii bisericești. Ci acestea se acceptă în limba curentă pe nesimțite, impuse cu timpul din necesitățile reale ale limbii romîne îndeobște și ale celei bisericești în special³⁰).

Un alt principiu îndrumător în legătură cu primenirea limbii ar mai fi și expectativa pacientă. De fapt, orice neologism are nevoie de un termen de „rodaj”, pînă ce se împămîntenește și îi vine vremea, ca și frunzei, primăvara, în codru. Și numai dacă rezistă, prin supraviețuire în timp, să fie primit și în cărțile noastre liturgice, în presa și elocința ecleziastică. Deci și aici timpul e cel mai bun sfătuitor.

De altfel, problema neologismelor și atitudinea față de

29) Simion Ștefan: *op. cit.*, în Predoslavie către cititori, punctul 6.

30) O. Ghibu: *op. cit.*, p. 28.

acestea stă în strinsă legătură cu evoluția continuă a limbii, pe care n-o putem ignora, nici stăvili, și nici n-am avea interesul s-o facem, chiar aci în laturea bisericească a limbii românești, de vreme ce evoluția limbajului servește la perfecționarea lui. Iar rostul cuvîntului și în biserici e să fie cit mai cuprinzător, elocvent și ușor de înțeles, sau de largă circulație, chit că se cheamă neologism. Interesantă și concludentă în acest sens consider o listă de neologisme repudiate de cineva ca „barbarisme” inacceptabile în lexicul bisericesc, care însă astăzi, după o jumătate de veac, ne apar perfect acceptabile și, de fapt, acceptate deja în graiul bisericesc și-n cărțile noastre de cult³¹). Ceea ce denotă că neologismele n-au, și nici nu pot avea, ușă închisă chiar în compartimentul bisericesc al limbii române, de vreme ce graiul nostru bisericesc nu are voie să bată pasul pe loc în urma limbii vorbite de popor, pasibilă de înnoire continuă, fără ca astfel să renunțe la însăși misiunea lui de transmitător al mesajului evanghelic.

Firește, aceasta e atitudinea îndătinată, nu de circumstanță, în trecutul Bisericii noastre ca și în prezent, confirmată prin continua îmbunătățire a limbii străvechilor texte odinioară ca și acum la fiecare nouă editare a Bibliei și a cărților cultice. Printre alți mulți adepți ai primenirii continue a limbii noastre liturgice, amintesc și pe mitropolitul Veniamin Costache, unul din cititorii graiului românesc din secolul al XIX-lea, care a procedat la îndreptarea și împodobirea acestuia, reînviind arhaisme de podobie minunată a vechilor Cazanii și făcînd loc unor neologisme, care ni s-au păstrat pînă azi, și îndeosebi folosind cuvinte sau expresii populare românești³²). După dînsul, dimpotrivă, Melkisedec episcopul Romanului, pornind în al său Molitvelnic, intitulat „Oratoriu”, de la ideea că „a sosit vremea ca progresul în cultura limbii să se aplice și la literatura bisericească, înlăturînd arhaismii neestetici și barbari” — să treacă la cealaltă extremă, prin abuz de neologisme³³). Însă greșeala lui nu constă în intenția de a fi vrut să țină pasul cu progresul literaturii române în genere, ci în faptul că n-a știut să aștep-

31) Astfel: „repausatul” („răposatul” de azi); „unirea credinței” (exact ca în cele mai noi Liturghiere ortodoxe); „Pontie Pilat” (în Liturghierul din 1957 e „Pontiu Pilat”); „profeți” (ca și în Credeu astăzi); „cuminecătură” (termen atît de popular acum!); „creează” și „Creatorul” (în loc de străvechiul și depășitul „face” și mai cu seamă „Făcătorul” care totuși e mai puțin cuprinzător ca omonimul său repudiat); „a serba”, „oră”, „timp” etc. — toate culese de la O. Ghibu: *op. cit.*, pp. 44—53, 56—57, 76—82.

32) O. Ghibu: *op. cit.*, p. 13.

33) O. Ghibu: *op. cit.*, p. 23—26.

te împămîntenirea acestor neologisme incriminate. În schimb, pe Proiectul său de revizuire a limbii bisericești prezentat Sf. Sinod în 1880, Melkisedec recomandă multă moderație, cerînd păstrarea turnurii clasice a graiului nostru bisericesc, respectarea principiului popularității lui, ca fiind limbă a poporului, deci în continuă evoluție, ferirea de a cădea în extremism cu privire la termenii vechi, cit și la cei noi, precum și evitarea cuvintelor noi care încă nu și-au putut dobîndi încetăținirea în limba romînească³⁴). Dintre laici, criticul Titu Maiorescu, într-un articol anume: „Contra neologismelor”, propunea un regim de preferință pentru varianta romînească a cuvîntului sau expresiei respective, combătînd adecă neologismul gratuit și indicînd calea cea mai nimerită: limba poporului³⁵). Iar prof. Const. Erbiceanu susținea, cu multă ponderație, cam aceleași idei care stau la baza prezentului studiu și arfume că Biserica noastră a făcut de-a lungul vremii diferite recenzii limbii cuprinse în cărțile bisericești. Dacă se compară deosebitele ediții de cărți bisericești ale timpului, se constată pozitiv c-a avut loc îmbunătățirea în timp a limbii în Biserică, totdeauna în scop de ameliorare³⁶). Așa cum își propunea și preotul Gala Galaction să fie Biblia din 1936: „O traducere mai sprintenă și mai adecvată situației actuale a limbii romînești... la aceeași treaptă de evoluție și de destoinicie literară ca și restul literaturii neamului în ceasul de față”³⁷).

Această tendință de a ține cadența și în stilul bisericesc cu progresele realizate îndeobște de către limba literară a poporului e pe deplin îndreptățită de caracteristicile sale susmenționate: instrument de comunicare obștească, nu fetiș, deci mereu perfectibilă prin evoluție justă, și vie — întrucît rămîne patrimoniu veșnic al poporului nostru și are tendința evidentă de a fi cît mai accesibilă maselor largi ale credincioșilor. Așadar, nu închistați pe poziții depășite, cînd vine vorba de perfecționarea limbii noastre bisericești, nici înrobiți arhaismelor caduce, sau refractari față de neologismele viabile, dar totuși păstrînd limitele de rigoare — după recomandăția unui lingvist de-al nostru: „Limba este legătura sfîntă, care face unitatea vieții sufletești a tuturor părților neamului nostru... De aceea se cuvine să ne atingem de ea cu acel respect cu care omul cumințe se apropie de tot ce e sfînt. Respectul trebuie să fie îndoit cînd este vorba de limba

34) O. Ghibu: *op. cit.*, pp. 32—34.

35) Idem: *op. cit.*, p. 36—37.

36) Același: *op. cit.*, p. 83.

37) G. Galaction: *op. cit.*, p. 330.

bisericii, de limba sfintei rugăciuni, a sfintelor cîntări. Limba cărților bisericești trebuie să fie respectată și statornică și numai atunci se cuvine să fie scos dintr-însa un cuvînt cînd el nu mai este înțeles de cei de astăzi și numai atunci e bine să fie introdus un cuvînt nou, cînd el a ajuns la întrebuințarea și înțelegerea tuturor. Altfel, se calcă cuvîntul sfînt al Apostolului (I Cor. 14, 19) și se închide în vorbe neînțelese învățătura și ruga celor mulți și umiliți³⁸).

38) Ion Bianu: *Despre introducerea limbii românești în Biserică* (Discurs de recepție la Academie), București 1903, p. 24, citat după O. Ghibu *op. cit.*, pp. 101—102.

DESPRE LIMBILE SEMITE

de Pr. dr. ATHANASIE NEGOIȚĂ

GENERALITĂȚI

Marea familie a limbilor semite a fost vorbită în Asia de vest și a format limbajul utilizat în Palestina, Fenicia, Siria, Mesopotamia, Babilonia, Asiria și Arabia, adică în ținuturile ce se întind de la Marea Mediterană până la Tigru și Eufrat, apoi din munții Armeniei până în coasta cea mai de sud a Arabiei. Încă din timpurile vechi, de aici din Arabia s-a întins și pe continentul Africei¹⁾, iar datorită întreprinzătorilor fenicieni, au luat ființă colonii cu limba maternă semită, pe aproape toate insulele și coastele Mării Mediterane²⁾.

În timpurile mai vechi, familia limbilor semite n-a fost distinsă de altele, printr-un nume special. Numele de *semită* este de dată recentă, căci a fost inventat acum 180 de ani³⁾ și a fost ales pentru motivul că în Gen. X, 21 și urm., aproape toate națiunile, care au vorbit limbajele semite, descindeau din strămoșul Sem.

Cum este arhicunoscut, limbile semite au un loc bine definit în cercul limbilor pământului, deoarece unele din ele supraviețuiesc și astăzi⁴⁾.

Pentru o reîmprospătare a cunoștințelor noastre despre caracteristicile grupului de limbi semite, amintim aici că toate limbile semitice aparțin aceluiași sistem gramatical și lexicograf⁵⁾. Ele sînt limbi cu flexiune internă⁶⁾. În afară

1) Limba etiopienilor de astăzi este o limbă semită.

2) Exemplul cel mai cunoscut este Cartagina.

3) Primul care l-a utilizat a fost Schlözer E., în *Repertorium für biblischen und morgenländischen Literatur*, heraus. von Eichhorn, 1781, p. 161. Apud Gesenius, *Hebrew Grammar*, enlarged by E. Kautzsch, 2-nd English edition, by Cowley, Oxford, 1910, p. 1.

4) Araba, etiopeana și de mai bine de o decadă și ebraica. După înființarea tinărului stat Israel, în 1948, limba ebraică a devenit iarăși o limbă vie.

5) Wright W., *Lectures on the Comparative Grammar of the Semitic Languages*, Cambridge, 1890; Lindberg O. E., *Vergleichende Grammatik der semitischen Sprachen*, Göteborg, 1897; Zimmern H., *Vergleichende Grammatik der semitischen Sprachen*, Berlin, 1898; Noeldeke T., *Die semitische Sprachen* (2. Aufl.), Leipzig, 1899; Brockelmann C., *Grundriss der vergleichender Grammatik der semitischen Sprachen*, Berlin, I, II, 1907, 1913; Renan E.,

de o armătură destul de primitivă, ce constă din particule invariabile, ce servesc de legătură între părțile vorbirii, fondul limbajului se întemeiază pe combinația pronumelor, numelor ori substantivelor și verbelor, ce reacționează unele asupra altora, urmînd ideea, emoția și sentimentul de exprimat. Lă-sînd la o parte pronumele, cuvîntul este cînd un nume ce încorporează natura, însușirea, maniera de a fi permanent sau tranzitoriu a unei persoane sau lucru, cînd un verb ce indică o calitate sau o pasiune a unui subiect, o acțiune exercitată de un subiect asupra unui obiect.

Și ceea ce caracterizează aceste limbi este faptul că scheletul substantivului sau al verbului este un grup de consoanante, ce se cheamă rădăcină sau radical și care conține într-însa ideea principală pe care substantivul și verbul nu fac decît s-o concretizeze⁷⁾

Rolul vocalelor a, ă, i, o, u, atît scurte cît și lungi, este de a da rădăcinii sensul cerut de frază. Între altele, consoanantele plasate înaintea rădăcinii, într-o oarecare măsură, pot da naștere unei noi rădăcini care să precizeze sensul dat (reflexiv, cauzativ, transitiv) al ideii principale conținută în grupul consoanantelor inițiale. Sau, citeodată redublarea uneia din cele trei consoanante ale rădăcinii (a doua ori a treia) produce o nuanță nouă (intensivă ori cauzală, adică factitivă). O atare terminație, adică adăugarea unei consoanante la finele rădăcinii unui substantiv, face să se nască un derivat, a cărui însemnare va fi sugerată de terminația sau consoananta adăugată. Sînt foarte evitate cuvintele compuse. De obicei, făcînd abstracție de cuvintele foarte primitive și onomatopee, care se impun în orice vorbire pămînteană, în limbile semite, rădăcina este de trei litere, citeodată ultima neservind decît să modifice, accidental, o semnificație foarte generală, inclusă deja în primele două litere.

Sintaxa este foarte simplă, bazată mai degrabă pe coordonare, decît pe subordonare; numai limba arabă literară a complicat stilul frazelor sale ca și formele gramaticale, lucru care o pun într-o clasă aparte, față de celelalte limbi semitice.

Histoire générale et système comparé des langues sémitiques*, Paris, 1855; Dhorme P., *Langues et écritures sémitiques*, Paris, 1930; Torcziner H., *Die Entstehung der semitischen Sprachtypus*, Wien, 1916; Fleisch H., *Introduction à l'étude des langues sémitiques*, Paris, 1947. Rinaldi G., *Le Lingue semitiche*, Torino, 1954; Garbini G., *Il semitico del nord-ovest*, Napoli, 1960.

6) Reckendorf E., *Zur Charakteristik der semitischen Sprachen*, Leipzig, 1896; Nöldeke T., *op. cit.*, 2. Aufl. 1899; Apud Brockelmann C., *Grundriss...* vol. I, p. 5.

7) Cf. Dhorme P., *Langues et écritures sémitiques*, Paris, 1930, p. 58.

Elementul principal de discriminare între aceste limbi apare în fonetică. Am spus că consonantele formează scheletul unui cuvânt, adică partea ce rămâne imuabilă, față de modificările accidentale pe care le produc vocalele. Or, consonantele primitive s-au uzat în cursul secolelor și alfabetul s-a micșorat, la unele din popoarele semitice.

Semiții din sud sînt cei ce au păstrat consonantele în totalitatea lor. Așa de exemplu, inscripțiile sabeene și mineene utilizează 29 de consonante. Un *s* de o natură specială a dispărut din limba arabă, care s-a redus la 28 de consonante. Vechile texte etiopene cunosc încă 27 de consonante, care prin eliminarea a două dentale și a unei siflante au fost reduse la 24. Aramaica și ebraica, prin pierderea citorva guturale și emfactice, n-au păstrat decît 22 de consonante. În fine suprimarea guturalelor, în limba babiloneană, a dus la 20 de consonante, pe care limba asiriană le-a redus la 18, prin eliminarea literelor slabe *u* și *y*⁸⁾.

Este posibil ca o anumită consonantă, analogă alteia să se fi produs prin evoluția internă a unui dialect dat. Pare însă mai probabil că semiții primitivi posedau întreaga scară a consonantelor atestate de limbile din sud, și că numai printr-o muncă lentă de dezagregare, limbile din nord-vest și nord-est au pierdut un anumit număr. Vom vedea mai pe urmă, cum familiile pe care le vom distinge, s-au diferențiat prin consonantele lor, mai multe sau mai puține, în timp ce vocalismul n-a suferit decît legere variațiuni⁹⁾.

Scrierea semitică a suportat urmarea acestor diferențieri, în constituția fonetică a fiecărui dialect. Trebuie lăsată de o parte scrierea cuneiformă, care rămasă în starea ideografică și silabică, reprezintă părțile cuvîntului, consonante și vocale, fără să facă distincție între elementele constitutive și elementele secundare. Așa de exemplu, asireana și babiloneana nu sînt exprimate printr-un alfabet care să se atașeze de rădăcina cuvîntului. Fenicienii sînt cei ce au compus un alfabet, ce cuprinde 22 de consonante și care a fost adoptat identic de către arameeni și ebrei toți reprezentanți ai familiei semitice nord-occidentale. Acest alfabet a trecut la greci, și de la aceștia s-a răspîndit atît cît cunoaștem cu toții¹⁰⁾.

Semiții de sud au fost obligați să-și multiplice caracterele scrisului pentru a obține numărul de consonante corespundent exigențelor alfabetului lor rămas mai complet.

8) Idem, *ibidem*, p. 59.

9) Cf. Zimmermann H., *Vergleichende Grammatik der semitischen Sprachen*, Berlin, 1898, p. 7 și urm.

10) Brockelmann C., *Semitische Sprachwissenschaft*, 2. Aufl., Berlin, 1916 (Sammlung Götschen) p. 28 și urm.; Dhorme P., *op. cit.*, p. 60.

Aproape toți semiiții au fost de acord să omită vocalizarea. Incetul cu incetul însă, s-a simțit nevoia să dea viață rădăcinii făcînd-o mobilă prin vocale. S-a început acest lucru prin utilizarea consonantelor vocale, adică a așa-numitelor *matres lectiones*. Cu progresul literaturii, s-a simțit necesitatea de a se recurge la semne artificiale, care, plasate dedesubt sau deasupra, alături de consonante, indicau vocalizarea gramaticală, cîteodată distinctă de cea vulgară. Așa au luat ființă vocalele limbii ebraice, aramaice, siriace și arabe. Etiopiana își modifica consonanta după vocala ce trebuie să suporte, lucru ce a dat naștere unui veritabil silabar¹¹⁾.

Limbile semitice ne sînt foarte inegal cunoscute. Într-adevăr, sînt unele, care nu ne sînt accesibile decît în texte lapidare, a căror redactare, prin forța lucrurilor, era convențională. Acestea sînt limbile monumentelor cu formule reci și hieratice. Astfel sînt: punica, aramaica arhaică, nabateana, palmireana, dialectele din Arabia de sud: sabeana, mineana, hadramotica, catabanica și unele dialecte din Arabia de nord cum: lihianita, tamudeana și safaitica. Altele sînt limbi literare, a căror producții nebănuite de variate, au evoluat în timp și în spațiu, oferindu-ne toate aspectele sufletului uman. Astfel sînt babiloneana și asiriana, în multiplele lor documente, confecționate din piatră sau din argilă, apoi aramaica de pe papirusuri. Biblia pe care o cunoașteți cu toții și cele două Talmuduri: unul din Babilon și altul de Ierusalim, apoi siriaca în manifestările ei cele mai diverse, în ce privește trecutul său biblic, liturgic, literar; apoi araba de la poeziile preislamice și Coran, pînă la neobosita fecunditate a autorilor actuali, apoi etiopeana în diversele sale dialecte. Ebraica, mai ales, este limba Cărții, fiindcă în această limbă s-a redijat Cartea prin excelență — Biblia — punct de plecare al unei literaturi, ce s-a răspîndit în întreaga¹²⁾ lume.

Ca să fim mai concisi, sintetizăm caracteristicile limbilor numite semitice în cîteva puncte mai deosebite¹³⁾:

1. Alfabetul se compune numai din consonante. Vocalele, cu excepția limbilor asiro-babilonene, sînt omise sau înlocuite de unele puncte.

2. Existența unor guturale cu proprietăți speciale.

11) Noëldeke T., *Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft*, Strassburg, 1904, p. 39; cf. Berger Ph., *Histoire de l'écriture*, Paris, 1906, p. 296 și urm.; Dhorme P., *op. cit.*, p. 61.

12) Barth J., *Die Nominalbildung in den semitischen Sprachen*, Leipzig, 1891, 2. Ausg. 1894; Dhorme P., *op. cit.*, p. 61 și urm.

13) Joüon P., *Grammaire de l'hébreu biblique*, Rome, 1923, p. 3; cf. Neșoiță T., *Elemente de gramatică ebraică*, București, 1946, p. 7.

3. Existența unor consonanțe emfaticе.
 4. Rădăcinile cuvintelor, în cea mai mare parte, sînt compuse din trei consonante.
 5. Într-un cuvînt, consonantele exprimă ideea generală, iar vocalele fac ca ideea generală să capete o însemnare specială.
 6. Vocalele sînt supuse la mari schimbări, într-unul și același cuvînt, datorită flexiunilor gramaticale.
 7. Lipsesc cuvintele compuse.
 8. Pronumele, sub forme de sufixe, servesc ca obiect direct.
 9. Noțiunile de timp și de mod nu sînt precise ca în limba noastră, ci foarte vagi.
 10. Numele derivă din verbe.
 11. Numele au numai două genuri.
 12. Raportul de posesiune se exprimă, în mod special, prin așa-numitul stat construct.
 13. Comparația la adjective nu se exprimă prin forme speciale.
 14. Verbele cunosc numai două moduri: indicativ și imperativ.
 15. Formațiunile verbale, ideile de timp și cauză, sînt foarte numeroase.
 16. Particulele joacă un rol foarte însemnat.
 17. Construcția frazelor și perioadelor este foarte simplă. Cuvintele sînt așezate în mod natural și legate prin conjuncția și, ce este extrem de mult utilizată.
 18. Se scrie de la dreapta la stînga, afară de cîteva dialecte din sudul Arabiei.
- Popoarele neolatine și-au putut da seama de latinitatea lor, comparîndu-și limba lor cu cea latină, cunoscută tuturor. Cu totul altfel stau lucrurile, în ce privește popoarele neosemitice. Ele nu cunosc limba-mamă. Pe aceasta o reconstituim noi, în trăsăturile ei generale, grație idiomurilor, în care s-a fracționat această limbă. Dacă noi cei de astăzi nu cunoaștem limba semitică prin excelență, noi cunoaștem limbile semitice, unele moarte, altele vii. Comparația ce facem între diversele curențe ieșite din această sursă, ne permit să discernem, sub divergențele mai mult sau mai puțin pronunțate, unitatea lor originală¹⁴).
- Limbile semitice pot fi așezate în cinci grupuri principale, astfel:

¹⁴) Cf. Dhorme P., op. cit., p. 6.

GRUPUL ORIENTAL SAU ESTSEMITIC

Din grupul acesta face parte limba *akkadiană* din care au ieșit *asiriana* și *abiloneana*. În dialectul *akkadian* avem documente din a doua jumătate a mileniului al III-lea înainte de Hristos, iar în *asiro-abiloneană* până aproape de era noastră.

GRUPUL OCCIDENTAL SAU VESTSEMITIC

se împarte în nord-occidental și sud-occidental. Din grupul nord-occidental fac parte *cananeana* și *aramaica occidentală* și *orientală*. *Cananeana* se subdivide în 1. *Aramaica occidentală* se subîmparte în 2. iar cea *orientală* în 3.

1. a) *moabita* (Inscr. Mesa) b) *feniciană* cu *punica* c) *ebraica*.

2. a) *Neirab*, b) *biblică*, c) *palmireană*, d) *nabateiană*, e) *judeo-palest.*, f) *samariteană*.

3. a) *siriacă*, b) *mandaică*, c) *nestoriană*, d) *iacobită*, e) *talmud-babilon*, f) *kaldeană*.

Grupul occidental se subîmparte în *araba de nord*, *araba de sud* se subdivide în B), iar *etiopiană* în C)

A) a) *safaitică*, b) *lyhyanită*, c) *tamudeană*, d) *araba clasică* (limba *conan*).

B) a) *sabeană*, b) *mineană*, c) *adramotică*, d) *catabanică*, e) *dialectele de azi*.

C) a) *Ge'ez*, b) *abisiniana*, c) *amharica*, d) *tigrina*, e) *dialectele de azi*.

IMPARTIREA LIMBILOR SEMITE

Ceea ce am spus în rândurile de mai sus sînt lucruri știute de multă vreme. Poate că de nici o altă specialitate științifică nu s-a ocupat atît de multă lume ca de specialitatea limbilor semite. Lucrul acesta era natural. Iudeii, care n-au dispărut de pe arena istoriei nici un moment, ci de patru mii de ani își continuă tradițiile lor, s-au ocupat continuu de limba lor și au dat la iveală lucrări de limbistică. A înșira numărul acestor lucrări ar fi de-a dreptul inutil.

Din evul mediu, de cînd a început să fie studiată limba ebraică, pentru studiul Sfintei Scripturi, au început să apară¹⁵⁾ din abundență lucrări, în domeniul semitologiei, scrise de autori creștini. Numărul lor este imens, mai ales în limbile germană, engleză, franceză, italiană, etc. Chiar și tînăra

15) Mai întîi în Europa, apoi și în celelalte continente.

noastră literatură română nu este lipsită de asemenea lucrări¹⁶⁾, privind limbile semite.

Pe drept cuvânt s-ar putea spune că în disciplina limbilor semite, problema e lămurită, deci nimic nu se mai poate spune nou. Și totuși chestiunea nu stă de loc astfel. Ca mai în toate domeniile, deci similar și în cel de semitologie, discuția nu poate fi considerată închisă, fiindcă nici nu poate fi astfel. Săpăturile arheologice, făcute pe solul Orientului Apropiat, încontinuu dau la iveală noi inscripții și chiar noi scrieri semite, care descifrate aduc noi lumini și în domeniul limbilor semite, care coroborate cu cele de mai de dinainte fac necesare noi studii și deci noi concluzii asupra celor anterioare¹⁷⁾. Este natural deci, ca și problema limbilor semite să fie mereu atacată și pusă în concordanță cu noile descoperiri.

Italianii Moscati¹⁸⁾, Garbini¹⁹⁾, Rinaldi²⁰⁾ ș. a. se ocupă intens de problemele limbilor semite, ca să nu mai amintim de englezi, francezi și germani, care totdeauna au dat mare atenție studiilor de semitică.

Așadar, studii de limbistică semitică se vor scrie și de

16) Șăineanu M., *Limbile semite*... București, 1895; Popescu I. Diac., *Limbile semitice*, București, 1904.

17) Săpăturile de la Ras Shamra (vechiul Ugarit), din Siria, au dat la iveală un nou alfabet semit, care nu-i tot una cu alfabetul fenician, despre care știam din secolul trecut.

Săpăturile de la antică cetate Mari (pe Eufratul de mijloc) au făcut să se schimbe cronologia antică a Mesopotamiei cu aproape 300 de ani. De unde pînă la aceste săpături, timpul domniei renumitului rege Hammurabi era fixat între 2123—2080, după datele procurate de ele, domnia acestuia este plasată între 1723—1750 î. Hr.

18) Sabatino Moscati, la ora actuală, este unul din cei mai fecunzi autori, în cîmpul semitologiei. Cităm aici numai cîteva din numeroasele sale opere: *Il sistema consonantico delle lingue semitiche*; *L'epigrafia ebraica antica*; *Le antiche divinità semitiche*; *Histoire et civilisation des peuples sémitiques*; *The Semites in Ancient History*; *Ancient Semitic Civilizations*; *The face of the Ancient Orient*; *Lezioni di linguistica semitica*.

La Congresul al XXIV-lea Orientalist, de la München, 1957. S. Moscati a ținut comunicarea cu titlul: *Who were the Semites?* în care a arătat ultimile păreri asupra originii semiților.

19) Garbini G., *Il semitico del nord-ovest*, Napoli, 1960; *L'aramaico antico* (Atti della Accad. Naz. dei Lincei, Memorie, Serie VIII, vol. VII, Fasc. 5.).

20) Rinaldi G., *Storia della letteratura della antica Mesopotamia*, Milano, 1957; *Secoli sul Mondo*, Torino, 1957; *Le lingue semitiche*, Torino, 1954.

acum înainte, dacă nu în ritmul celor din secolul trecut²¹⁾, totuși ele vor continua să preocupe pe oamenii de știință.

În rândurile de mai jos ne ocupăm de articolul profesorului von Soden²²⁾, pe care-l sintetizăm și adoptăm, făcându-l accesibil cititorului român.

Am amintit în rândurile de mai sus, de incercita diviziune a limbilor semite. Profesorul von Soden ne amintește de această încercită diviziune, așa cum o făceau savanții germani și anume: grupul akkadian, grupul canaanit, grupul aramaic, grupul nordarabic și în fine, grupul sudarabic și etiopian. Savanții recunoscără de mult timp, că schița, după care se prezentau raporturile dintre grupurile de limbi semite, era foarte fragilă, deoarece existau analogii vizibile ale grupurilor cu alte limbi mai îndepărtate²³⁾. De aceea, chiar înaintea ugariticeii²⁴⁾, Landsberger²⁵⁾ propunea să se aranjeze aceste cinci grupe în formă de cerc, astfel încît grupul sudarabic—etiopic să fie imediat flancat de cel akkadian și aramaic, iar grupul canaanit flancat acum de akkadian și aramaic, să treacă lingă cel nordarabic. Incolonarea limbilor semite, cunoscute, într-unul din aceste cinci grupe este și ea foarte problematică.

Dificultățile le face grupul nord-vestic. Pe baza concepției sale despre timpurile limbilor semite²⁶⁾, Hans Bauer făcea deducția că în ebraică trebuie să fi existat un amestec de limbă, între canaanită și aramaică. Modificată mai mult ori mai puțin, această teză este susținută și azi, în parte fiind bazată pe argumente istorice. Ea are și puncte criticabile²⁷⁾. Dificultățile au fost sporite de faptul că încă nu s-a ajuns să

21) În secolul trecut, studiile de semitistică dețineau hegemonia, fiindcă tocmai atunci se descifrase scrierea cuneiformă și publicarea textelor traduse a dat naștere unei literaturi nebănuite. Pe baza textelor devenite accesibile, s-au întreprins studii în absolut toate chestiunile, ce aveau atingere cu felul de manifestare al vieții semitelor.

22) von Soden Wolfram, *Impărțirea limbilor semite*, în *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Wien, 1960, 56 Band, p. 177—191.

23) Așa de exemplu utilizarea comună a prezentului *jagattal* de către limba akkadiană și cea etiopică, fenomen ce dispăruse de mult din alte grupuri de limbi.

24) Limba ugaritică este cea vorbită în nordul Siriei prin XIV a. Chr., după cum au probat textele găsite în săpăturile de la Ras-Shamra, începînd din decada a treia a secolului nostru.

25) Apud, von Soden, *op. cit.*, p. 177.

26) Bauer H., *Die Tempora im Semitischen*, Berlin, 1910.

27) Ea a și fost criticată. Cf. comunicarea la cel de al XXIV-lea Congres de orientistică (München 1957) a lui von Soden, *Tempus und Modus im Semitischen*, în *Akten des 24. Inter. Orient. Kongress*, München, p. 263-265.

se clasifice în mod clar toate inscripțiile anterioare nord-vest-semite, dacă sînt canaanito-feniciene ori dacă sînt vechi aramaice. Sînt unii autori²⁸⁾ care fac deducția că ar trebui să fie stabilită o „limbă vestsemită” a regiunii „Ja'udi”, în Siria de nord, adevărată numai în sec. VIII î. Hr., ale cărei particularități sînt oarecum evidente.

Prin descoperirea scrierilor de la Ras Shamra, situația s-a complicat. La început, s-a crezut că limba textelor de la Ugarit trebuie așezată între limbile canaanite (feniciană, ebraică)²⁹⁾, dar repede s-a văzut că este vorba de o limbă vestsemită mai îndepărtată și că ar fi mai bine să se creeze un al șaselea grup de limbi semite, cu foarte mari înrudiri cu grupul canaanit și akkadian³⁰⁾.

Cel care începe să se preocupe serios de aceste chestiuni este profesorul de la Universitatea din Roma, S. Moscati, prin studiile sale despre grupul de limbi vestsemitice din nord. El contestă³¹⁾ justificarea unei diferențe autentice între grupul canaanit și aramaic, chiar în mileniul al doilea și prima parte a mileniului î. Hr. Mergînd mai departe, el contestă temeinicia despărțirii grupului sudsemitic, după moda tradițională, în nordarabic și sudarabic³²⁾, fiindcă nu toate potrivirile limbistice recomandă această împărțire. După Sabatino Moscati, am avea de-a face, numai cu trei grupe mai mari și anume: akkadian, nord-vestsemitic și sudsemit, dacă lăsăm la o parte chestiunea apartenenței limbilor berbere de limbile semite, pe care a susținut-o O. Rössler³³⁾, fiindcă ele nu pot fi tratate fără a se fi stabilit o legătură a lor cu problemele semito-hamite.

Cercetarea lui Moscati este în primul rînd istorică și se apropie de vechile cercetări ale aceleiași teme de către Fr.

28) Friedrich J., *Phönizisch—Punische Grammatik*, 1951, p. 153.

29) Printre aceștia era și C. H. Gordin, care s-a ocupat de textele de la Ras Shamra, chiar din primul moment.

30) De această părere este și Gordon, *Ugaritic Manual*, Roma, 1955, p. 123. Pentru a face lumină asupra chestiunilor controversate este destul de greu, căci după cum ne este cunoscut, cu excepția celor trei semne pentru *alef*, scrierea ugaritică este fără vocale, iar textele (scrierile aflate) au un cuprins redus. Nu este încă clar dacă în ugaritică există sau nu un prezent de tipul *juqattal*.

31) Mai întîi în RSO (Rivista degli Studi Orientali) An 31 (1956) p. 229—234 și apoi în JBR (Journal of Bible and Religion) An 24 (1956), p. 245—254, apoi în volumul său *I predecessori d'Israele. Studi sulle piu antiche genti semitiche in Siria e Palestina*, Roma, G. Bardi, 1956, p. 140.

32) Cf. RSO, 34 (1959), p. 33—39.

33) ZA (Zeitschrift der Assyriologie), An. 50 (1952), p. 121—150.

Böhl³⁴) și B. Maisler³⁵). Chestiunea ce se pune este: Când au venit semiții către Siria și Palestina? Răspunsul, de obicei, este: Către 3000 î. Hr. profesorul von Soden se îndoaie, deoarece, după părerea lui, în mileniul III, încă nu se scria. Izvoarele scrise semite, după el, au putut începe abia prin mileniul II. Înainte de mileniul al doilea, izvoare scrise putem afla numai la egipteni și babiloneni. Textele mai vechi probează existența semiților în Siria numai cu puțin înainte de 2000 î. Hr. Există în Egipt cam la șase figuri pe monumentele egiptene, care reprezintă pe semiți. Moscati are dreptate când contestă puterea de probare, ce s-a dat acestor figuri, deoarece nu știm de loc, dacă pe timpul acela, semiții puteau fi așa de clar deosebiți, antropologic, de elementele populațiilor nesemite din Siria, așa încît să fi putut să fie exprimate clar, în reprezentările de pe monumente. Presupunul amestec de populație din mileniul al doilea, împiedică chiar în Babilonia, cu toată mulțimea operelor de artă conservate acolo, să facem o diferențiere sigură între sumerieni și semiți, în toate cazurile.

Moscati analizează vechile denumiri topografice care după părerea lui nu sînt suficient de cognoscibile în ce privește principiul trierii lor. În orice caz, Siria interioară, de la Damasc pînă la Aleppo, rămîne în afară de considerație, căci pentru ea nu avem denumiri în textele vechi. O bună parte a numelor topografice sînt nesemite, altele sînt probabil semite, deoarece ele trebuiesc a fi considerate străine și numai cu semitizare postumă, fapt pentru care avem analogii peste tot în omenire. Din numirile topografice, Moscati concludă că semiții erau în Siria, foarte probabil, către 2000, fără ca să se poată determina limba lor mai de aproape, totuși numirile lasă să se conchidă că au existat alte grupe de populații nesemite, mai vechi, care au pus numele. Von Soden arată că însemnările numelor de munte, rîu și de loc sînt de mică valoare pentru problema ce ne preocupă, cum o probează scurta privire peste Babilonia. Acolo, cele mai multe nume de acest fel³⁶) sînt fie sumeriene, fie akkadiene și ele ne induc în eroare foarte mult, dacă noi voim să scoatem din ele concluzii, în ce privește populația din acel timp. Unele nume ar putea fi mai vechi cu cîteva mii de ani decît prima lor însemnare în scris. Pe de altă parte există locuri, ce au suferit o distrugere prin cine știe ce catastrofă naturală ori din cauza războiului și astfel au rămas mult timp nelocuite.

34) *Kanaanäer und Hebräer*, Leipzig, 1913.

35) *Untersuchungen zur Altengeschichte und Ethnologie Syriens und Palästinas*, Giessen, 1930.

36) Din mileniul III a. Chr.

Adesea, la noua lor refacere, acestea obțin și nume noi. Așadar, numele de locuri nu ne fac posibilă nici o concluzie, în ce privește limba locuitorilor anteriori³⁷⁾.

De altfel, din numirile geografice ce au putut exista în Siria, în jurul lui 2000 î. Hr. cunoaștem foarte puține.

În lucrările sale, Moscati se ocupa de denumirile, așa de mult discutate, ale canaanitilor și amoritilor. Pentru numirea pământului Canaan sînt înfățișate, succesiv, probele (textele) akkadiene³⁸⁾, sau probe egiptene, una singură ugaritică, cum și locurile biblice și mărturiile elenice. După acestea, el indică însemnătatea numirii nesemite, pe baza documentelor de la Nuzi³⁹⁾ și se ocupă numai puțin de chestiunea limbisticii⁴⁰⁾. Moscati ajunge la concluzia că derivarea unei denumiri de grup de limbi de la un nume de țară, cum de exemplu de la Canaan, adevărit abia prin jurul anului 1500 î. Hr. este neadecvată, iar pentru mileniul al doilea, este complet injustă, fiindcă limbile (nu toate), concepute drept canaanite⁴¹⁾, nici una nu adevărește generalitățile care sînt proprii grupului de nord-vest⁴²⁾.

Tratînd despre amoriti, Moscati se ocupă de izvoarele sumero-akkadiene pînă la căderea dinastiei I a Babilonului, utilizînd toate aporturile aduse de arheologii⁴³⁾, fără să ajungă

37) Ca exemplu de numire nouă, von Soden dă numele străvechiului oraș Ierihon, care după cele ce arată săpăturile arheologice, înainte de luarea lui în posesie de către tribul israelit Benjamin, rămăsese deșert mult timp, adică era un sătuleț fără ziduri. Beniaminiții, amintiți în scrisorile de la antica cetate Mari, printre altele, aveau un subtrib cu numele de Jarihu (cf. Kupper J. R., *Les nomades en Mésopotamie au temps des rois de Mari*, Paris, 1957, p. 49 și urm.). După părerea lui von Soden, tribul Benjamin a ieșit din acel grup de triburi mai vechi, care în timpul lui Hammurabi poposiseră în jurul ținutului Haran (cf. *Welt des Orients* I, p. 197 și urm.) și deci subtribul Jarihu a dat numele lui nou-colonizatului oraș. În vechia babiloneană munții Antiliban se numeau Saria (c. Th. Bauer, în JNES, An. 16 (1957), 260, nume care nu-i semit.

38) Numai cele din scrisorile de la Tell el-Amarna și din inscripția din Alalah.

39) Țara purpuri celei roșii, deci aceeași însemnare ca și numele de Fenicia.

40) Paragraful cu „questione linguistica”, Moscati și l-a completat în articolul: „*Il Semitico di Nord-Ouest*” în volumul: „*Studi Orientali in onore de G. Levi Della Vida*”, II, p. 202—221.

41) Afară de ugaritică, cam insuficient probată.

42) Cf. Von Soden W., *art. cit.*, p. 180.

43) În afară de Krupper J. R., *op. cit.*, p. 180 și 147—247, Moscati se ocupă și de Edzard D. O., *Die zweite Zwischenzeit Babiloniens*, în special de Partea I (p. 30—69) care atacă detaliat aceste chestiuni (sub denumirea sumeriană MAR. TU).

la un rezultat clar, din cauza terminologiei nebuloase a termenilor din texte. El tratează și despre noțiunea *Amurru*, din scrierile de la Tell el Amarna și din izvoarele hittite și chiar din surse mai noi. El recunoaște just că *Amurru* în toate aceste izvoare este o noțiune geografică ori politică, niciodată una etnică. Amintește apoi și despre expresia *imr* și despre numele semite așa cum sînt ele scrise de egipteni, în așa-numitele texte exorciste, cum și de noțiunea *emori* a Vechiului Testament⁴⁴). Von Soden spune că este puțin recomandat noțiunea de amorii, ca denumire pentru o anumită limbă ori grup de popoare, fiindcă deja în antichitate, noțiunea aceasta avea mai multe sensuri. Ea a fost umplută, apoi, de către știința modernă și mai mult, de conținuturi diferite⁴⁵).

Profesorul von Soden afirmă că pe noi, aici, nu ne interesează chestiunea terminologiei. Este foarte problematic, dacă se poate merge pînă la origina termenilor încetățeniți demult în științele moderne. Lucrul acesta este valabil în special pentru semiți, respectiv pentru termenul de semit, și pentru hamii, respectiv termenul de hamit, fiindcă lista popoarelor din Geneză, cap. X, de unde au fost luate aceste noțiuni, numără printre urmașii lui Sem și Ham cîteva popoare și triburi, cunoscut azi că nu sînt semite ori hamite. Azi, noi nu avem nevoie să ne justificăm noțiunile noastre, în fața terminologiei vechiului Orient. Pentru noi, ele trebuie să aibă numai un conținut clar sau unde nu este cazul, să-l obținem cît mai repede posibil. Indicarea lui Moscati, că în domeniul termenilor nordsemitici utilizați azi, adesea lipsește această claritate, este foarte justă. Cauza constă mai puțin în nepotrivirea termenilor în parte, decît în neclaritatea lor, cu privire la starea de fapt, pe care o înțelegem din noțiunile istorice. Dar a schimba termenii introduși deja în specialitatea semitologiei ar însemna să îngreuiem munca pentru luminarea faptelor⁴⁶).

În ce privește noțiunea de *semiți nord-vestici*, mai întii, ea este una istorică și cuprinde pe semiții care au venit către Mesopotamia, Siria și Palestina, înainte de începerea pri-

44) În această privință Moscati și-a completat ideile în articolul său: *La questione degli Amorrei* (Accademia Nazionale dei Lincei, Rend., Serie VIII, 7—12 (1959), p. 356—365.

45) Von Soden, *art. cit.*, p. 182 ne informează că lucrările istorice de popularizare, de pe timpul nefast al lui Hitler, făceau din amorii chiar arieni, forțându-se la maximum realitatea lucrurilor.

46) De aceea, von Soden se opune propunerii lui Moscati, cu privire la numiri și termeni noi în domeniul limbisticii semitice. Sau dacă se vrea ceva bun, atunci pe plan internațional, să se facă o nouă terminologie semită bine clasificată și clar diferențiată, care să exprime cît mai temeinic realitatea lucrurilor.

melor presiuni ale arabilor, în secolul IX î. Hr. Când au sosit primii? Drept cea mai veche mărturie avem un sigiliu⁴⁷⁾, ce, în scriere cuneiformă, ne dă numele unui canaanit Ya-ki-im-ilum, iar în scriere hieroglifă numele unui faraon, ce este mai degrabă cel al lui Amenemhet I (1991—1972). Dacă această datare este justă⁴⁸⁾, atunci urmează că pe la 2000 î. Hr., și în Fenicia⁴⁹⁾ s-a scris într-o cuneiformă, model siro-mesopotamian, în care valoarea sunetului *ia* este caracteristică. Așadar, cu toată probabilitatea, prima imigrație a avut loc cu mult mai timpuriu. Pentru și mai timpurii pătrunderi semite în Palestina, Siria și Mesopotamia, pledează următoarele considerațiuni. Așa de exemplu, primele năvăliri către Babilonia și Egipt⁵⁰⁾, cu greu ar putea fi așezate mai târziu decât anul 3000 î. Hr. Oare expansiunea de atunci, invers direct mai târziu, a ținut numai Babilonia și Egiptul, iar nordul și vestul așanumitului „corn fertil” a fost cruțat complet? Aceasta ar fi fost numai atunci credibil, când aceste ținuturi ar fi dispus pe atunci de puteri de apărare cu mult mai tari decât ambele centre de cultură orientală și structură statală, cele mai vechi, din cele cunoscute aici. Lucrul acesta este, însă foarte improbabil. Dacă pe atunci, semiții veneau către Siria, probabil că limba lor era înmădită cu cea akkadiană, limba cea mai veche și despre care noi știm așa de puțin. O atare ipotetică limbă vest-akkadiană trebuie să fie influențat, oarecum, asupra limbilor nordsemite de mai târziu. Dar pentru un moment, nu avem nici un mijloc să probăm o atare influență, și cu atât mai puțin putem să contestăm, că lucrul s-a întâmplat astfel.

Von Soden⁵¹⁾ spune că mult mai dificil, chiar pentru Babilonia, este chestiunea ulterioarelor invazii semite, din timpul mileniului al treilea. Discutarea lor în prealabil necesită o reflectare asupra a ceea ce noi ne imaginăm despre atari invazii. Mai întâi de toate, există două teorii ce vor să explice de ce în unele timpuri invaziile sînt mai dese, iar în altele mai rari, ori chiar lipsesc. Una este teoria valurilor. După ea există perioade, în care triburile semite din Arabia se mulțumeau, în totul, cu spațiul lor vital, deoarece sărăciul produs al pămîntului și cîștigul din schimbul comercial satisfăceau, oarecum, necesitățile lor de trai. Dacă spo-

47) Cf. JEA (Journal of Egyptian Archeology), An. VII (1921), p. 196—199.

48) Că este sau nu vorba de unul din cei doi faraoni cu același nume, ai neînsemnatei dinastii a XII-a egiptene, lucrul nu importă.

49) Locul unde s-a găsit sigiliul este necunoscut.

50) Către timpul fondării imperiului Egiptean.

51) Von Soden W., *art. cit.*, p. 183

rea apoi populația și stagna comerțul, atunci era nevoie ca toate triburile să caute un nou spațiu vital, spre a nu suferi de foame ori chiar să piară de foame. Atunci ele pătrundeau în țările „cornului fertil” și se așezau acolo. Le mergea bine, mai veneau și alte triburi să profite și ele de bunăstarea de acolo. Triburile rămase pe loc, în Arabia, acum, puteau să se întindă în voie și să aibă un spațiu mai îmbelșugat, așa că presiunea asupra țării culturii⁵² slăbea ori înceta⁵³).

Cealaltă teorie este teoria infiltrației. După ea, triburile din deșertul arab pindeau permanent la marginea țării avansate, nu numai cu gândul de a jefui, ci și cu gândul de a se strecura acolo. Lucrul acesta, adică al infiltrației, depindea nu atât de forța presiunii triburilor nomade, cât mai ales de forța statulețelor din țara culturii de a se opune presiunii. Când un asemenea statuleț era puternic, triburile nomade nu numai că erau respinse, dar adesea ele erau alungate cu mult în afara zonelor de siguranță ale regiunii respective. Atunci triburile nomade căutau alte locuri, unde ele întâmpinau mai puțină rezistență. Dacă această teorie a infiltrației este justă, atunci nu trebuie să vorbim de valuri de invazie canaanite, aramite, etc., deoarece grupele de popoare canaanite, aramite, etc., s-au format pe încetul, în țara culturii, din noii sosiți și din cei mai dedemult infiltrați.

Von Soden recunoaște că examinarea atentă a invaziilor semite, atât cât putem să le sesizăm, pe bază de izvoare, nu justifică complet nici una nici alta din cele două teorii. Cam pe la 2000 î. Hr. presiunea așa-numitor canaaniti de răsărit era așa de tare, încât nici regatul sumerian de Ur III⁵⁴) nu i-a putut sta în contră. Pe de altă parte, prăbușirea regatului lui Hammurabi nu a dus la noi năvăliri, fiindcă în acel timp, nomazii nu presau cu forțe mari spre țara culturii. Așadar, va trebui să ținem cont, pentru anumite intervale de timp, mai întâi de toate de infiltrarea succesivă a micilor grupuri, de încercarea de invazie a unor grupuri de triburi mai mari.

Astfel privind lucrurile, dacă ne întoarcem la mileniul al treilea, atunci *a priori* trebuie să socotim improbabil, că de la începutul acestui mileniu⁵⁵), până la finele lui, vor fi existat invazii semite năvăliri, atunci nu este stabilit în nici un

52) Țările culturii erau Mesopotamia și Egiptul.

53) După această teorie a valurilor, se vorbește de valuri akkadiene, canaanite, aramite ori arabe, fie sincronice, fie treptate.

54) Statulețele-cetăți din sudul Mesopotamiei au luat și pierdut hegemonia de mai multe ori.

55) Asupra Orientului Apropiat, din mileniul III, știm așa de puțin.

mod, că limbile triburilor semite, venite în țara culturii, pe la mijlocul mileniului, aparțineau ramurii akkadiene sau erau nord-vest semite, în sensul uzual al cuvîntului. Ceva mai mult, ar trebui să ținem cont, că au existat și alte limbi semite, chiar dacă, probabil, niciodată aceste limbi n-au fost limbi literare⁵⁶). În împărțirea „clasică” a limbilor indo-europene ce au devenit cunoscute după aceea, pentru grupul hittit și pentru limba tocharică nu era nici un loc și a trebuit să ne obișnuim, să clasificăm și aceste grupe de limbi „noi”. Acum treizeci de ani și semitistica a fost pusă în fața unei situații noi, prin apariția limbii ugaritice și aceasta într-un timp, cînd unii semitologi nici nu prelucraseră bine akkadiana, cunoscută de mai bine de o sută de ani. Von Soden se întreabă: Avînd în vedere atari surprize, ce ne justifică să acceptăm părerea, că noi cunoaștem toate grupurile de limbi semite, ce au existat cîndva? Și tot el răspunde, că pentru mileniul al treilea nu trebuie să ne răstîngem la considerațiuni teoretice, cum se obișnuiește, fiindcă pe la mijlocul acestui mileniu, în Babilonia și chiar Mesopotamia, veneau grupuri semite mari, ce nu vorbeau dialecte akkadiene (în sensul cel mai larg al cuvîntului), și nici o limbă nord-vest semită. Numai dacă considerăm că așa s-a întărit elementul semit în Asia Anterioară, devine inteligibilă expansiunea explozivă a akkadienilor, sub Sargon și Naram-Sîn de Akkade, către 2400 î. Hr. Zeul șef al acestor semiți era Dagan, al cărui cult în Siria și Palestina, a durat încă multe secole, în timp ce, în Babilonia și Asiria, Dagan juca numai un rol de hypostas al lui Enlil, iar mai tîrziu unul și mai moderat. Recent, von Soden a propus⁵⁷) denumirea de „vechi amoriti”, fiindcă pentru un moment, nu avem la îndemînă o denumire mai bine fondată, iar numele simplu de amoriti, cum am văzut, este mult prea echivoc. Justificarea acestei denumiri stă în faptul, că parte din acești semiți au fost numiți de către akkadieni *lumea amurru*m (iar de către sumerieni *lumea martu*), fără ca aceste nume să fie utilizate numai pentru ele. Profesorul B. Landsberger⁵⁸) a recunoscut aceste grupe semite, chiar de la 1923. Th. Bauer⁵⁹) le denumea cu numele limbii din care se trăgeau, dar pe atunci erau socotite numai ca dialecte akkadiene. El a găsit în despărțirea acestor grupe, de așa-numitele est-canaanite, mult mai multe discordanțe decît con-

56) Care să ne fi lăsat texte scrise

57) În volumașul din colecția „Înălțarea și căderea marilor imperii ale antichității”, editat de W. F. Müller, Stuttgart, Kohlhammer, 1958, p. 47 și urm.

58) ZA (Zeitschrift der Assyriologie), An. XXXV (1923), p. 236.

59) Die Ostkanaanäer, Leipzig, 1926, p. 29; 93.

cordanțe⁶⁰). Nu este posibil să se enumere aici mulțimea părerilor exprimate, de atunci, în această chestiune. Pe cele mai importante le amintește Kupper⁶¹). Printre adversari se numără S. Moscati, A. Goetze și J. J. Gelb. Primul, recenzând cartea lui Kupper⁶²) și apoi într-un articol⁶³), militează pentru tripla diviziune a grupurilor de limbi semite. A Goetze⁶⁴) voințe să combată pe Landsberger, cu numeroase citate, susținând că babilonienii au atribuit lumii Martu Amurru atît pe purtătorii de nume (vechi) amorite, cît și pe purtătorii de nume (est) canaanite. Von Soden spune că această arătare ar fi avut putere probatorie numai atunci, cînd ar trebui să vedem în lumea amurru o unitate limbistică ori etnică. Cu altă ocazie⁶⁵), von Soden a arătat că babilonienii nu au dat în textele lor noțiuni de popoare, ci au deosebit pe oameni după locul de reședință sau după ordinea lor socială. Cum s-a amintit, la origină, chiar și lumea *amurru* este o noțiune geografică și însemnează locuitorii din Amurru, dar ea a fost utilizată apoi și pentru denumirea unei clase anumite. Nu este necesar să intrăm, aici, în disputele pentru poziția țării Amurru, în jurul lui 2000 î. Hr., nici în configurația socială a lumii-amurru. Foarte meritoria colectare de material a lui Goetze⁶⁶) nu ne spune, de loc, că toate numele citate aparțineau aceleiași limbi, după înțelegerea babilonienilor; o privire atentă, peste lista lui, arată clar că toate numele sînt pe de-a întregul semite, dar greu de explicat că ele provin dintr-o singură limbă.

J. J. Gelb⁶⁷) își bazează spusile pe o foarte bogată culegere de material. Și dînsul concepe numele vechi amorite și (est) canaanite, sub denumirea amorită ca o unitate, însă într-o monografie mai mare⁶⁸), el încearcă să stabilească exact particularitățile acestei limbi. Materialul necesar, ce s-a tot multiplicat de la apariția cărții lui Th. Bauer⁶⁹), provenind în special din săpăturile efectuate la Mari, Alalah, Ugarit și

60) Prin discordanțe se avea în vedere nu numai denumirile alese, ci și delimitările limbistice și istorice.

61) *Les nomades* ... p. 147 și urm.

62) In JSS (Journal of Semitic Studies), IV (1959), p. 142.

63) *Amurrite Names in Ur III and Early Isin Texte*, in JSS, p. 193.

64) Apud von Soden, *art. cit.*, p. 186.

65) Bi Or (Bibliotheca Orientalis), XVI (1959), p. 131.

66) Apud von Soden, *art. cit.*, p. 186.

67) Apud von Soden, *art. cit.*, p. 186.

68) *La lingua degli Amoriti*, Accademia Nazionale dei Lincei, Rend. Serie VIII, vol. XIII, 3-4 (1958), 22 p.

69) Citată mai sus, vezi nota 59.

ținutul Diyala, cere urgent o nouă prelucrare⁷⁰). Von Soden este de părere, că o mare parte a materialului denumit de Goetze, Gelb, Moscati ș. a. ca „amorit”, „sirian” ori „nord-vest semit” trebuie să fie deosebit și cercetat temeinic, în raport cu prelinsele limbi vechi akkadiene și vechi-babilonene. Rezultatul unei asemenea cercetări, — desigur foarte grele, — va fi acela că ne vom obișnui a delimita vechia amorită, atît față de akkadiană, cît și față de canaanita anterioară (amorită, siriană). Cu toată probabilitatea, se va proba că în interiorul vechii amorite existau, mai mult ori mai puțin, importante diferențe dialectale. Este posibil să se ajungă la constatarea, că nu toate numirile întîlnite pot fi explicate ca provenind dintr-o singură limbă. Va trebui să se observe deosebirile de loc și timp, căci din timpul limbii akkadiene pînă la apariția vechii babilonene, s-au scurs peste 800 de ani și domeniul numirilor⁷¹) îl constituie Babilonia, Mesopotamia, Siria pînă către Alalah și probabil și Asiria⁷²). Considerațiunile de mai sus le-a făcut von Soden ca să arate că tripartita diviziune a lui Moscati: semitice de est, de nord-vest și de sud, nu este de recomandat, din cauza pericolului ce se află în ea, de a simplifica prea mult complicata stare de fapt din domeniul limbilor semite.

De asemenea, von Soden se opune tezei lui Moscati, după care ar fi justificată o diviziune între grupul de limbi canaanite (feniciană, punică, ebraică, moabita) și între grupul limbilor aramice, abia în mileniul prim î. Hr.⁷³). Așadar mai înainte, între ele n-ar fi fost nici o diferență. Dar Moscati, pentru probarea tezei sale, lucrează prea mult cu *argumenta e silentio*, fiindcă pentru timpurile vechi avem așa de puține date în ce privește limba aramaică. Așa de exemplu, nu avem nici un mijloc de a constata cînd și unde a fost dezvoltat mai întîi, în aramaică, articolul hotărît — *a*, al statului emfatic. Particularitățile cunoscute din inscripțiile vechii limbi ara-

70) Von Soden analizează unele din afirmațiunile lui J. J. Gelb, din cartea amintită mai sus, și le găsește că păcătuiesc cînd se sforțează să facă o singură limbă din dialectele est-canaanite. Același lucru îl spune și despre indispensabilul, pentru toți arheologii: *Glossary of old Akkadian*, Chicago, 1954, și mai ales despre *Chicago Assyrian Dictionary*, ce apare în fascicule.

71) Este vorba de cuvinte aflate în textele descoperite.

72) Von Soden spune că nu-i posibilă o despărțire clară între numele (cuvintele) akkadiene, vechi-amorite și canaanite, fiindcă nu numai numeroase rădăcini de cuvinte, ci și unele elemente de formație (de exemplu terminația — *anum*) sînt comune celor trei limbi sau cel puțin la două din ele.

73) Cf. articolul lui Moscati amintit, publicat în volumul omagial în onoarea lui Levi della Vida, vol. II, p. 202—221. Vezi și nota 40.

maice, pe care ni le înfățișează G. Garbini⁷⁴), nu sînt de loc clare. După von Soden, istoricește, lucrul stă astfel: După tradiția akkadiană — o, cît de defectuoasă! —, secolelor de puternică presiune a canaanitilor asupra Mesopotamiei și asupra Babiloniei (cam pe la 2000—1700 î. Hr.), pare să le fi urmat cam trei sute de ani, în care interval n-au mai avut loc invazii nomade mai mari din Arabia. Aceasta se oglindește mai ales din darea de nume. Așa de exemplu, numele canaanite devin mai rare, mai întii în Babilonia⁷⁵) și apoi dispar complet, pînă prin secolul XV î. Hr., cînd iarăși le vedem apărînd în Asiria și Babilonia. În secolul XIV, au început invaziile aramaice, mai întii în Mesopotamia care între timp fusese invadată de *churiți*. Nu știm cum arăta limba acestor aramei, înainte de a începe să acționeze asupra ei substratele din țara culturii, fiindcă ea a lăsat urme puțin palpabile. Totuși este foarte puțin probabil, că nomazii epocii, din jurul lui 1300 î. Hr. și mai tîrziu, vorbeau oarecum tot așa ca aceia, care între 2000 și 1700 năvăliseră în țara culturii. Cu mult mai aproape de adevăr pare ipoteza că la ei, cel puțin citova particularități comune, ale limbilor aramaice posteroare, erau deja formate către finele mileniului al doilea.

Canaanismele observate de Moscati și alții în inscripțiile aramaice cele mai vechi, își pot găsi și ele explicarea lor. Ele ar putea fi elemente de stil literar, preluate din tradiția locală a inscripțiilor, așa cum similar s-a făcut de limba germană a secolului XVIII d. Hr. care a preluat multe turnuri sau chiar expresii franceze⁷⁶). Diferențele limbistice, ce au fost observate între inscripțiile aramaice din ținuturi diferite, în special cele din Siria și Asiria, sînt cu atît mai puțin un argument contra stării de sine a ramurii limbilor aramaice, chiar înaintea timpului acestor inscripții anterioare, fiindcă în întinsul teritoriu în care se vorbea singură aramaica, ori se vorbea alături de alte limbi, lucrul acesta ne obligă să postulăm *a priori* diferențe dialectale importante, cu atît mai mult, cu cît o limbă de scriere normată, ca aramaica imperiului de mai tîrziu⁷⁷), încă nu se formase. Von Soden spune că toate aceste considerațiuni nu sînt noi, totuși trebuie indicate din nou, aici, pentru a preveni intenția părăsirii prematurore a deosebirilor de grupe limbistice, care, pînă acum, cel puțin s-au adevărat a fi ipoteze de lucru. Cum s-a întîm-

74) Garbini G., *L'aramaico antico* (Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, Memorie, Serie VIII, vol. VII, Fasc. V, p. 237—285.

75) Sub ultimii regi ai dinastiei I de Babilon.

76) Von Soden W., *art. cit.*, p. 190.

77) Limba aramaică ajunge limbă oficială în imperiul neobabilonean și chiar persan.

plat peste tot în ținuturile de la frontieră, tot așa și în teritoriile de la frontiera spațiului limbii canaanite și al celei aramaice, au existat amestecuri de limbă. Aceasta nu ne îndreptățește să amestecăm și noi grupul de limbi canaanite cu cel de limbi aramaice.

În ce privește propunerea lui Moscati, ca să renunțăm la deosebirea tradiționalistă dintre (nord) arabică și sud-arabică etiopiană în interiorul grupului sud-semitic, ea necesită o fundamentare esențial mai profundă, decât scurtul său articol⁷⁸⁾, poate să ne ofere. Atât timp cât nu avem o documentație puternică, adică texte, este cel mai convenabil ca această chestiune să fie aminată până ce vom avea mijloace suficiente la dispoziție.

După von Soden, sarcina noastră a celor de azi, în ce privește semitistica, constă nu a împuțina cât mai mult posibil limbile cunoscute, în a comprima toate grupele mari, ci tocmai contrariul, pe cât ne este posibil să le diferențiem strict unele de altele. Tot în această ordine de idei, ar mai trebui să ținem cont, că au existat mai multe limbi semite decât cunoaștem astăzi, ori au fost identificate sigur. A urmări resturile recognoscibile ale unor astfel de limbi, printre care și vechia amorită, iată una din sarcinile cele mai importante ale semitisticii pentru viitorul cel mai apropiat.

78) In RSO, XXXIV, p. 33—39.

LUMINA TABORULUI

(6 AUGUST, SCHIMBAREA LA FAȚA)

„Lumină mai luminoasă mai mult
decît razele soarelui în Tabor strălu-
cind Hristos, ne-a luminat pe noi”

(Mineiul pe august)

Așa am ascultat cîntîndu-se din laudele de preaslăvire, aduse Domnului și Dumnezeuului nostru Iisus Hristos, astăzi, cînd Sfînta noastră Biserică pomenește și prăznuiește minunea de pe culmea Taborului: Schimbarea la Față a Domnului. Să ne înălțăm inimile pline de evlavie spre muntele slăvitei străluciri a Feței Domnului, care a binevoit a ne arăta anticipat prea luminoasa minune a Învierii Sale. E praznicul garanției răscumpărării neamului omenesc de sub blestemul păcatului strămoșesc. E arvuna și prevestirea biruinții Domnului asupra morții. E praznicul pe care Biserica creștină, cu înaltă dreptate, i-a așezat pomenirea în jilț de praznic împărătesc.

Prăznuind amintirea schimbării la Față a Domnului, ne închinăm și mărturisim că Cel ce s-a deșertat pe Sine de slava cerului, și s-a făcut om în chip de rob, smerindu-se mai mult decît omul, este Fiul lui Dumnezeu, „unul născut mai înainte de toți vecii, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat, din Dumnezeu adevărat, de o ființă cu Tatăl, prin care toate s-au făcut”. Și pe care, încă învăluit în strălucitoarea lumină a Taborului, Dumnezeu Tatăl îl face cunoscut lumii prin glasul său din ceruri: „Acesta este Fiul meu cel iubit, întru care bine am voit: pe acesta să-L ascultați” (Matei 17, 5).

Oare ce cuvînt omenesc ar fi în stare să poarte povara sfîntă de preaslăvire a celui ce este lumină ce se revarsă peste cei drepți și bucurie pentru cei curați cu inima? Cu ce cîntări de laudă vom preslăvi pe Mielul lui Dumnezeu cel ce ridică păcatul lumii, despre cel ce Ioan Botezătorul a mărturisit și a zis: „Eu nu sînt vrednic să-I dezleg cureaua încălțămîntei”? Oare ce limbă ar putea lauda după vrednicie pe Domnul care a binevoit să facă din înălțimea Taborului, una din trepțele de diamant ale scării Sale, sprijinite între cer și pămînt, pentru a ne trece din moarte la viață și de pe pămînt la cer? Cu ce cîntări vom psalmodia Domnului, cel ce este lumină mai

înainte de soare, rază din ființa Tatălui cereșc, care stăpânește peste cei vii și peste cei morți? Cu ce cîntări duhovnicești vom putea preamări pe cel ce este întru lumina cea pururea fiitoare, și ca un soare al dreptății, tuturor viață răsărind? Cu ce cîntări de biruință vom putea încununa pe cel ce, astăzi, schimbîndu-se la față în muntele Taborului, și-a arătat frumusețea chipului dumnezeiesc ce-o avea mai înainte, ridicînd întru sine ființa omenească?

Căci iată din vremurile cînd umbla pe pămînt și pînă astăzi toate sufletele se umplu de dulceața faptelor lui. „Veniți de vedeți faptele mărețe ale Domnului, minunile pe care le-a făcut el pe pămînt”. El a stăvilit puterea demonilor, a dat liniște celor îndrăciți, grai celor muți, auz celor surzi și din lumina Sa a făcut pe orbi să vadă lumină, prin El șchiopii umblă, leproșii se curăță, bolnavii se tămăduiesc și ca un izvor de viață morții înviază. De cîtă stăruință sărbătorească și de ce ghirlandă de rugăciune este vrednică pomenirea Transfigurării Domnului! Acum o mie nouă sute și cîțiva zeci de ani au adorat lumina de pe Tabor numai trei dintre ucenicii Domnului. Astăzi milioane de creștini de pe întreg pămîntul de la un capăt la altul sorb și trăiesc din aroma Evangheliei Sale. Toate vîrstele, toate stările și toți laolaltă aduc Domnului și Mîntuitorului nostru prinos de închinare la sfintele Lui altare, unde de-a pururi cuvîntul Evangheliei ca o făclie nestinsă luminează cărările celor ce cred și-L adoră.

Clopotele miilor și miilor de Biserici ale creștinătății, vegheate de Mîntuitorul cel ce șade sus împreună cu Tatăl și aici împreună cu noi nevăzut este de față, duc vești de preamărire și adorare, ca un rug aprins neîncetat de laudă și crescînd și atît de mișcător? Răspunsul ni-l dă numai dragostea lui Hristos care a pătimit fiind fără de păcat, a murit fiind nemuritor, a înviat din morți ca să-l înalțe pe cel căzut, să ridice pe cel osîndit și să îndumnezeiască omenirea.

În lumina Taborului, Domnul se schimbă la față înaintea lui Petru, Iacob și Ioan, „așa încît fața lui străluci ca soarele, iar veșmintele lui ca lumina” (Matei, 17, 2). Este un fapt plin de taină, petrecut în cel din urmă an al petrecerii Domnului pe pămînt. Domnul poruncește celor trei ucenici martori ai schimbării Sale la față, „ca nimănui să nu spună cele ce văzuseră, fără numai cînd Fiul Omului va învia din morți” (Matei 17, 9). Ucenicii la ora aceea de slavă, văzînd lumina în care era învăluit Domnul, „au căzut cu fața la pămînt și s-au spăimîntat foarte”. Atît de mare teamă a produs asupra lor această nemaivăzută lumină! Domnul îi scoală de la pămînt, le întărește inimile și cu razele puterii sale îi luminează să înțeleagă și strălucirea învierii Sale!

Dar ce fel de lumină este aceasta care învăluie pe Domnul, încît ucenicii s-au ascuns cu fețele la pămînt? E aceea în care Dumnezeu s-a arătat aleșilor Săi în vrămurile de demult. E rugul ce ardea cu flacără și nu se mistuia, e stîlpul de foc ce lumina calea lui Israil prin pustie, e fulgerul de lumină ce zguduia Sinaiul la darea legii, e lumina ce strălucea pe fața lui Moise, avînd în mînă tablele legii. E lumina divină; lumina care dintru început era la Dumnezeu, lumina care nu este asemenea nici luminei solare, nici asemenea vreunei alte lumini, ci deosebită și mai presus de orice altă lumină. „E lumina cea adevărată care luminează pe tot omul, venind în lume” (Ioan 1, 9). Dar, mai este și vreo altă lumină, ar putea să ne întrebe cineva? Da! Lumea e împinzită cu puzderii de lumini.

Cerul a revărsat cele mai alese daruri și nenumărate binecuvîntări materiale. Niciodată n-a fost un timp ca acesta! Lumina de sus s-a revărsat în torente de valuri asupra minții omului risipind tot întunecul veacurilor trecute cu o iuțeală uluitoare. Înlesnirile, ușurințele și tot felul de lucruri ajutoare sînt la îndemîna omului. Veacul acesta nu-și are seamă în istorie. E veacul luminii abundente. E veacul cînd omul a ajuns „să-și facă cuibul printre stele” (Avdie 1, 3-4). are viață și gîndire. Lumina minții nu-i decît o palidă răsfrîngere a luminii dumnezeiești. În lumina dumnezeiască își găsește odihna și mintea și inima și sufletul. Lumina dumnezeiească nu numai că descopere credinciosului înțelesul lumii, dar este izvorul existenței este creatoarea a tot ce există și zeiască plămăiește lumea și pe noi; prin ea ne împlinim, ne transfigurăm, devenim chipul și asemănarea lui Dumnezeu, a lui Dumnezeu, care este lumină și se revărsă în lume. Fără lumina dumnezeiască credinciosul este un opaiț palid care se pierde în imensitatea luminilor. Prin această lumină, el devine un soare duhovnicesc, la lumina căruia toate tresaltă.

O, cit de măreață este priveliștea unui sfînt care stă transfigurat sub revărsarea luminii dumnezeiești! Căci iată pe altarele Bisericii lui Hristos liturghisesc sfinții cu fața de lumină. Despre Sfîntul Simeon Noul cuvîntător de Dumnezeu se spune, că ori de cîte ori sluja la altarul Domnului, cel ce se afla lingă el... nu putea să privească drept strălucirea feței sale, căci un nor luminos îl învăluia pe cînd sta în picioare la sf. altar. Lumina aceasta ni s-a descoperit odată pe muntele Tabor și a inundat lumea prin învierea lui Hristos. De atunci sufletul creștinătății a devenit un Tabor permanent și istoria ei o înviere de-a pururi.

Aceasta este lumina „lumină mai luminoasă cu mult mai

mult decît razele soarelui", care s-a arătat în lume, din care izvorăște orice lumină: lumina dumnezeiască, care a strălucit și strălucește în Hristos. Lumina chipului Domnului, care răsară de-a pururi simțirii și dragostei noastre creștine. Aceasta lumină o pot vedea numai cei ce cred, cei ce sînt în lumină. Așa după cum lumina soarelui n-o poate vedea decît cel ce este în lumină, tot așa și lumina divină n-o pot vedea, nu se pot bucura de ea, decît cei ce sînt în lumină și au ochii sufletului neîntunecați. Dacă există ceva mai sfîșietor decît un trup care se prăpădește din lipsă de pline apoi e un suflet care se stinge din lipsă de lumină. Și ca să nu ducem lipsă de lumina lui Hristos, să ne însușim suspinul Sfîntului Petru și să zicem: „Doamne, bine este nouă să fim aici; dacă voiești, să facem trei colibi” (Matei 17, 4; Marcu 9, 5; Luca 9, 33). Și din ce vom putea să-l împletim Domnului colibi, care să-L rețină lingă noi? Aceasta o știm și o simțim cu toții! Din duh umilit, inimă înfrîntă și smerită, din gînduri curate, din credință nezdruccinată, și din toate acele fapte ale dragostei creștine.

Doamne cea ce în muntele Taborului, Te-ai schimbat la față întru slavă și ai arătat ucenicilor Tăi mărirea Dumnezeirii Tale, luminează-ne și pe noi cu lumina cunoștinței Tale, și ne îndreptează la cărarea poruncilor Tale, ca un bun și de oameni iubitor..

Pr. Prof. dr. Nicolae Ciudin

BUCURIA VĂDUVEI DIN NAIN

Duminica XX-a după Rusalii

Un fiu smuls din ghiarele morții de către Iisus — ne spune evanghelia de azi despre învierea tinărului din Nain — a fost dat mamei lui (Luca 7, 15). Învierea însă e biruință asupra morții, iar între moarte și păcat există o legătură de cauză și efect, precum remarcă Apostolul că „păcatul odată săvîrșit aduce moarte” (Iacob 1, 15), de vreme ce „plata păcatului este moartea” (Rom. 6, 23). Așa încît învierea de la porțile cetății Nain ar putea avea și acest înțeles: un om a fost salvat de la moarte fizică, dar în același timp și de la moarte morală, din stricăciunea păcatului. Dîndu-l mamei lui, Mîntuitorul l-a redat societății, ca element folositor.

Un om a fost readus în suvoiul vieții, ceea ce constituie o încredințare fără tăgadă că omul, oricît de greșit ar fi el, poate „învia” și din punct de vedere moral. Societatea oferă azi posibilitate de îndreptare celui ce a greșit și de a se încadra în adevăratele rosturi ale unei vieți cinstitute, folositoare tuturor. Pentru noi creștinii, acest fapt are un sens profund, care întărește încrederea.

Căci, atîta vreme cît mai sîntem încă sub har (Rom. 6, 14), cînd e vorba de mîntuirea noastră, Dumnezeu, în mila sa nemărginită, e iute la clădit¹⁾. El nu vrea moartea păcătosului, ci mai degrabă să se întoarcă de la căile sale și să fie viu (Ezechil 18, 23). „Sînt de părere — scrie un fericit Părinte și dascăl al Bisericii — că și Iuda Iscarioteanul, dacă nu și-ar fi fost îndată propriul său călău (Matei 27, 5), socotindu-și păcatul cu neputință de iertat, și dacă dimpotrivă ar fi cerut îndurare și milă, căzînd la pămînt, nici chiar el nu ar fi fost lipsit de îndurările care se revarsă peste întreaga lume”²⁾.

Dintr-un bloc de marmoră, stricat de un nepriceput ciopli-tor de piatră, și anunțat ca netrebnic, Michel Angelo a dăltuit, la Florența, prima sa capodoperă, David, întruchipare a eroismului și îngîndurării. Dacă un artist a reușit să răs-cumpere o piatră, cu geniul său, cu atît mai vîrtos la Dumne-zeu, cînd e vorba de oameni, nimic nu e de prisos. Nu există om păcătos, iremediabil pierdut. Nimenea nu e inutil, ca om. Oricît ar fi el de stricat sufletește, totuși mai poate fi folo-sitor, dacă mai păstrează în adîncul sufletului său măcar o fărîmă de omenie, oare însă trebuie aflată, cultivată și folosită.

Un celebru pedagog al vremii noastre (A. S. Makarenko) avusese odată inspirația să încredințeze unui băiat din colo-nia sa de reeducare banii pentru aprovizionare, la oraș.

— Nu vi-e teamă c-am s-o șterg cu atîta bănet?

— Dacă n-aș avea încredere în tine, apoi nu te trimi-team...

Așa că, după vreo cîteva zile, probabil de mare luptă su-fletească cu tot trecutul lui de hoț, tînărul s-a reîntors în co-lonie, aducînd chitanța doveditoare: a însănătoșirii sale mo-rale, mai cu seamă. Nu putea să desamăgească tocmai atunci încrederea pe care i-o facordase învățătorul său!

Or, mai ales pe această fărîmă de omenie din oricare su-flet de om, a început Mîntuitorul Hristos redresarea morală a lumii din vremea aceea; și punînd temelie pe încrederea în om, a făcut să vibreze în sufletele oropsiților vieții, dintre care și-a recrutat în bună parte pe Sfinții săi, o coardă uitată a sufletului lor: demnitatea umană, prin care aceștia au înviat moralmente, după ce le-a redat încrederea în fărîma de bună-tate ascunsă în tainițele sufletului lor și după ce le-a trezit din nou nădejdea că mai pot fi salvați: prin lacrimile lor pro-prii de căință, cît și ale celor din jurul lor. Așa cum s-a în-

1) Sf. Ioan Gură de Aur: *Predici despre Pocăință și despre sf. Vavila* în romînește de Șt. Bezdechi, Sibiu, 1938, p. 74.

2) Asterie al Amasiei: *Omilii și Predici*, trad. de D. Fecioru, București, 1946, p. 241.

timplat, de exemplu și cu Fericitul Augustin, episcopul de mai apoi al Hipponiei. Monica, mama lui, se ruga și plîngea pentru izbăvirea din stricăciune a fiului ei cu atîta ardoare, încît cineva se spune c-a exclamat: „Nu poate să piară fiul unor astfel de lacrimi!”³⁾.

Să ținem așa dar seama de acest adevăr mîntuitor că există posibilități de îndreptare a păcatului. Ne este deci de datorie să nu-i lăsăm pe cei ce greșesc să rămînă întru fără-delege, devenind o povară pentru noi și pentru societate. Ci îndreptîndu-ne toată grija și dragostea spre ei, cu pilda faptelor și prin povește ce izvorăsc din acestea, să fim conștienți de datoria ce ne revine ca buni creștini și să dăruim vieți bine plăcute lui Dumnezeu și totdeauna folositoare semenilor și societății întregi. Atunci vom simți, nu durerea mamei fiului celui mort din pericopa evangheliei de azi sau a mamei Fericitului Augustin, ci numai bucuria fără margini pe care au trăit-o acestea după învierea și întoarcerea în viața de fapte bune a fiilor lor.

Prot. Petru Bogdan

3) Episcopul Nicodem: *Viața și operele Sfinților Părinți și Învățători ai Bisericii*, după Farrar (Colecția „Ogorul Domnului” vol. XI, p. 179).

LITURGHIE, LITURGHISIRE, LITURGHIER ȘI LITURGICĂ

de Pr. Prof. dr. SPIRIDON CÎNDEA

Iată patru cuvinte, patru noțiuni care exprimă realități importante din cuprinsul cultului nostru divin și al Teologiei ortodoxe creștine în general. Cuvintele acestea sînt de origine grecească. Ele au fost împrumutate de la greci de către majoritatea popoarelor încreștinate în cursul veacurilor.

Liturghia este slujba sfîntă, de origine dumnezeiască, în cuprinsul căreia „cinstitele daruri”, adică piinea și vinul, alese și pregătite în chip special în cadrul proscomidiei, se prefac, în clipa invocării Duhului Sfînt (epicleză), în trupul și sîngele Mîntuitorului Iisus Hristos. „Liturghia este partea principală a cultului dumnezeiesc, culmea acestuia și centrul întregii vieți religioase a creștinului”¹⁾. Sfînta liturghie cuprinde întreagă Teologia creștină, cuprinde întruparea, propovăduirea, activitatea pămîntească și jertfa răscumpărătoare a lui Iisus Hristos. Datorită acestui fapt liturghia este darul cel mai de preț pe care cerul l-a dat pămîntului. Ea este esența, este centrul și inima întregului cult divin ortodox. În această slujbă este cuprinsă toată bunătatea, toată dragostea, toată înțelepciunea, toată milostivirea și toată bogăția revărsării harului lui Dumnezeu asupra omului, asupra creaturii Sale. În sf. liturghie creștinul se întâlnește real și adevărat și astăzi ca și acum aproape două mii de ani și se va întîlni pînă la sfîrșitul veacurilor neconținut și pretutindeni în lume cu Hristos cel euharistic, mîntuitorul și izbăvitorul tuturor credincioșilor. De aceea, în Ortodoxie liturghia a fost, este și va fi lucrul cel mai de preț, slujba cea mai înaltă, capodopera înțelepciunii și bunătății lui Dumnezeu și taina cea mai mare și cea mai plină de rosturi și înțelesuri profunde, pe care omul adeseori nu le poate pătrunde. Ea este în același timp slujba cea mai plină de frumuseți artistice, slujba în care teologia, filozofia, poezia și muzica se întrec neconținut pentru desfătarea sufletului credincioșilor și pen-

1) Dr. Vasile Mitrofanovici și Dr. Teodor Tarnavski, *Liturgica Bisericii dreptcredincioase răsăritene*, 1909, p. 443.

tru revărsarea harului dumnezeiesc asupra creștinilor.

Cuvîntul „*liturghie*” își are originea în cuvintele grecești „*liton ergon*” (λειτον εργον). Grecii antici dădeau numirea de *liton ergon* oricărei lucrări, oricărui oficiu sau serviciu public, făcut în favoarea statului sau pentru promovarea binelui obștesc. Deci orice activitate care se făcea în chip public și pentru binele maselor primea numirea de *liton ergon*. Așa b. o. s-a dat această numire *gimnasticii*, *muzicii*, *jocurilor solemne*, etc., despre care știm că în antichitatea greacă aveau un înalt scop pedagogic întru formarea cetățeanului virtuos, eroic și împodobit cu toate frumusețile adăvărului caracter moral.

Cu timpul aceste lucrări s-au numit simplu „*liturghii*” (λειτουργία).

Creștinismul a împrumutat de la grecii antici această numire, atribuind-o, la început, tuturor lucrărilor publice săvîrșite de către preoții și leviții Testamentului Vechi (Luca 1, 23; Evrei 9, 21, etc.).

Curînd după aceea creștinii au dat numirea de „*liturghie*” tuturor slujbelor lor religioase. Ei au justificat extinderea acestei numiri la toate slujbele religioase ale creștinilor prin aceea că toate aceste slujbe sînt publice și se fac totdeauna pentru binele și fericirea credincioșilor. Deci slujbele creștinilor întrunesc cele două condiții ale antichității grecești, de a fi lucrări săvîrșite pentru binele obștesc.

Încetul cu încetul cuvîntul „*liturghie*” și-a restrîns conținutul, atribuindu-se această numire exclusiv slujbei religioase în cuprinsul căreia are loc prefacerea „cinstitelor daruri” în trupul și sîngele Mîntuitorului, adică are loc săvîrșirea Sf. Euharistiei și împărtășirea creștinilor cu Sf. Taină. În acest sens de slujbă specială, de slujbă unică și deosebită de toate celelalte slujbe ale Bisericii creștine, se întrebuintează numirea de „*liturghie*” pînă în zilele noastre.

Cea dintîi *liturghie* a fost săvîrșită de către însuși Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos cu prilejul Cinei Călei de Taină, joi seara în ajunul morții de pe cruce. Atunci Mîntuitorul a serbat împreună cu Ucenicii Săi, în chip anticipat Paștile Iudaice. Atunci a avut loc instituirea jertfei celei fără de sînge, jertfa Testamentului Nou, care constituie o lege nouă, un legămînt nou între Dumnezeu și om. Această jertfă a fost de altfel prevestită de către Mîntuitorul încă cu mult înainte de patima Sa și anume în cuvîntarea ținută multumilor după ce săvîrșise minunea înmulțirii pîinilor în pustie, prin cuvintele: „Eu sînt pîinea cea vie care s-a coborît din cer. De va mîncă cineva din pîinea aceasta va fi viu în veci. Și pîinea pe care eu o voi da este trupul meu, pe care îl voi da pentru viața lumii” (Ioan 6, 51).

Instituirea propriu zisă a acestei taine este istorisită pe

larg de către evangheliștii sinoptici și de către Sf. Apostol Pavel în prima epistolă către Corinteni. Iată cum descriu martorii oculari această instituire:

„...pe cînd mîncau ei, luînd Iisus pîinea și binecuvîntînd, a frînt și a dat ucenicilor zicînd: Luați, mîncăți, acesta este trupul meu. Și luînd paharul și mulțumind, a dat lor, zicînd: Beți dintru acesta toți, acesta este sîngele meu al legii celei nouă, care pentru toți se varsă spre iertarea păcatelor” (Mt. 26, 26—28; Mc. 14, 22—24; Lc. 22, 19—20; I Cor. 11, 23—25).

La Cina cea de taină Mîntuitorul a oferit Ucenicilor Săi, în formă sacramentală, în formă nesîngeroasă, în forma pîinii și a vinului însuși trupul și sîngele Său. Jertfa cea sîngeroasă, jertfa care avea să înlocuiască definitiv toate jertfele sîngeroase ale Testamentului Vechiu, a adus-o Mîntuitorul, jertfindu-se în chip real pe Golgota, în ziua ce a urmat Cinei celei de taină.

Pentru ca roadele jertfei de pe Golgota să nu rămîină limitate în timp și spațiu, Mîntuitorul a poruncit Ucenicilor Săi să îndeplinească neconținut jertfa cea nesîngeroasă, jertfa euharistică. Mîntuitorul a zis: „Aceasta s-o faceți întru pomenirea mea”. (Lc. 22, 19 și I. Cor. 11, 24). Prin aceste cuvinte, El sfințește, împuternicește și obligă pe Ucenicii Săi, să continue această jertfă fără de sînge, făcîndu-i totodată arhierei, preoți slujitori ai acestei jertfe. Aceștia, la rîndul lor, au transmis urmașilor lor legitimi — arhiereiilor și preoților — această poruncă, precum și dreptul și puterea de a îndeplini jertfa cea fără de sînge.

Slujba sfîntă în cuprinsul căreia se săvîrșește jertfa aceasta este tocmai jertfa euharistică, pe care Biserica o aduce neconținut lui Dumnezeu, prin persoanele sfințite și rînduite în mod special, ca să îndeplinească această lucrare²⁾.

Liturghisire înseamnă oficierea, săvîrșirea liturghiei. Se știe că această slujbă nu poate fi săvîrșită decît de către persoane anume rînduite și sfințite în acest scop, de către aceia care sînt arhierei sau preoți. Și aceste persoane sînt obligate să se pregătească în prealabil în chip special sufletește și trupește pentru săvîrșirea sf. liturghii. Pregătirea aceasta se face potrivit canoanelor și îndrumărilor liturgice prin rugăciuni speciale, prin slujbe premergătoare, prin meditație, prin ajunare și o severă înfrînare de la mîncări, băuturi distracții și alte plăceri trupești, precum și prin primenirea și curățirea sufletului și a trupului. Întîlnirea slujitorului cu Iisus Hristos în sf. liturghie pretinde acestuia o

2) Pr. Prof. Sp. Cîndea, *Sfînta liturghie*, Rev. „Mitropolia Ardealului” nr. 11—12, 1958, p. 870—871.

stare de curăţenie, de desăvîrşire morală identică cu sfinţenia. Numai slujitorul care este pătruns de această obligaţie care are o conştiinţă trează şi o înţelegere superioară a misiunii sale sacerdotale se pregăteşte intens şi săvîrşeşte o slujbă cu adevărat dumnezeiască. Numai liturghisitorul care are o asemenea conştiinţă, care se pregăteşte intens şi trăieşte real slujba pe care o face şi întâlnirea lui cu Iisus Hristos este un adevărat slujitor al altarului şi un adevărat reprezentant al lui Iisus Hristos în mijlocul credincioşilor.

Liturghierul este cartea bisericească în care se găseşte textul sf. liturghii. Liturghierul este cartea de cult indispensabilă preotului. Această carte se găseşte totdeauna pe sf. masă din sf. altar. Cel mai vechi liturghier din lume, descoperit, păstrat şi cunoscut pînă astăzi este „*Codicile Barberini*”, care datează de pe la sfîrşitul secolului VIII. Manuscrisul acesta este în limba greacă şi a fost descoperit în Italia, în biblioteca Barberini şi de aceea poartă această numire. El cuprinde textul celor trei liturgii bizantine: liturghia Sf. Vasile cel Mare, liturghia Sf. Ioan Gură de Aur şi liturghia darurilor mai înainte sfinţite. Codicile Barberini este păstrat astăzi în biblioteca Vaticanului din Roma.

Cel dintîi liturghier tipărit în ţară la noi a fost „*Liturghierul lui Macarie*”, tipărit la Mînăstirea Dealu, în limba slavonă, la anul 1508³⁾. Exemplare din această carte se găsesc astăzi la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti, cît şi în Biblioteca Institutului Teologic din Sibiu.

Primul liturghier românesc a fost tipărit de către diacnul Coresi la anul 1570 la Braşov. Acest liturghier s-a păstrat într-un singur exemplar, care se găseşte astăzi în Biblioteca Institutului Teologic de grad universitar din Sibiu, şi e cunoscut sub numirea de *Liturghierul lui Coresi*⁴⁾. A urmat apoi tipărirea Liturghierului mitropolitului Dosoftei, Iaşi, 1679 şi ediţia a doua, Iaşi, 1683.

Antim Ivireanul a tipărit al treilea liturghier românesc la Rîmnice, 1704 şi 1713. După aceste începuturi s-au tipărit liturghiere româneşti în toate centrele mari de conducere bisericească din ţara noastră. Cea mai proaspătă tipărire a liturghierului românesc s-a făcut de către Prea Fericirea Sa Justinian, Patriarhul Romîniei, Bucureşti 1956.

3) Recent, P. P. Panaitescu a publicat o reproducere fotografică a acestui liturghier, în fruntea căruia se găseşte şi un interesant studiu asupra lui.

4) Despre acest liturghier a publicat semnatarul acestor rînduri un studiu mai amplu în rev. „*Mitropolia Ardealului*”, nr. 9—10 din anul 1959, p. 722—771 şi aceeaşi rev. an. 1960, nr. 1—2, p. 70—92. A se vedea şi studiul publicat de către Dan Simonescu, *Precizări despre Liturghierul lui Coresi*, rev. „*Limba Romînă*”, Bucureşti, 1962, nr. 4, p. 433—438.

Liturgica este disciplina teologică sau studiul care se ocupă de cultul divin creștin. Liturgica ortodoxă tratează despre cultul creștin al Bisericii ortodoxe, arătând fazele dezvoltării sale istorice, conținutul, sensul simbolic, explicarea și rânduiala acestui cult.

Cele mai renumite manuale de liturgică în limba română sînt:

1. Pr. C. Moșescu, Manual de explicație a sf. liturghii, Brăila, 1870.

2. Arhim. Juvenal Ștefanelli, Liturgica Bisericii Ortodoxe-catolice, București, 1888.

3. Calistrat Coca, Liturgica Bisericii dreptmăritoare a Răsăritului, Cernăuți, 1905.

4. Dr. Vasile Mitrofanovici și Dr. Teodor Tarnavski, Liturgica Bisericii dreptcredincioase răsăritene, Cernăuți, 1909. Mitropolitul Nectarie Cotlarciuc a retipărit această lucrare în anul 1929.

5. Badea Cireșeanu, Tezaurul liturgic, în III tomuri, București, 1910—1912, etc.

Prin cele spuse pînă acum socotim că s-a lămurit suficient de bine conținutul și sensul cuvintelor liturghie, liturghisire, liturghier și liturgică.

INSCRIPTII ȘI INSEMNĂRI DIN BISERICILE MITROPOLIEI BANATULUI

de Prot. dr. GHEORGHE COTOȘMAN

Printre alte comori încă necunoscute din bisericile noastre bănățene sînt și acele *inscripții*, *însemnări* și *note* eternizate pe pereții bisericilor, pe iconostase, pe icoane, pe cruci, candel, sfeșnice și cu osebire pe paginile cărților rituale, în matricolele botezaților, cununărilor și morților sau în protocoalele numite „țerculare”.

Istoria sbuciumată a poporului nostru din Țara Banatului explică îndeajuns lipsa unor *inscripții* — pisanii gravate în piatră, pe care le întîmpinăm deasupra ușilor de intrare, din pridvoarele, pronausurile și naosurile bisericilor și minăstirilor noastre vechi voevodale din celelalte două Principate Romîne, începînd de la Severin, Rîmnic, Argeș, Craiova, Țirgu Jiu, Tismana, Govora, Cozia, Horezul, Sinaia, Țirgoviște, București, Buzău, Huși, Roman și pînă la Iași, Suceava, Putna, Rădăuții, Siret, Neamț, Sucevița Moldovei.

În sărăcia și modestia lor, ctitorii bisericilor și minăstirilor bănățene — comunitatea întregă a credincioșilor, în frunte cu preoții și cnejii lor — au lăsat să fie însemnați, pe pereții zidurilor bisericilor, deasupra ușilor de intrare, cu litere zugrăvite, evenimentul zidirii și sfințirii, numele preoților slujitori al episcopului eparhial, al episcopilor, arhitectului, sculptorului și pictorului.

În cele mai multe biserici lipsește și această „inscripție”. Adesea un *an* — anul zidirii sau al restaurării — încrestat pe un stîlp de lemn sau de piatră de la intrare sau de sub cor, sau chiar pe o piatră care servește ca prag la ușa de intrare, sau în altar pe prestol, sau pe vreo icoană sau alt obiect de cult, constituie singura mărturie a vîrstei bisericii sau măcar punct de orientare pentru determinarea cronologică a existenței ei.

În foarte multe cazuri datele cronologice documentare ale inscripției sînt suplinite de notele sau însemnările pe care preoții, învățătorii, cîntăreții de strună, episcopii sau

chiar crîsnicii-paraclisierii („fiul bisericii”) le fac pe paginile albe, sau pe spațiul netipărit din cărțile rituale, din altar și strană.

Însemnările acestor slujitori ai bisericii îmbrățișează aproape toate domeniile de viață bisericească, culturală, națională, socială, sanitară, judiciară, etc. din parohiile și satele respective. Mai mult decît atît. Acești cronicari parohiali consemnează de multe ori și întîmplări ori evenimente de interes general, desfășurat pe plan regional, european și chiar mondial ca: cutremure de pămînt, războaie, revoluții, comete inundații, epidemii, schimbări de domni și guverne, încoronări, vizite arhieresti, înalte vizite oficiale, atentate, etc., lașă încît ele — cele mai vechi, din sec. XVII—XVIII-lea — pot fi utilizate în multe cazuri pentru completarea cunoștințelor de istorie, cosmografie, geologie, medicină, etc.

Avînd în vedere că acești cronicari, uneori anonimi, sînt contemporani ai evenimentelor descrise, adesea martori oculari și auditivi, și însemnările lor au caracterul unor *mărturii* veridice, constituind tot altelea *izvoare* documentare, la care cercetătorii trecutului pot recurge cu toată încrederea.

Pătrunși de importanța *documentară* și *informativă* a acestor inscripții și însemnări, am socotit că descifrîndu-le și copiindu-le putem aduce un real serviciu în primul rînd istoriei încă nescrise a Mitropoliei noastre restaurate și regiunii noastre, punînd la îndemîna cercetătorilor un material prețios inedit, controlabil și de cel mai mare interes pentru trecutul nostru bisericesc, cultural, național și social.

Dăm în cele ce urmează cîteva însemnări de pe cărțile bisericești și teologice aflate în muzeul fostei episcopii a Caransebeșului, din următoarele parohii:

CILNIC

1. *Psaltire*, tipărită a doua oră în a doua domnie a lui Io Ștefan Mihail Voevod, cu blagoslovenia și toată cheltuiala lui Kyr Grigorie episcopul Rîmnicului, în sfînta Episcopie a Rîmnicului la anul 1764.*

Însemnări: „Mihai Moldovan din Docnecea, om născut și învățat din Or(avița?)” (Cu chirilice, pe foaia 215).

„Această Psaltire iastă a Bisăricii din Cîlnic” (Cu chirilice, la finea cărții).

„In anul acesta amfost (învățător?) ... în 1805 și în 1806 ... ss. Martin. ss. „Ioan Petru învă(țător)” (Semnătură cu chirilice, la fine).

„In 26 octomber 1854 au fost în Biserică” [— se înșiră numele a 40—50 de credincioși, scrise cu chirilice, la finea Psaltirii].

2. *Evhologhion*, adică Molitvea(l)nic bogat, tipărit în timpul domniei împăratului Francisc I al Austriei cu blagoslovenia preasfântitului D. Vasile Moga episcopului Ne-unților din Ardeal, în Sibiu la 1833, [cu chirilice].

CRIJMA

1. *Ciasoslov*, acum întâi tălmăcit în limba ruminească și închinat prea creștinului și năltatului Domn și Oblăduitoriu a toată Țara Ruminească Io Stefan Cantacuzino voevod, De prea sfântitul Mitropolit al Ungrovlahiei Kyr Antim Ivireanul cu acăruia cheltuială sau tipărit în Sfânta Mitropolie din Scaunul Tîrgoviștei. La anul 7223 (1715). De Gheorghie Radovici". Pe verso stema Țării Românești cu inițialele Domnului. Deasupra titlului, cu chirile: „Circima și Maalu”.

Insemnări, cu chirilice: „Carii pe Heruvimi. Cu taină închipuim, și cei de viață făcătoarei Troiță întreit sfântă cinstare aducem...”

„Adevăr să fie cine va ceti. Să se știe că am venit paroh la satu Crecima în anu 1815 fiind supt stăpînirea împăratului nostru Frantiscus în I-iul, și arhiereu fiind Eparhii Verșetului Petru Ioanovici Vidac și protoprezviter în Caransebeși Ioan Thomici, au fost în Chercima în 15 Martie 1815. ss. Sampson Popovici parohul Chercimii” (la finea cărții).

„Preotul Atanasie Popovici au răpăosat în anu 1815 în luna lui Martie în 3 zile” (ibidem).

„ss. Atanasie Popovici econom. ss. Dimitrie Laeșiu învățătoriu” (cu latine).

2. *Rinduiala* la hirotonirea diaconului, preotului și episcopului, la sfîntirea Mirului, la bisericii, cu chirilice, fără titlu, 44 pagini. Pe foaia de la început cu chirilice: „Ră(n)duiala care să face la hirotonia leptorului și ipodiiacului”.

3. *Polielcu*, cu blagoslovenia episcopului Budei, Dionsie Popovici, prin Ioan Theodorovici, parohul românesc din Peșta, în Buda [anul rupt].

DELINEȘTI

1. *Catavasiariu*, a doua oră tipărit sub Nicolae Mavroordat Voevod, cu blagoslovenia Prea Sfîntitului Mitropolit al Ungrovlahiei Kyr Daniil, în Scaunul Domniei în București, anul 7232, de la Hs 1724, de Popa Stoica Iacovici.

„Acesta cesari iaste a lui Nicolae Petrovici, parohu Delineștiului, luna lu aprilie 1810. ss. Nicolae Popovici. Școlari ce învață la Psaltire” (pe verso copertei, cu chirilice).

„ss. Petru Popovici, parohul Apadii” (ibid.).

„Cu cucuruz Cînstitului Părintelui” (ibid.).

„Au răpusat Martin Petrovici din Dăniliești, apoi Ianași Frate în 19 aprilie anul 1815. ss. Nicolae Iorgovici” (ibid).

„... la mormîntul Domnului nostru Is. Hs. și veni cătră noi și să să metanie pră noi, zisărăm Bogdaprost și zisă ascultați-mă fraților, ce întimplare am văzut astăz întracias(tă) călătorie a mea că eu, fraților, sânt de patruzeci de ani de cînd lăcuesc întraceastă peștere ce se chiamă Oravița..., și am așit acuma la lume, ca să merg și eu la Mormîntul Domnului, întîlnindu-mă cu un om nalt și negru ca un harap șiși ține în mîni.... sămînte taini pră el tăce, iară eu socotindu-l că nu estă om bun..., lucru așa cine mă întorsăi și după el și îlgăsii în tu(r)nu... nalt și făcuse o grădină și să-și... jor pe inpăratu... o trestie... și blăstămat și lăpădat de sfă(n)ta Bisărică și să fie afurisit de trei sute opt-sprăzece părinți sfinți din Nichia carele au dezlegat legile și de cei 4 din părinți sfinți dila Ierusalim și Roma, ceea ce toți iubiții lui să fie Amin” [scris chirilic, de un eremit, fără carte multă, care scrie cum rostește cuvintele, abbreviate].

„Acest Catavaseri este a lui Nicolae Petrovici din satul Delinești, dascăl din satul Delinești, este a lui Costandin Popovici din Delinești și aceasta s-au scris în Iulie 9: 1790”.

„Xs voskrese iz mertvîh smertiu smert poprav, i suștiu vo grobieh jivot darovar. In Iordan botezindu-te Tu, Doamne, închinaria Troiți s-au arătat, că glasul Părintelui...”

„Pentru pricina Duhanului (tutunului) și cine-l va trage, noi de sfinții Părinți de la Ierusalim noi ședzînd pre o parte... să ne rugăm pentru bunii credincioși domnii noștri cei pravoslavnici, pentru arhiereul nostru, pentru toți cei întru Hs frații noștri, pentru cei ce ne urăsc și pentru cei ce ne iubesc pre noi, pentru cei ce ne miluesc, pentru cei ce ne-au poruncit nouă nevrednicilor să ne rugăm pentru dănșii, pentru izbăvirea celor robiți, pentru cei ce s-au dus în laturi, părinții și frații noștri, pentru cei ce umblă cu corăbiile pe mare, pentru cei ce zac în t(emniță)” [scrisul chirilic al aceluiași eremit de la mănăstirea Oraviții].

„Heruvihu. Ije Heruvimi taino obrazuiuşce i jivotvoriascei Troiței Trisveatuii piesan pripevaiuşce... Iako da țaria vsieh podimem... aliluia de 3 ori”.

„Scriu și după aceia adeverezi și cu adevărat și iastă că Catavasierul acesta al Bisăricii iastă... ss. *Ilia Fiat* în-v[ățător]” [cu chirile vechi].

„In anul 1812 Petru Ianoșovici din Dălinești, în 4 zile Dălinești” [toate însemnările sînt făcute pe filele goale de la finea cărții].

FRANȚDORF

1. *Veacinii* to est ot naciala da Konța mira treiuştii *Kalendar*, napisan Zahariem Orfelinom. Vienna, 1789".

„Acesta *Veacinic Calendari* iaste al mieu, Preot în Franțdorf, 18 februarie 1819. *Dimitrie Dobromirescu* de leagea grecească neunită paroh Franțdorf" [cu chirile, pe foaia goală de la început].

GAVOJDIA

1. *Polieleul*, Buda, 1814. „Spre aducere aminte amu însemnat aicea că din 17/29 Iuliu 1858 începînd dela miezul nopții așa au ploat, încît la 9 ore dimineața au eșit vîna pînă la ușa ocolului (avliei:) școliă, jumătate din plațu și din dîmpu-i inundat. Puntea au rupt-o și alte daune forte înșămănătoare au cauzat. G(avojdia), 17/29 Iuliu 1858. ss. *Pavel Chinesu*. Invăț. naț(ional) d(n) Soci" [cu chirile, la fine].

2. *Evhologhion* adică *Molitveanic bogat*, tipărit sub împăratul Francisc Intăilea, cu blagoslovenia episcopului Ardealului Vasile Moga, Sibiu, 1833.

3. „*Epistolie*, ce să chiamă îndreptare pentru oameni care sînt învăluiți în păcate. S-au tipărit în anu dela Hr(is)tos 1800. Cuvinte de Domnul grăite, oreum și mai sus grăiește" (Manuscris, conținînd 164 file, format 16°, cu chirile, caligrafic executat).

La fine, *Calendar* pe toate lunile, cu indice despre „răsăritul" și „apusul" soarelui, pe zile, ceasuri și minute. Se încheie cu sfaturi pentru uciderea *stelnițelor* prin zeama de căstrăveși cruzi amestecați cu a 10-a parte de *terpentină*, pentru mobila de lemn, iar pentru stelnițele din pereți, zeamă amestecată cu var curat.

Cartea a fost proprietatea lui „Iosif Ieremia preotu 1878", care semnează pe foaia goală de la început.

4. „*Theologhie dogmatică și moralicească*", tipărită sub Francisc al II-lea, Împăratul Romanilor, cu blagoslovenia lui „Ioanu Bobb, vlădicul Făgărașului".

„In Blaj la Mitropolie anul 1802" (cu chirile).

„19 Iunij 1812. ss. Nestor Schivannovits Parohus Grabuliensis".

5. „*Istoria Universală* sau a toată lumea; după întocmirea D. Pavel Kenghelaț, Arhimandritul Mînăstirei Sfîntul Gheorghe în Banat, acum înțîia oară pre limba Romaneasca prefăcută și așezată de Ioann Theodorovici, la Besearica Greco-Romanească din Peșta Paroh și al Cinstitelor Consistorii din Buda și Verșet Asesor. Partea I. Cu o mapă despre Pămîntul Făgăduinții sau Palestina. *Historia Universalis*. Pars I. La Buda la tipariul Crăeștei Universitate din Peșta. 1824" (cu chirile).

Cartea este dedicată lui *Atanasie Grabovski* de Apadia, „literaturii Romanești Patron”.

„ss. *Adam Știopone*. Sistem(atic) Invăță(tor). Socenni, Maiu 20-lea 1852” (cu chirile, la începutul cărții).

„Doamne, Doamne, Doamne, cine cine cine va lăcui, cine va lăcui în lăcașul tău, sau cine se va sălășlui în muntele cel sfânt al tău cel fără prihană, făcînd dreptate, grăind adevărul în inima sa” (cu chirile, la început).

„ss. *Aleksandru Daia*, parohul Dălineștiului”.

„De tine se bucură cea ce ești plină de dar toată făptura. Soborul îngereșc...”

„1830 pe jumătate ann am da(t) 9 f(lorini) 12 h(ruceri)”.

„În 11 Septemvrie în anul 1788 au robît Turcii Caransebeșul”.

„Din biblioteca lui Gheorghe Cătană învățătoriu Valea-dieni, 5 Maiu 1885 (toate cu chirile, la început).

GLOBURIU

1. *Euhologhion* *adecă Molitvenic*, titlul lipsește, format 80, cu chirile, 607 p.

Rogatiune pentru crîsnic, epitropi, cantori și dascăl, ca să pota intra în sfîntul altari:

„Dómnne Dumnezeul nostru cel ce esci credincios întru făgăduința și fara căintia întru daruri, carele ai chemat zidirea Ta cu chemare sfîntă, însuți Stăpîne sfînte imputernicește pe robul tău N. N. a slujii sfîntei biserici și fă ca sufletele nóstre se fie aplecate cătră tóta buna rînduiala și pacinica așezare, dăruindu-ne noue tuturor împărăția Ta cerească. Cu îndurările și cu iubirea de oameni a unia născut Fiului Tău... în vecii vecilor, Amin *Globuriu*, 29 August 1895. L. S. ss. *Cornelie Ghilezanu* preot”.

„Să să știe că în 9-lea Martie m-au înbrăcat în tóla vînată de ipodiaton”.

„Și în 10-lea Martie sint hirotonit Diacon și în 16-lea Martie 1835 m-au preoțit D(o)mnul Ep(is)cop *Iosif Ratacici* în Verșeți” (pag. 192, cu chirile).

„ss. *Corneliu Ghilezanu*, parohul Globuluiriu la anul 1895 3/IV din Coșteiul Mare lîngă Lugoș născut la 1871”.

„ss. *Cornelie Ghilădianu* adm. parochial 1896—23/IV” (la fine).

2. *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți* de Petru Maior de Dicio Sînt Martin, Buda, 1809.

„Această carte a mea celui iscălitului Simion Popovici Protopopului Slaviti Varmegii Turzii de Sus 1879 18 Martie” (cu chirile pe foaia goală de la început).

„Această carte iaste alui Simion Popovici Protopopului Slăv(itei) Varne(gii=județ) Torzii de Sus” (cu chirile, pe foaia de titlu).

IABLANIȚA

1. *Strastnic*, a patra oră tipărit..., cu blagoslovenia Excelenței Sale „Domn Domn Ioan Bobb vlădicul Făgărașului. In Blaj la Mitropolie” 1817.

„Spre suvenir. Aciasta carte s-au jaertfit de Daia Badia in ann 1912 la sfinta și intru tot cinstita bisărica noastră gr. or. in comuna Bela Iablanz. ss. *Daia Badia* cantor la sita bisărică” (la început, pe foaie goală).

2. *Penticostariu*, fără titlu, cu chirile, format mare.

„ss. *Dimitrie Bogoievici* învățătoriu in Vercerova” (cu chirile, la început). „Johan Bogojevich Sohn das Pharar Aron Bogojevich” (cu gotice, la început).

3. *B(o)goslovii dogmaticeskiia*. Tretia ciast. Vo A. E. M. Klirikalnom ucilištu Karlovacikom. Teceniia II-go I(eta) 1830. Precestnieișim gospodinom Ierotheem Mutibaricem bivșim togda A. E. M. Protosyngellom prepodavanîia mnea *Dimitriu Iakobesko* vșerecem. Inst. slîș”. Manuscris in folio, 157 foi. Din „Biblioteca Preotului Gh. Tătucu, Iablanîța, jud. Severin”.

4. *Conspectus almae dioecesis Quinque—Ecclesiensis pro anno A. Christo nato M.DCCC.XXXIX. concinnatus*.

5. *Rugăciunea Mulțămirii* la ziua nașterii și a numelui Împăratului Ferdinand, Buda, 1847, cu chirile.

6. *Prédici*, fără titlu, cu chirile, 93 pag. La fine este scrisă cu mîna predica de la Nașterea Domnului, cu chirile.

7. *Bogoslovii Dogmaticeskiia* vtoroia ciast Vo A. E. M. Klir. uciil. Karlovacikom. Teceniia I-go I(eta) 1830. Precest. Gospodinom Ierotheem Mutibaricem bivșim togda A. E. M. Arhidiakonom. Prepod. mnea *Dimitriu Iakobesco*. [Manuscris cu chirile, din biblioteca Preotului Gh. Tătucu din Iablanîța].

8. *Istoriia Terkovnaia*. Vo A. E. M. Klirikalnom ucilisti Karlovacikom teceniia I-go i II-go I(eta) 1830. Precest. gospodinom *Panteleimonom Iivkoviciem* Arhimandritom M(a)-n(asti)ria Rakovacikago, prepodavnaia mnea *Dimitriu Iakobesco* vșerecem zavad slîș”. Manuscris, cu chirile, in folio, cu 102 foi.

9. *Retorica bisericească*, manuscris, fără titlu, în sîrbește, scris de aceeași mînă ca și cele de mai sus, are 55 foi, afară de cuprins. Însemnări cu chirile: „Soderjanie Istorii Terkovnîia”. „Koneț Terkovnîia Ritoriki” — la fine, indicind titlul disciplinei teologice, care ca și celelalte studii teologice s-au predat la Institutul teologic, cu cele două secții ale sale, din Vîrșeț.

10. *Datorinfele Presviterilor parohialnici*. Tipărită întîi la

Sant-Petersburg în 1766, apoi la Buda în 1798 cu blagoslovenia mitropolitului Ștefan (Stratimirovici), „pre limba slaveno sirbească... și acuma din cuvînt în cuvînt în limba Rominească întoarsă”, tip. în Buda la 1817, fără titlu, 194 p.

„N. B. Aceasta carte este alui Gheorghe Badescu auzitoriu școalelor Theologicești. In anul 1832, în Verșeți” (cu chirile, la pag. 194).

„Această carte este alui Gheorghe Badescu”. (Pe foaia înflorată, goală, de la început, cu chirile).

JIDOVINI

1. *Ceasoslov*. Tipărit în timpul domniei lui Io Constantin Racoviță voevod, cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala lui Kyr Grigorie, episcopul Rîmnicului, în sf. Episcopie a Rîmnicului, diorthosit de Lavrentie Ieromonahul de la mînăstirea Hurezi, la 1753.

„Această cuvîntare a Ciasurilor de zii și de noapte, Rugăciuni iaste a Sfintei Besearici Grecești ne unitei a Caransebeșului sat Jidovarului în Proto Prezviteratul Logojului a Eparhiei Verșetului. Scris-am în Anul 1831 luna lui Ianuarie zioa a 28-lea. ss. *Grigorie Popa* parohul Jidovarului” (cu chirile, pe verso foi 108).

„Stihira hramului samoglasnic. Glas al 2-lea. Veniți astăzi adunările credincioșilor, împreunarea cea frumoasă cu bună laudă, pe Meșterii Darului cei aleși, pe Petru și pe Pavel, cu cuvioasă laudă să-încununăm...” (cu chirile, la fine).

LESCOVIȚA

1. *Evhologhion adecă Molivenic bogat*. Tipărit cu blagoslovenia lui Andrei Șaguna Episcop diecezan de Legea greco-răsăriteană din Ardeal, Sibiu, 1849.

„Sijiu Knigu to est Evgenija Stoicevici iz Leskovițe i on je Meneavo sa ovom svetom trkevom i dao sam dve knige za ovu eidnu o te knige se zovu jedna predși(?) a draga obosttiak srbske i to u godonu 1882 u Mesețu Iuli 23. ss. *Evghenite Stoicevici* pevoț i patar” (însemnare la început).

„Svoima Srpske pravosl. trkve Leskovičke.. ss. Arsenie Gigici adm. paroh.” (ibid.).

(Nota: *Evhologhiul* împreună cu *Octoiul*, tip. Buda, 1826, la 14 august 1936 au fost înaintate Episcopiei Caransebeș de către Procuratura jud. Caraș cu adresa nr. 3647/1936, care le-a ridicat de la locuitorul Nistor Mita din Lescovița. Acesta le-ar fi avut de la tatăl său călugărul Eugen, cel care a făcut însemnarea de mai sus din *Evhologhion*. Cărțile au făcut parte din inventarul vechii biserici ortodoxe române din Lescovița).

MITNICUL MARE

1. „*Ciasoslov* după rînduiala sîntelor Minăstiri ale Ierusalimului. Acuma a treia oară tipărită. In zilele Luminatului Domn Io Constantin Racoviță Voevod. Cu cheltuiala Sfinției Sale de D(u)mnezeu iubitorului Kyr Grigorie Episcopul Rîmnicului. In sînta Episcopie a Rîmnicului”.

„Prin diorthosirea lui Lavrentie Ieromonah. Dela minăstirea Hurezu. La anii dela Hs. 1753”.

„Și s-au tipărit de Cucernicul între Preoți Popa Constantin Athanasie Vici Typograful Rîmnicului”.

O singură însemnare cu chirile, la început: „Mutnic 1773”.

2. „*Prediche* sau învățături la toate Duminecile și sărbătorile anului”, de Petru Maior de Dicio Sîn Martin. Partea III-a, Buda, 1811.

„In Anulu 1868 amu venitu ca Preotu la Colnicu. In Anulu 1869 amu facutu Gradină în Fauru și amu cumpăratu ciasu din *Calnic* cu 8,35 f(lorini) v(alută) a(ur). In Anulu am cumpărat Ocolu din *Jugastrii* cu pretiu 200 fl. v. a. și cu cheltuiala ce am făcutu pana m-am întrodusu în foaia funduara m-au eșitu la 269 fl. v. a. In Anulu 1872 am pusu Prunii cei mici din *Jugastrii*. In anulu 1873 pe 1874 am cumperatu Livada din *Colnicelu* dela *Iuon Zsiurciu* și fratele său *Filipu*, cu pretiu de 110 fl. v. a. cu spăse cu totu au eșitu la 130 fl. v. a. și în acelașiu Anu amu și umplu-to de pruni. In anulu 1876 amu făcutu Selașiu din Jugastru. In anulu 1877 am propusu pruni din Jugastru și amu făcutu Gradina Zsiurgiani și amu și umplut-o de pruni” (cu litere, la început).

„ss. *Antonie Ștefoni* preot, în *Ezeriș*” (cu chirile, la început).

3. *Istorie Universală* adecă de obște”, de Signior Milot, membru al Academiei frîncești din Lion, tom. I, Buda, 1800.

„Din Caransebeș, dela Părintele Protoprez. cumpărate deodată această *Istorie Universală* cu 2 părți a filosofii și împreună cu *Retorica* și *Logica*. In Brebul 25-lea August 1806. ss. *Nestor Ribannovici*. Nor(malicesc) de tin(erimei) învețatoriu” (cu chirile, la început).

„Din biblioteca lui George Cătană, învățătoriu. *Valeadieni*, 5 Mai 1885”.

OHABIȚA

1. *Octoih cu Catavasieriu*, tipărit cu blagoslovenia lui Ștefan Stratimirovici, mitropolitul Carlovețului, în Buda, 1826. Lucrat de profesorul Constantin Loga, în Arad, 1826.

2. *Tipicon*, Buda 1826.

„Pre aceasta față albă a Typiconului acestuia carele iastă a Sîntei Bisărici a Ohabiții, voesc a scria cătă ceva, ca cei ce vor fi după mine următori nepoți și strănepoți, dar încă

și învățători și învățăcei, căutind cele de trăbuință și ajungind la aceasta scrisoare socotesc că nu să vor lenevi a nu o ceti de cele din bătrîneță trecute Răzmeriți și primejdii. Eu umblind prin sate pentru ispovedanie prila bisărici și aflind cătă ceva prin cărți scris, mie au fost spre mingăiare deacă am văzut, de căți ani iastă bisărica făcută, cine-au fost Preoți și alți anumiți tutori. Așa dar și eu voi începe a scria mai întâi și pe scurt.

„Adecă răzmerița cu turcu au fost la annu 1788 toamna s-au început pri la noi din 3 Septemvrie și au ținut 3 săptămîni. Încă mainainte lagărul și bătaia la Slatina fiind și Împăratul Iosif cu trupul lui cu oastia, pre carele singur tata meu, mergind acolo cu cele de trăbuință, l-au văzut umblind prin oastă călare pre un cal alb curt; deci ținū groaznică bătae cu turci(i), multă trupă de om au perit, și dintru ai noștri și dintră turci, pînă ce au fost șazînd morți ca groși(i) cei răsturnați de vînt prin pădure. In toate zilele neincetat să auz(e)a de-aici pocnetul tunurilor, ca cum ar fi cit de aproape. Deci văzînd turcii că nu pot învinge pe Împăratul, au trimis cărți la al lor Împărat și au ridicat altă trupă de oastă și i-au trimis să ia Scaunul cel Înpă(ră)tesc. Deci, văzînd gheenerara (generalul) ce turci(i) meșteșugesc, cu ce grab au scris cărți la Împăratul, locul(i) unde s-au fost bătînd, și văzîndu-să încă mai mare primejdie; așa au făcut întru adîncul nopții, au poruncit oștilor sale și cu toți(i) au întors și au alergat, pentru apărarea Scaunului său și pe noi ne-au lăsat supt picioarele vrăjmașilor săi, spre sabie și spre robie și spre amărită sărăcie.

„Intorcîndu-să Împăratul cu ai săi, cînd au fost prin Caransebeș, într-o duminică, dimineața au poruncit de au dat foc atot orașul, și nu au rămas nici o casă ne arsă, nici cazarmă, nici o magazină, de hrană, de fîn, de lemne, prefontăria, solnițaria, toate acestea în praf și în cenușe s-au prefăcut.

„Deci văzînd noi atîta fum, cit s-au întunecat soarele și atîta grozăvie de foc, iată numai cu de grab să făcu strigare, dela un om ce au fost eșit pre deal să vadă și mai bine focul, zicînd cu glas mare: fugiți, fugiți oamenilor, sosesc turcii. Atunci oamenii (in)mărmuriră și ameti(r)ă de frică și începură a țipa și a să văita și multe lacrimi a vărsa cu mic cu mare și începură a lua care ce din casă nescai țoale, bucate, iară care avură car în car, care pre cal, care pre jugul boilor și pre vaci, care în spatele sale copii de cei mici, pre cei mai mărișori de mîni îi trăgea și la pădure am fugit într-un ogaș în hotaru Cuznești(?) ce-i zic Așcov (Lișcov?) s-au strîns.

„Acolo au fost 7 sate adunate: 1. Rugi, 2. Ohabîța, 3. Dălinești, 4. Apadia, 5. Valeadeni, 6. [restul șters prin deasa

întrebuințare a Typiconului], [însemnare pe ultima pagină albă a foii 141].

„La sfârșitul anului 1843 Dechemv. 20 am scris eu robul Domnului, mînă de pămînt cel din jos subscris, ca bine să se poată ști cu adevărat, căci în anul 1826 s-au predat satul Ohabița sub Spailuc Domnului Ioann Manueli din vestitul și de toată lauda vrednică cetatea a Vieni sau a Beciului. Iară în anul 1827 Iulie 28, 29 și 30 a lunii aceștia s-au făcut înstălația, fiind Domni(i) cei mai de chepetenie Vițeșpan (subprefect) Ignatie Hovretici(?), D. Arhimandrit Nămesesc din Timișoara, Pastori Bengral(?) din Săbeș, D. Prota Ioann Thomici (rupt) și alți(i) mai mulți(i) fiin(d) eu a (rupt) anul vieții mele 46, Iară spre știre (rupt) s-au scris în Ohabița. ss. *Simeon Ianășel* (cu chirile, pe verso ultimei pagini din Typicon).

„Scris-am eu Robul Domnului *Gheorghe Popovici* din satul Ohabița și însămnesezi întru această Dumnezeiască Carte, spre aducerea aminte fiind m-au hirotonit de Diacon Prea Sfîntitul Domn Episcop *Ștefan Popovici*, în 26-lea Octombrie și desăvîrșit Preot în 27-lea a lunii iarăși acestia 1848.

„Dat, în Ohabița, în 10-lea Ianuarie 1849. ss. *Popovici Gheorghe* Administratorul Parohiei *Valeadenuului*” (Cu chirile, caligrafic, pe ultima foaie goală).

Semnături pe ultima pagină: „*Popovici Grigorie* din Ohabița. În 12 Ianu(arie) 1843 (cu chirile). *Petru Popovici* Docinte (învățător) (cu latine). *Albolovici Petru* din Verșeti” (cu chirile).

„Pentru ca să se știe și să putem avea pomenire de la cei ce s-or învrednici a fi Preoți și slujitori Sfintei Biserici, că am cumpărat cu Preotul Simeon cu preotul Alecsandru din Dălinești, țar(a)ngul (clopotul) ce iaste la bisărica Ohabiții, cu banii amîndurora și l-am dăruit de pomană pentru mîntuirea sufletelor noastre Sfintei Bisărici în luna lui Noemvrie în 24 1816. Din Timișoara, în tri (rupt) iară la Bisărică l-am suit și l-am așezat de bucurie în 27 Septemvrie 1816. ss. *Simeon Ianășel* Parohul Ohabiții” (*ibid.*).

„În anul 1846 Noemvrie 3-i s-au făcut înstălația fiului și nepotului meu Ioann, care în Dălinești s-au așăzat paroh în locul socrului său, Nicolae Petrovici, fiind eu rînduit de D(omnul) Protop (resviter) Radac să slujesc în locul lui ca nacialnic, Preotul din Caransebeș Gheorghe Andreovici și Ioann al meu nepot, și așa după slujbă s-au rădicat de nou paroh de 6 oameni anumiți: Ioann Chincea, Nicolae Biște, Symion Crina, Martin Trandafir, Pătru Dumitru, Costa Tîncă, am scris pentru aducere aminte. În Ohabița, 5 Noemvrie 1846. ss. *Simeon Ianășel*” (*Ibid.*, pe foaia 4-a a *Indictului*, verso).

ORAVIȚA ROMÂNĂ

1. „*Apostolos sin theo agio E'NETYH I 1730*. Para Nikolao to Saro 1730” 324 pg.

„Blagoslovim Cini Tale această (rupt) ... vei să o pun la Apostol la blana (rupt) ... re dreapta capetu să păzască pe cele scrisă aicea.

„In timpul Sfinții Sale Părinte(lui) Pop Gheorghe Sănătate Dumitale” (cu chirile, pag. 1 goală).

„Acest Apostol l-am legat eu Dascălul Filip brat ego dascălului Ioanu i brat ego dascălului Radul Stolojanul” (p. 2). Același text și de aceeași mână cu chirile vechi din sec. 18-lea, pe pag. următoare.

Pe pag. 171 este aplicat sigiliul sec cu legenda: „Sig. Bisericej Gr. Orient. Rom. din Oravița Romana 1802” —, în mijloc chipul unui Ierarh.

2. *Pinax tou Orologion*. Titlul lipsește, are 484 pagini.

„1775” (pg. 1). „Acest Orologhion este a sfintei Biserici din Oravița, și cine să va ispiti ca să-l fure să fie alun(gat) ca Tima(?) (cu chirile vechi, pe dosul copertei I).

„(Această sf. carte) ce să chiamă Orologhion Ciaslov iaste a sfintei Biserici din Oravița. Această scrisoare am scris eu Popa Gheorghe Popovici [restul tăiat la legatul cărții]. [jos pe pag. 391—395].

„1775 [anul și cu chirile] 1775 avgust 30. [Această s]fin-tă și dumnezăiască Carte, ce să chiamă (rupt) adecă polustav iastă a sfintei Bese(rici la care) iastă hramul prorocului Ilie la [rupt] Horaviții, dă care s-au dăruit să fie (rupt) ... a besericească, feurari 20 anu 1761” (cu chirile, la fine).

3. *Orologion Mega Enetiisi*, 1780, 512 pg.

4. *Ciasoslov* „tipărit întru a întâia Domnie a Mării Sale Prealuminatului Domnului nostru și oblăduitoriu a toată Țara Rumînească Io Alexandru Scarlat Ghica Voevod. Cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala prea sfințitului Mitropolit al Ungrovlahiei Kiriu Kyr Grigorie. In Tipografia Sfintei Mitropolii în București, 1777”.

RUGINOSU

1. *Catavasieri*, format mic, cu chirile, fără titlu, cu 215 foi.

„Această carte cse se chame Catevasiarii a sfintej Biserits a satului Rugynosu schi sau ckriatt aicsa la anul dela Hristosz 1836 în luna luy Marczis” (cu caractere latine, pe verso copertei din față).

„Iermos la N. D. Is. Hr. Merește suflete al meu pre cea mai cinstită și mai mărită decît oștile cele de sus pre Fecioara curată de D(umne)zeu Născătoarea. Taină strină văd...”

(cu chirile, pe foaia goală de la început). Pe verso semnează: „*Pavel Jurchescu învețătoriu*” (cu latine).

SPATA

1. *Pravilă de obște asupra faptelor reale și a pedepsirii lor*”, Vienna, 1788.

„ss. *Gheorghe Avrămuț* paroh în Zărand” (cu chirile, verso copertei). „Prin preotul Ioan Stoian dela Emilian Micu învețătoriu în Spata per Secaș lângă Lipova” (*ibid.*).

„Cumpărată cu 3 fl(orini) v(alută) a(ur), sub 20-lea Ian. 1885, prin preotul Stoian” (*ibid.*)

SURDUC

1. *Ciasoslov*, tipărit a patra oră în zilele prealuminatului și prea înălțatului Domn a toată Țara Ruminească Io Alexandru Ioan Ipsilanti vcevod, cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala a preasfințitului Mitropolit al Ungrovlachiei Kyriu Kyr Grigorie, în sfînta Mitropolie a Bucureștilor, 1777 Mai 4. „Prin îndemnarea smeritului Mitropolit al Mitropoliei Filaret”.

„Aceasta sfîntă Carte estă a Bisearici *Surducului* și s-au legat cu cheltuiala lui Samson Criștu și Constandin Giurgi, pentru ertarea păcatelor părinților și pentru sănătatea lor. În Surduc în 4 Febr. 1867”. „ss. *Maksim Popovici* legător de cărți” [cu chirile, la fine].

TEROVA

1. *Strastnic*, tipărit cu blagoslovenia episcopului Ioan Bobb, în Blaj „la Mitropolie”, 1817.

„Prețul 8 coroane plus porto o coroană și 14 fil(eri) = q. 14 fil”. „Această s. carte s-a procurat pre speșale evlaviosului creștin Ioan Roșu econom sub nr. c(asei) 45 de aici și vice-jude comunal. Terova, în 1912 Februarie 12. ss. *George Petroviciu* învețătoriu. ss. *Ioan Franțiu* epitrop. ss. *Iulian Bumbescu* Preot gr. ort.” (pe fila goală de la început.).

VALIȘOARA

1. *Psaltire*, romînească, veche, format mic, cu chirile, fără titlu, cu 248 foi, lipsesc foile 1—7. Legată în piele.

„Această Psaltire iaste alui *Simeon Ștefanida*. Dat în Vălișoara, în 15-lea Febr. 1799. Intru această zi au trecut și Dom(nul) Ep(iscop) I(osif) J(oanovici) Șac(acabent)” [cu chirile pe foaia goală de la început].

„Fericit bărbatul carele n-au umblat în sfatul necredincioșilor...” (*ibid.*), cu chirile.

„ss. *Stephani Ianoschell Theolog*” (cu latine).

„ss. Velovan Lehrer” (cu gotice).

„ss. Velovanu Teologu absolut 1865” (cu latine pe foaia 10-a).

„Această Psaltire iastă a lui Simion Stefania” (cu chirile, pe foile 63—70). „...vineri o cirtă decia de no(a)pte leat 1732(?) [cu chirile, inscripția tăiată la legatul cărții, pe foile 96—101].

2. *Psaltire*, tipărită cu binecuvîntarea Mitropolitului din Carloveț, „în slaveno-sîrbeasca-Rumîneasca și a limbilor răsăritului Tipografie”. In „Vienna Austriei” 1793 iulie 14.

„N. G. Nicolae Goruian, vîrstă 12 ani, de șapte ani în școală” (cu chirile, la început). „Această Psaltire iaste alui Nicolae Goruian. Cine va ceti aceasta scrisoare cu vîrfu peanii mîna îi va putrezi. Cu 18 fl. 24 x.” (cu chirile la fine).

3. *Psaltire*, tipărită a doua oră în a doua domnie a domnului Io Mihai Racoviță voevod, cu blagoslovenia Mitropolitului Neofit, cu cheltuiala episcopului Climent al Rîmnicului, la anul de la Adam 7251, iar de la Hr. 1743. Format mic.

„Biserica greco-or. romînă din Vălișoara, protopresbiteratul Caransebeșului în Dieceza Caransebeșului” (în față). „ss. Gheorghe G (rupt) în luna (rupt) în anul 1801” (cu chirile, pe coperta II-a).

ZORLENȚUL MIC

1. *Cazanii*, tip. în zilele domnului Io Grigorie Ghica voevod întru a doua sa domnie, „cu blagoslovenia Prea Sfințitului Mitropolit Kyr Neofit, cu toată cheltuiala Sfinției Sale Kyr Kliment Episcopul Rîmnicului”. In sf. Episcopie a Rîmnicului, anul 7256—1748.

„Precum să se știe că este de pomană satului, cumpărată de 20 de ani” (cu chirile vechi).

„Scri-am eu Petru Ionovici” (cu chirile). „Scri-am eu Petru Ionovici din Brebu și am scris cu mîna de țarină. Mîna va peri, iară numele meu nu va peri în veac. 1781”.

„Această care s-au cumpărat cu bani(i) satului Zorlenții Mic cu 10 fl(orini) 1h(irtie), în zilele lui Mihai Drăgan, Chinez, și au fost cînd s-au cumpărat Popa Petru și Ilia Maldia, comet (consilier) și Tinca Cilniceanu, comet” [pe versoul copertei din față, cu chirile].

„Această sfință și Dumnezeiască carte (este a) robului (lui) Dumnezeu Gheorghie Iorgovici” [deasupra titlului]. „La Anni dela Hs. 1752 [sub titlul Cazaniei, cu chirile].

„Și am scris eu Popa Pătru Zorlenți Mic” [sub titlu, cu chirile vechi].

„Această sf(in)ță și Dumnezeiască Carte ce să chiamă Mărgărit iaste al Popei lui Gheorghie ot Pietra, feciorul popei Mihulin ot Tam(?), care pe călugărie l-au chiebat Macarie

iermonah. Și am scris la luna lui februarie 4 la leat 7257: 1749, într-o zi Marți și am slujit această... Dumnezeu pre dînsul" [însemnare cu chirile vechi pe foile 1—16, de pe ultimele 4 foi scris de altă mînă, dar tot vechi].

„Această sf(in)ță carte, ce să cheamă Povicenie, iastă cumpărată de Zorlenciori, cu florinți zece, tucma în zilele lu Chinez Mihai Drăgan, iară cine o re muta dila bisărica Zorlenciorilor să fie blestămat. Și au fost 2 cumeți cându s-au cumpărat, anume Ilie Maldia, Tinca Călnicianu, de-a împreună cu Popa Pătru, să fie de pomană Satului" [cu chirile vechi, pe foile 25—46, jos pe chenarul alb].

„Spre aducere aminte în 1887 bătut-au peatra. Așia tare încît rupt-au (cu) totul bucatele, de n-au rămas nimic. Și cooperișurile casălor o(a)menilor (le-)au rupt toate și pomi(i) toți și fost-au mare (piatra) cum oul de găină. Bași în 6 Augustu, în ziua Schimbări(i) la Față. ss. Petru Gavrilă. ss. Dimitrie Birescu". „De spus-au și bătrîni(i) noștri ca așia (piatră mare) n-au văzut", [pe verso foii 192].

„Vasilii Corneanu, paroh în Ruginosu și subst(itut) Zorlențului Micu în locul lui Lazar Smaia, carele a reposat la anul 1885 Decembrie în 20, în etate de 32 de ani, trist lucru de un om așa tiner, dar mai cu seamă de un preot, care, ca acesta, în puține parohii vor fi, dar chiar în întreaga dieceză a Caransebeșului", (foaia 4-a.).

„Donată muzeului diecesan de biserica ortodoxă romană din Zorlenț Mic. ss. *Petru Belu* paroh, 1924" (foaia 9.).

„In aceasta carte sfîntă a cetit mult Dimitrie D. Birescu. Dumnezeu să-l erte" (foaia 98, verso).

„Sănătatea Dumitale Frate, se știu de dumniata frate, multă sănătate dumitale S. Tro(iță?) ... să-ți dea Dumnezeu ușurarea sfîrșitului, cînd vei merge la dreptul Judecătoriu, la scamnul cel înfricoșat, la cel vechi de zile, la carele va izvoră îngeri ca Ploaia înaintea lui, căt sentea numărul stropilor dea nu-l pot număra, așa sînt sfîntii îngeri, nimenea nu-i putea număra, fără numai cel ce i-au zidit, numa acela le știe numărul lor, Amin.

Scris-am eu *Nicolae Popovici*, Zorlencior. Anul 1782 M(e-se)ța Nôembre în 7" (însemnare pe scoarța a 2-a dinlăuntru).

CEA DE A DOUA ADUNARE GENERALA CREȘTINA PENTRU PACE

Conferința creștină pentru pace și-a ținut cea de a doua Adunare generală la Praga între 28 iunie și 3 iulie, avînd ca temă principală cuvintele profetului Maleahi (2, 5): „Legămîntul meu este un legămînt de viață și de pace”.

Pregătît din bună vreme și cu minuțiozitate, ea a marcat un nou mare pas înainte pe drumul mobilizării tuturor creștinilor în vederea unei acțiuni comune de sprijinire efectivă a eforturilor ce se depun în lume pentru pacea și fericirea oamenilor. Numărul mare al participanților (peste șapte sute), varietatea lor (veniți din 57 de țări), afluența observatorilor și ziaristilor printre care mulți romano-catolici, au demonstrat măsura în care idealul păcii devine un comandament al creștinătății întregi.

În cadrul Adunării generale au avut loc ședințe plenare și ședințe în zece comisii de lucru: Pacea și dreptatea, Pacea și libertatea, Pacea și războiul rece, Pacea și statele noi, Pacea și problema germană, Pacea și abuzul cu creștinismul, Pacea și dezarmarea, Pacea și tineretul, Pacea și ecumenismul, Pacea și catolicismul.

Inaugurarea Adunării s-a făcut la 28 iunie a. m. în Capela Betleem printr-un serviciu religios ecumenist. După masă la orele 16 a avut loc la Casa Comunală (Obecní Dum), în vestita „sală Smetana”, deschiderea propriu-zisă. A rostit o cuvîntare adecvată Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicodim al Leningradului, cu care prilej a evocat memoria unor promotori ai Conferinței creștine pentru pace decedați în ultimii ani: I. Pospisil, H. Iwand, R. Ullman, Mitropolitul Pitirim și W. Schmauch.

A urmat referatul principal al președintelui J. Hromádka intitulat „Legămîntul pentru viață și pace” și referatul secretarului general J. Ondra despre realizările și planul de viitor al Conferinței creștine pentru pace.

La această ședință au fost ascultate și o serie de mesaje și saluturi printre care mesajul secretarului general al O.N.U., U-Thant cu următorul cuprins:

„Îm procură o deosebită plăcere faptul de a saluta cea de a doua Adunare generală a creștinilor pentru pace care s-a întrunit acum la Praga. În decursul acestui secol bărbați și

femei aparținând tuturor religiilor, individual și ca reprezentanți ai credinței lor, au căutat mijloacele prin care lumea să poată ajunge la o pace durabilă. Această căutare și-a găsit o expresie practică în Carta Națiunilor Unite și în organizația pe care au întemeiat-o popoarele „spre a promova progresul social și condiții mai bune de viață într-o mai mare libertate”. Dar existența Națiunilor Unite nu este ea singură, cum îmi închipui că vă dați seama, o garanție a păcii. Căutarea unei soluții juste și constructive în disputele internaționale trebuie urmărită nu numai în ocaziile pe care le pune la ndeplină Organizația Națiunilor Unite ci — în oarecare măsură — și în afara cadrului ei. În acest efort continuu, o discuție luminată și un sprijin al tuturor bărbaților și femeilor de pretutindeni sînt de o importanță fundamentală. Voi, care v-ați adunat azi la Praga, sînteți unii din popoarele Națiunilor Unite în numele cărora Preambulul Cartei se adresează lumii. În consecință contez pe voi pentru sprijinirea țelurilor și principiilor Organizației Mondiale, și urez întrunirii voastre întreg succesul”.

Printre cei care au adresat saluturi Adunării a fost și Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei, în numele Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, al Bisericii Ortodoxe Române, al creștinilor din Republica Populară Română.

Luni 29 iunie, înainte și după masă, au avut loc tot ședințe plenare. Au fost prezentate următoarele referate: Responsabilitatea unui creștin într-o lume tehnicizată, aparținând lui Harvey Cox, profesor de teologie din S.U.A.; Libertate și unitate, aparținând pastorului reformat Richard Andriamanjato din Madagascar; Foamea și independența economică, aparținând pastorului Emilio Castro din Uruguay; Lupta pentru pace și independență în Asia, prezentat de japonezul Inoue Yoshio și, în fine, Problema coexistenței ca legămint de viață și pace, aparținând profesorului Vitalie Borovoi de la Academia teologică din Leningrad.

Fiecare din aceste referate a tratat problemele cele mai acute ale contemporaneității dintr-o perspectivă creștină, demonstrînd măsura în care pacea este condiția esențială fără de care nici una din ele nu-și poate găsi rezolvarea. Participanții au ascultat cu mult interes pe vorbitori ale căror teze le-au aprobat în întregime.

Următoarele două zile au fost rezervate lucrărilor în comisii. Aici au fost frămîntate, pe temeiul celor expuse de referatul principal și de celelalte referate problemele determinate de însăși titlul fiecărei comisii.

Tot în comisii au fost prelucrate și documentele finale ale Adunării.

Rezultatul muncii desfășurate în comisii a fost apoi con-

cretizat în dări de seamă care s-au adus în fața plenului Adunării spre aprobare. Lucrul acesta s-a făcut în ziua de 2 iulie. Vineri 3 iulie, ultima zi a Adunării, a fost rezervată adopțării Mesajului către Biserică și creștini precum și a unui Apel către guverne, parlamente și personalități conducătoare ale lumii. Discuțiile au fost lungi și amănunțite. Fiecare participant a putut să-și spună părerea și să ceară introducerea oricărui amendament. Numărul celor care s-au înscris la cuvânt cum și a celor care încă din comisii au făcut diferite propuneri, a fost extrem de mare. În felul acesta s-a reușit însă a se stabili texte cu al căror cuprins s-a declarat de acord majoritatea zdrobitoare a delegaților.

Ultimele puncte ale ordinii de zi au fost alegerea președintelui și secretarului general al Conferinței creștine pentru pace, a noului Comitet executiv format din 25 persoane și a noului Comitet consultativ format din 120 membri. Sînt rălași cu aclamații decanul J. Hromadka și pastorul J. Ondra ca președinte și secretar general.

După ce membrii noului Comitet executiv au fost poștiți să ia loc la masa prezidiului, președintele J. Hromadka a rostit cuvîntul de încheiere cu care lucrările celei de a doua Adunări generale creștine pentru pace a luat sfîrșit.

A doua pancreștină, cum i se spune Adunării generale creștine pentru pace, a constituit un real succes al forțelor iubitoare de pace din rîndul creștinilor și al Bisericilor căroră aparțin. Ea a arătat cit de mult a cîștigat în intensitate convingerea creștinilor că sînt datori să militeze, alături de toți oamenii cinstiți din lume, pentru marea cauză a păcii. Și aceasta nu din considerente de oportunitate, ci pornind de la însăși baza învățaturii creștine care este zicerea cuprinsă în cartea profetului Maleahi: „Legămîntul meu, spune Domnul, este legămînt de viață și de pace”.

Creștinii din Republica Populară Romîină ca unii ce fac parte dintre fondatorii Conferinței creștine pentru pace și-au reafirmat și la cea de a doua Pancreștină hotărîrea lor de a sprijini cu toată însuflețirea cauza cooperării și bunei înțelegeri între oameni. O delegație formată din 20 de inși, mitropoliți, episcopi, preoți, pastori și profesori de teologie reprezentînd Biserica Ortodoxă Romîină, Biserica evanghelică, Biserica reformată, Biserica unitariană și Biserica armeană au exprimat încăodată atașamentul lor neclintit față de idealul păcii. Unii dintre ei au făcut parte din prezidiul Adunării, alții au prezidat sau au intrat în componența diferitelor comisii, fiecare a luat cuvîntul în decursul ședințelor și a stabilit contacte cu ceilalți participanți. Rolul reprezentanților noștri în cadrul Conferinței creștine pentru pace a fost, printre altele, subliniat de faptul că au fost aleși în forurile

ei de conducere. Astfel în Comitetul consultativ au intrat Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Iustin al Moldovei, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului, Eminența Sa Episcopul dr. Fr. Müller, Eminența Sa Episcopul Buthi Alexandru, P. C. Părinte dr. Milan Șesan, profesor la Institutul Teologic ortodox din Sibiu. În Comitetul executiv a fost ales Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Banatului.

Printre evenimentele internaționale ale zilelor noastre cea de a doua Adunare generală creștină pentru pace se înscrie la-un loc de cinste ca una care va contribui și ea la consolidarea frontului păcii în lume.

INTRUNIRE ECUMENISTA ÎN PROBLEMELE DEZARMĂRII

Comisia Bisericilor pentru problemele internaționale din cadrul Consiliului ecumenic al Bisericilor a organizat în luna iunie la Geneva o întrunire care a dezbătut chestiuni privitoare la dezarmare. Pe lângă reprezentanții mai multor Biserici încadrate în Mișcarea ecumenică, la această întrunire au fost invitați să-și spună cuvântul și membri ai delegațiilor unor state participante la Conferința pentru dezarmare care se aflau în ședință la Geneva.

Din partea Bisericii noastre a luat parte Înalt Prea Sfințitul Iustin, Mitropolitul Moldovei și Sucevei.

APRECIEREA POZIȚIEI MIȘCARII ECUMENICE CU PRIVIRE LA PACE ȘI DEZARMARE

Generalul E. L. M. Burns, ambasador și șef al delegației canadiene la Conferința pentru dezarmare de la Geneva, a comentat într-un interviu acordat publicației „Vie protestante” declarația Comitetului executiv al Consiliului ecumenic al Bisericilor întrunit la Odesa în februarie. El a spus: „Apreciez declarațiile Consiliului ecumenic asupra păcii care sînt mereu echilibrate. Sînt convins că Bisericile își împlinesc misiunea lor proprie cînd vorbesc despre pace și fiecare creștin în parte trebuie să se intereseze de problema dezarmării”. (Serviciul ecumenic de presă și informație, nr. 12 din 26 martie 1964, p. 8.).

A PATRA SESIUNE A CONFERINȚEI BISERICILOR EUROPENE

A patra sesiune a Conferinței Bisericilor Europene este prevăzută a se întruni în intervalul de timp de la 5 pînă la 9 octombrie 1964, iarăși la Nyborg (Danemarca). Tema sa de lucru este cea cuprinsă sub titlul: „A trăi împreună” sau — într-o formulare mai dezvoltată: „Împreună-viețuire ca continente și generații”. Grupele de lucru instituite preliminar de către conferință vor prezenta rapoarte despre continen-

tele lumii și colaborarea generațiilor în spirit de răspundere. Referitor la Biserică și Stat în Europa prezentului și despre sarcinile Bisericilor europene sînt așteptate rapoarte intermediare, iar actuala situație ecumenică trebuie să fie lămurită în special cu privire la Conciliul II Vatican. În rezoluție va fi propusă schițarea unei noi organizări a Conferinței Bisericilor Europene cu scopul de a consolida mai departe legătura Bisericilor membre protestante, anglicane și ortodoxe din Răsărit și Apus. (C. Sirbu).

DEMERSURI ÎN FAVOAREA OBȘTII ATONITE

Ambasadorul U.R.S.S. în Grecia, Koriukin, a întreprins unele demersuri, ne face cunoscut Serviciul ecumenic de presă și informație, nr. 18 din 14 mai 1964, p. 5, în sensul de a se ajunge la o mai bună organizare a mînăstirii rusești Sfîntul Pantelimon. Se știe că celor 30 de călugări, cîți au mai rămas aici, alți 20 veniți din U.R.S.S. s-au hotărît să li se alăture.

Diplomatul sovietic de la Atena a precizat că un ajutor material dat mînăstirii e de competența doar a Patriarhiei Moscovei. Guvernul sovietic se interesează însă de întreținerea localului propriu-zis al mînăstirii, în el găsindu-se o bibliotecă și bunuri culturale de mare valoare.

MONAHI ORTODOCȘI RUȘI LA IERUSALIM

Cu binecuvîntarea Sanctității Sale Patriarhului Alexei în luna februarie au plecat la Ierusalim zece călugărițe pentru a împlini acolo noviciatul.

O lună mai tîrziu, în martie, a plecat în același loc egumenul eparhiei Iaroslavului, Ermoghen Orehov, numit prin hotărîrea Sfîntului Sinod în postul de locțiitor al conducătorului Misiunii duhovnicești din Sfînta Cetate (Jurnalul Patriarhiei Moscovei, nr. 4, aprilie 1964, p. 6.).

PELERINAJ ORTODOX RUS ÎN ȚARA SFÎNTA

Patrusprezece reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Ruse au vizitat nu de mult, timp de o lună Iordania, Izraelul, Libanul și Siria. Compusă în cea mai mare parte din preoți aparținînd seminariilor și academiilor teologice din Leningrad și Moscova, delegația a fost condusă de P. C. Arhimandrit Juvenalie, superiorul Misiunii Bisericii ruse la Ierusalim.

La Ierusalim s-au închinat în bisericile care amintesc de ultimele zile ale vieții Mîntuitorului. În mînăstirea benedictină a Adormirii, de pe Muntele Sinai, s-au rugat pentru unitatea creștină și pacea lumii (Serviciul ecumenic de presă și informație, nr. 18 din 14 mai 1964, p. 4 și nr. 22 din 11 iunie 1964, p. 4.).

ORTODOXIA ÎN AFRICA DE EST

Comunitatea ortodoxă din Uganda și Kenia formată din greci și autohtoni editează începând cu acest an o revistă proprie în care face cunoscute progresele Ortodoxiei în aceste două țări africane.

Clerul a ținut o întrunire în Kampala, capitala Ugandei, cu care prilej și-a afirmat fidelitatea față de Ortodoxie cum și supunerea față de Prea Fericitul Patriarh Hristofor al Alexandriei și față de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae al Irinupolisului. Cu bucurie s-a constatat la această întrunire că Ortodoxia prinde rădăcini tot mai adinci și în Tanganica unde s-au înființat recent două noi eparhii.

Mitropolia Africii de est se compune azi mai mult din africani. Și în rândul preoților sînt tot mai mulți negri care, în general, studiază teologie la școlile grecești (Apostolos Andreas, 1964, pp. 654—655).

LUCRAREA MISIONARA A BISERICII ORTODOXE RUSE

În cursul unei conferințe misionare care s-a ținut înainte cu cîteva luni la Halle (Germania), arhiepiscopul Sergiu, pe atunci exarh al Bisericii Ortodoxe Ruse pentru Europa Centrală, a prezentat un raport cu privire la activitatea misionară a Bisericii sale, în trecut și prezent. El a arătat că aceasta s-a desfășurat mai ales în interiorul granițelor rusești. Chiar și misiunile din Kamciatka și Alasca, întemeiate la începutul veacului al XIX-lea, s-au preocupat de convertirea păgînilor autohtoni. Același scop l-a urmărit și misiunea musulmană din sudul țării.

Africa a fost considerată cîmp de misiune al patriarhiei din Alexandria. Totuși în veacul al XX-lea, o mică misiune medicală rusă s-a stabilit în Africa orientală.

Arhiepiscopul Sergiu a precizat că dacă în Persia misiunea rusă printre musulmani n-a dat multe rezultate, comunități mari s-au format în China, Coreea și Japonia. Doar în China erau, prin anul 1930, cam 300.000 creștini ortodocși (după Serviciul ecumenic de presă și informație, nr. 16 din 30 aprilie 1964, p. 10.).

NOUL EPISCOP ORTODOX DE BONN

Ca episcop al noii dieceze greco-ortodoxe cu sediul la Bonn, a fost numit recent mitropolitul Polyetkos Finfinis. Exarhul Polyetkos Finfinis este căpetenie spirituală pentru circa cinci sute de mii de creștini ortodocși din Grecia, care trăiesc în aria funcțiunii sale ca muncitori-oaspeți sau ca studenți. (C. Sirbu).

CE SE CREDE ÎN GERMANIA APUSEANĂ CU PRIVIRE LA
UNIREA BISERICILOR

Potrivit unui sondaj al opiniei publice efectuat în Germania Federală, o persoană din trei și-a exprimat dorința cu privire la reunirea Bisericilor protestantă și romano-catolică; 26% din protestanți și 40% romano-catolici doresc reunirea. Pe de altă parte, 39% protestanți și 49% catolici doresc o „apropiere” între Biserici. Doar 15% socotesc că situația prezentă trebuie să rămână neschimbată.

În 1962, precizează Serviciul ecumenic de presă și informație nr. 12 din 26 martie 1964, p. 4, un sondaj asemănător arăta că doar 20% a celor chestionați doreau reunirea Bisericilor, un sfert apropierea lor, în timp ce o treime se opune la orice schimbare.

POZIȚIA BISERICII EVANGHELICE GERMANE FAȚA DE ROMA

Intr-un mesaj privitor la „convorbirile interconfesionale”, consiliul Bisericii evanghelice germane, întrunit la Berlin în 19 martie, a adresat un apel către toți membrii săi cerându-le să colaboreze în credință, dragoste și nădejde cu creștinii romano-catolici spre a pune capăt dezbinărilor confesionale.

Tratînd despre „explozia ecumenică” a ultimelor decenii, mesajul vede într-aceasta „un semn pe care Dumnezeu îl dă lumii”. Dacă pînă acum Biserica catolică a rămas în afara mișcării ecumenice, conciliul Vatican II a arătat că se depun „eforturi în vederea descoperirii unor căi noi pentru catolicismul roman”.

Mesajul consiliului Bisericii evanghelice germane după cea a reamintit apelul lansat de papă cu prilejul deschiderii celei de a doua sesiuni a conciliului de la Vatican în favoarea unei iertări reciproce a oricărei ofense și nedreptăți, îndeamnă pe credincioșii protestanți germani să pună în practică, în contactele lor interconfesionale, cuvintele rugăciunii domnești: „Și ne iartă nouă păcatele noastre precum și noi iertăm greșităților noștri”. Mesajul precizează: „Fiecare să se cerceteze pe sine însuși și să găsească în relațiile sale cu frații săi romano-catolici ceea ce îl îndeamnă să ceară iertare ori să ierte”.

Mesajul adaugă că „a trece cu vederea ceea ce ne desparte”, înseamnă a ne condamna să nu avem unii cu alții decît legăruri înșelătoare și premature. Nu există dialog ecumenic autentic „dacă se consideră ca neimportante diferențele în materie de doctrină sau de credință”, ori „dacă o Biserică pretinde să aibe o superioritate oarecare asupra ce-

lorlalte". Referindu-se la invitarea deseori reinnoită de reîn-toarcerea la staulul Bisericii romane, mesajul afirmă: „Noi, creștinii protestanți, credem și mărturisim că Iisus Hristos El însuși și singurul, este păstorul cel bun, care, prin moartea și învierea Sa, ne-a deschis fără nici un intermediar casa Tatălui” (Serviciul de presă și informație, nr. 12 din 26 mar-tie 1964, p. 5.).

INTILNIRE INTRE VECHII-CATOLICI ȘI ROMANO-CATOLICI IN ȚARILE DE JOS

Doisprezece teologi, membri ai Bisericii vechi-catolice și ai Bisericii romano-catolice din Țările de Jos s-au întâlnit înainte cu câteva luni la Ammersfoort discutând probleme de interes comun. Aceasta e cea dintii luare de contact de acest gen de cînd trei episcopi au părăsit în 1724 Biserica romano-catolică pentru a întemeia Biserica veche-catolică cu centrul la Utrecht.

Acești teologi au hotărît să continue dialogul. Cardinalul Alfrink, arhiepiscopul de Utrecht, și arhiepiscopul vechi-ca-tolic dr. Andreas Rinkel, le-au dat aprobarea. (Serviciul ecumenic de presă și informație, nr. 22 din 11 iunie, 1964. p. 2.).

DISPENSA SPECIALA ACORDATA DE PAPA PAUL AL VI-LEA

Potrivit celor relatate de Serviciul de presă și informație nr. 17 din 6 mai 1964, p. 4, papa Paul al VI-lea a acordat o dispensă specială unui fost pastor american aparținînd Bise-ricii luterane, căsătorit și tată a doi copii, pentru a fi hiro-tonit preot al Bisericii romano-catolice. E. A. Beck va fi așa dar autorizat să-și îplinească sarcinile sale familiare de-odată cu exercitarea fără restricții a preoției în eparhia Meintz-ului (Germania).

VATICANUL ȘI INCINERAREA

Biserica romano-catolică și-a modificat poziția cu privire la incinerarea morților. Pînă acum îndeplinirea voinței cuiva de a fi incinerat era considerată ca „nepermisă”. Potrivit re-pertoriului alfabetic al canonistului Marcel (ediția 1949), „dis-trugerea voluntară a cadavrelor este un act de sacrilegiu și barbar, îndreptățit numai uneori prin asemenea împrejurări cum sînt ciuma și războiul”.

O circulară recentă a sfîntului oficiu, aprobată de papa Paul al VI-lea, modifică decretul adoptat în 1866 prin care erau declarați „păcătoși publici” cei ce se supun practicii in-cinerării sau cei ce asistă la ea. Potrivit noii circulare, cre-dincioșii care-și manifestă dorința de a fi incinerati după moarte vor putea beneficia de serviciul religios.

Presă occidentală subliniază că Vaticanul și-a revizuit dispozițiile disciplinare din acest domeniu ca urmare a răspîndirii incinerării în majoritatea țărilor (rev. Flacăra, nr. 26 din 27 iunie 1964, p. 9).

NOUA FORMULA LA CUMINECARE ÎN BISERICA LATINA

Un decret al Congregației riturilor din 25 aprilie a. c. a notificat o decizie a papei Paul al VI-lea modificînd formula ce se întrebuițează la distribuirea Sfintei Euharistii. Acest document face cunoscut că numeroase cereri au fost adresate pontifului Romei în legătură cu adoptarea unei formule mai simple decît în trecut care să îngăduiască credincioșilor să participe activ și cu folos la împărtășanie mărturisindu-și credința lor în Sfînta Euharistie cu prilejul însăși cuminecării. În locul formulei: „Trupul Domnului nostru Iisus Hristos să-l păstreze sufletul tău spre viața veșnică”, de acum înainte se va spune din partea preotului doar: „Corpus Christi”, la care credinciosul va răspunde: „Amen”. Această formulă prescurtată a fost întrebuițată, se spune, și în veacul al III-lea (rev. Nouvelle revue théologique, Louvain, t. 86, nr. 5, mai 1964, p. 531 și Begegnung, Berlin, Heft 6, Juni 1964, p. 29-30).

CONVORBIRI ÎNTRE ANGLICANI ȘI ORTODOCȘI ÎN S.U.A.

Reprezentanți ai Bisericilor ortodoxă și protestantă episcopaliană s-au întrunit nu de mult la New-York sub conducerea arhiepiscopului Iacovos al Americii de Nord și de Sud, președintele conferinței permanente a episcopilor ortodocși din S.U.A. aleși au ajuns la concluzii definitive cu privire la unitatea între anglicani și ortodocși, reprezentanții acestor două Biserici au stabilit unele puncte de apropiere în ce privește euharistia. Două documente întocmite asupra acestui subiect „arată în ce măsură concepțiile anglicane și ortodoxă converg, mai ales cu privire la sensul prezenței reale, a participării credincioșilor, a rolului Sfîntului Duh, a jertfei și a efectelor în euharistie”, a declarat dr. Paul Anderson, secretarul Comisiei mixte a Bisericii episcopaliene pentru colaborare cu Bisericile răsăritene. (Serviciul ecumenic de presă și informație, nr. 16 din 30 aprilie 1964, p. 7.).

Aceste convorbiri despre unitate, începute încă în 1960, se înscriu în cadrul schimburilor preconizate de Arhiepiscopul de Canterbury, dr. M. Ramsey, și de Patriarhul ecumenic Athenagoras.

POSSIBILITĂȚI DE INTERCOMUNIUNE ÎN BISERICA ANGLICANA

Sinodul național al Bisericii anglicane din Noua-Zeelandă a hotărît să aprobe credincioșilor botezați neanglicani să pri-

mească sub unele rezerve, cuminecătura anglicană. A mai hotărât apoi să încheie un acord îngăduind intercomuniunea cu Biserica independentă a Filipinelor. Aceste măsuri sînt urmarea hotărîrilor anterioare luate de sinod în sensul realizării unei uniri cu metodiștii, prezbiterienii, congregaționaliștii și Bisericile asociate ale lui Hristos din Noua-Zeelandă.

Se prevede ca neanglicanii să fie autorizați a se cumineca în cursul serviciilor religioase: a) dacă le este imposibil sau foarte greu să participe la sfînta cină în propria biserică multă vreme; b) dacă participă la întruniri ecumeniste și c) dacă un episcop le dă aprobarea în virtutea unei pricini deosebite.

Hotărîrile acestea privitoare la intercomuniune au fost întîmpinate nu numai cu aprobare ci și cu suficiente rezerve. Dacă pentru unii „ele nu vor duce prea departe” întrucît „mîna întinsă în vederea asocierii” este o „mîna înmănușată”, pentru alții „aceste procedee vor introduce haosul în Biserica Angliei”. (Serviciul de presă și informație, nr. 17 din 6 mai 1964, p. 8.).

DISCUȚII ASUPRA RECĂSĂTORIRII ÎN ANGLIA

Adunarea generală a Bisericii prezbiteriene din Anglia a luat în discuție cu prilejul sesiunii din luna mai a acestui an problema recăsătoririi celor divorțați.

Potrivit raportului unuia din comitetele acestei Biserici, s-a cerut Adunării să „abandoneze pozițiile pe care s-a așezat în 1946 cînd: a) a declarat că respectă opinia acelor care consideră recăsătorirea divorțaților ca fiind potrivnică învățurii neo-testamentare; b) a îngăduit pastorilor care împărtășesc această opinie să officieze astfel de căsătorii dacă au ajuns la convingerea că noii soți n-au fost moral vinovați de divorțul lor, sau că persoana divorțată s-a căit și că a fost admisă ori reintegrată în Biserică”.

S-a cerut totodată ca pastorii să nu adopte în această privință o atitudine rigidă, ci să examineze fiecare caz în parte. (Serviciul ecumenic de presă și informație, nr. 16 din 30 aprilie 1964, p. 10.).

PASTOR, LIDER AL NEGRILOR AMERICANI

Cititorii revistei noastre au aflat din informații publicate anterior, despre pastorul Martin Luther King, lider al populației de culoare din Statele Unite. În luna iulie revista norvegiană „Yaar Kirke” a anunțat că el a fost propus pentru a i se decerna premiul Nobel pentru pace pe anul 1964.

Anterior Universitatea Yale (Connecticut) i-a acordat o înaltă distincție pentru meritele sale în lupta pentru drep-

turile negrilor. O distincție asemănătoare i-a fost acordată și de Colegiu Springfield din statul Massachusetts.

Această recunoaștere unanimă a meritelor pastorului King nu l-au scutit totuși de situații neplăcute ca aceea a arestării sale în luna iunie în orașul Saint Augustin din statul Florida, deoarece a încercat să intre într-un restaurant rezervat numai albilor.

„CARTEA LUNII” ÎN GUATEMALA

Sfânta Evanghelie după Marcu a fost declarată de către societățile biblice ale Americii de mijloc, pentru luna ianuarie 1964, drept „carte a lunii” în Guatemala. Aceasta a fost oferită în diferite limbi și ediții și recomandată singuraticilor cititori ca și cercurilor bisericești spre a fi studiată temeinic. După cum se vede, toamă această Sfântă Evanghelie a fost considerată în special ca potrivită să fie transmisă unor cititori care nu cunosc încă Biblia. De aceea, s-au oferit acestor cititori în dar ediții atrăgătoare ale Bibliei. Ceea ce a făcut pe acești cititori să îndemne și pe alții la studiul comun al Bibliei, precum și să le netezească drumul cu „cartea lunii”. (C. Sirbu).

„BARBARIZAREA CULTURII”

Mgr. Kampe, locțiitor de episcop romano-catolic în Limburg (Germania) s-a referit nu de mult, într-un articol publicat de revista „Petrusblatt” care apare în Berlinul apusean, la barbarizarea culturii în Germania Federală. „Literatura modernă, teatrul și arta cinematografică din Germania Federală ne îndoapă cu descrieri detestabile ale lascivității și josniciei omenești”, scrie el, și vorbește apoi despre o „îngrămădire de grozăvii și enormități sexuale”. Se formează „o concepție născută din cinism și din disprețul față de om, care pe nesimțite va duce la crearea unui prototip propriu”. Artistul devine astfel în cultura germană apuseană „groparul societății”. (după rev. Begegnung, Berlin, Heft 6, Juni 1964, p. 31.).

ORORI ALE FANATISMULUI

Un purtător de cuvânt al guvernului Rhodesiei de nord a făcut în luna iulie o declarație în cursul căreia a anunțat că în regiunea Chinsali a fost descoperit un grup de fanatici religioși care au provocat panică în rândurile populației. Conduși de o oarecare Alice Lenshina, care se intitulează „profetă”, membrii sectei au asasinat patru cetățeni și au incendiat câteva sate care s-au pronunțat în favoarea politicii guvernului de cucerire a independenței naționale.

MERITATA PREȚUIRE A UNUI LUPȚATOR PENTRU PACE

În preșeara împlinirii a 90 ani de la naștere, profesorul D. Emil Fuchs a fost — în cadrul unui program festiv al Consiliului de Pace al R.D.G. din Berlin — distins de către președintele acestuia cu medalia de pace (din aur) germană și promovat doctor de onoare al facultății din Berlin de către decanul facultății teologice a Universității—Humboldt. Cuvințări festive au ținut secretarul de stat pentru problemele bisericești și decanul facultății de teologie al Universității din Jena. O latinească oratio gratulatoria a oferit decanul din Leipzig, prof. D. Bardtke. În însăși ziua de naștere, s-a acordat sărbătoritului, la recomandarea Consiliului de Miniștri în numele Consiliului de Stat ordinul „Drapelul Muncii”. În numele C.C.P.P. au gratulat prof. dr. Hromadka și episcopul general Chabada. S-au adăugat urările de bine ale Uniunii Preoților Evangheliici din R.D.G. Episcopul de land D. Mitzenheim a ținut un toast în timpul mesei festive. (C. Sirbu).

ANIVERSAREA DECANULUI J. HROMADKA

Dr. Joseph Hromadka, decanul facultății de teologie protestantă J. A. Comenius din Praga, președintele Conferinței creștine pentru pace, membru al Comitetului central al Consiliului ecumenic al Bisericilor, a împlinit la 8 iunie, vârsta de 75 de ani. Cu acest prilej a fost sărbătorit de toți cei care îl cunosc și îl prețuiesc. Presa bisericească locală precum și publicații străine i-au închinat articole omagiale. Reținem, printre altele, rîndurile scrise în „Reforme” de prof. Georges Casalis, de la Facultatea de teologie protestantă din Paris. El elogiază pe „acest pionier al ecumenismului” care s-a străduit „cu curaj să găsească calea unei prezențe și unui serviciu creștin într-o lume în plină transformare în care, creștini și necreștini, au în chip solidar responsabilitatea de a clădi și umaniza”.

Cuvinte de prețuire i-a dedicat și teologul elvețian Dr. Hans Ruh în revista „Die Zeichen der Zeit” (nr. 6/1964, pp. 232—234). Sub titlul „Cunoștință și realitate” înfățișează chipul de teolog și de luptător al decanului Hromadka caracterizat ca „om al Bisericii, mai bine zis, al comunității, al poporului lui Dumnezeu. În concepția lui, Biserica este determinată ca „Biserica pelerină”. „Această determinare a Bisericii — subliniază autorul — rezultă riguros din Hristologie. Hromadka încearcă să întemeieze Ecclesiologia pe Hristologie. Insuși Dumnezeu merge (în Iisus) după om pînă în cea mai profundă adîncime”.

Gîndirea teologică a lui Hromadka nu plutește în sfere de abstracție olimpiană, ci ancorează în concret. Ea se carac-

terizează prin accente speciale. Între acestea, unul rezultă din puternica sa voință de a cunoaște și de a predica *vizibilitatea intervenției lui Dumnezeu în lume prin Iisus Hristos*.

Hromadka — opinează Ruh — întrupează tipul uman răsăritean. „Predica sa și vorbirea sa este imprimată de pasiunea lăuntrică și de văpaia pasiunii răsăritene”. „Arde în teologia sa focul omului răsăritean...”

După creionarea acestor determinante de prim rang ale profilului psihologic și moral al lui Hromadka, autorul își limitează și concentrează atenția asupra unui aspect special al luptei lui Hromadka pentru vizibilitatea și realitatea Evangheliei, și anume acela al cognoscibilității realității. În acest sens, citează din opera acestuia: Evanghelia „ne deschide ochii și ne face destul de tari ca să vedem și să înțelegem realitatea în cea mai adâncă profunzime a sa”. Iisus Hristos „este lumina care ne arată și situația actuală în concrețiunea și realitatea sa”. Exprimările concrete ale lui Hromadka sînt rodul osteneții sale de a înainta de la Evanghelia la realitate.

PROBLEME DE ISTORIE BISERICESCA IN DEZBATEREA UNOR CONGRESE

Trei importante congrese istorice și-au desfășurat lucrările în Italia: unul la Spoleto, altul la Gubbio și al treilea la Pomposa, mici orașe al căror trecut este bogat în istorie și faimă.

Cel dintîi a fost organizat de către „Centrul italian pentru studiile primului ev-mediu”, pe tema următoare: „Occidentul și Islamul în evul mediu”.

La Gubbio congresul a fost ținut din inițiativa „Centrului italian de studii umbriene”, pe tema „Cercetări asupra Umbriei vechi și pre-romane”. Discursul inaugural a fost ținut de cunoscutul profesor Salmi de la Universitatea din Roma.

Congresul de la Pomposa a avut ca obiect celebra abajie din Pomposa, în provincia Ferrara, supranumită, datorită vechimei ei, „Monasterium in Italia princeps”. (rev. Contemporanul, nr. 23 din 5 iunie 1964, p. 8).

O INTIMPINARE DE ACUM APROAPE 20 DE ANI

Revista „Militär-Pressedienst”, caietul 18/1964, a publicat amintirile colonelului sovietic Tiganov în legătură cu eliberarea insulei Rügen de sub fasciști la sfîrșitul lui aprilie — începutul lui mai 1945 și rolul pe care l-a jucat atunci preotul romano-catolic Friedrich Radek din Stralsund. După ocuparea localității Stralsund de către trupele sovietice, ni se spune, trebuiau izgonite rămășițele hitleriste refugiate în insula Rügen. Atunci patrioții germani au redactat un apel către soldații hitleriști din insulă să înceteze focul, totodată au

obținut un ultimatum al comandamentului sovietic care trebuia predat comandantului insulei. Colonelul Țiganov scrie: „Ultimatumul și apelul au fost duse de o delegație a orașului având în frunte pe preotul Radek. Apelul locuitorilor din Stralsund a avut fără îndoială influență asupra sfârșitului comandamentului german, făcând să înceteze rezistența. La 4 mai garnizoana insulei formată din zece mii soldați și ofițeri a depus armele fără să se tragă vreun foc de armă”. Preotul F. Radek trăiește și azi în Stralsund. El a împlinit recent vârsta de 80 de ani. (Rev. Begegnung, Berlin, Heft 6, Juni 1964, p. 30.).

O RENUMITA CAPODOPERA A ARHITECTURII BISERICEȘTI

S-au împlinit 800 de ani de la începerea construirii celebrei catedrale pariziene Notre Dame. Construirea bisericii a fost hotărâtă în anul 1163 și a durat mai mult de două secole. Situată în inima geografică a capitalei, Notre Dame de Paris a fost martoră a numeroase momente memorabile ale istoriei Franței. Grandiosul edificiu în stil gotic a inspirat de-a lungul veacurilor un mare număr de scriitori și artiști.

Un decret din anul 1222 care prevedea că toți negustorii care își vor vinde mărfurile în piața din fața catedralei sînt scutiți de impozitul către rege, a transformat acest loc într-un centru comercial înfloritor.

Renumita catedrală este strîns legată de viața poporului francez și aniversarea celor opt veacuri de existență a fost marcată de parizieni ca o sărbătoare a poporului francez, a culturii sale. Cu prilejul festivității organizate în ziua de 31 mai, la care au participat mii de persoane, au fost de față și președintele Franței, Charles de Gaulle, membri ai guvernului, alte oficialități, reprezentanți ai corpului diplomatic din Paris.

SOARTA UNOR LOCAȘURI DE CULT

În Anglia a devenit o problemă de deosebită importanță, discutată și în Camera Lorzilor, aceea a salvării perspectivei asupra catedralei Sfîntul Paul din Londra. Catedrala este opera celui mai renumit arhitect englez, Sir Christopher Wren. Guvernul britanic intenționează să construiască în fața acestei capodopere arhitectonice un magazin universal cu nouă etaje. Camera Lorzilor a calificat intenția guvernului britanic drept „un vandalism fără asemănare în lume”. Deocamdată nu s-a luat o hotărîre definitivă. (Rev. Lumea, nr. 24 din 11 iunie 1964, p. 15.).

În S.U.A., adversarii integrării rasiale s-au manifestat din nou în statul Mississippi. La începutul lunii iulie două biserici ale negrilor din orașul Kingstone au fost incendiate.

Autoritățile polițienesti au declarat că nu există nici o îndoială că aceste atentate au fost puse la cale de rasiști.

În Cambodgia apoi, un avion sud-vietnamez a bombardat în primele zile ale lui iunie un templu din Dong Trad, în provincia Travinh. Jumătate din templu a fost distrus, 35 de persoane au murit și alte două au fost rănite.

DIN TIMPUL CELEI DE „A ZECEA DINASTII DUPA POTOP”

Cotidianul englez „The Guardian” (după Scînteia, nr. 6331 din 28 iulie 1964, p. 3) descria înainte cu cîteva luni recenta descoperire a arheologului francez Andre Parot:

Un palat mesopotamian datînd din mileniul al treilea î. e. n. a fost descoperit la Mari, pe cursul mediu al râului Eufrat. Singurul palat cunoscut, avînd aceeași vechime este la Kish. Palatul Mari a fost descoperit de Andre Parot și echipa sa în timpul săpăturilor din martie și mai. Parot a făcut săpături și studii în această zonă începînd din 1932.

Palatul în cauză a fost descoperit sub un altul, construit cu o mie de ani mai tîrziu cînd palatul vechi era de mult în ruine. El a fost nivelat cu pămînt și cărămidă nearsă pentru a forma un fundament pentru celălalt. În primăvara aceasta au fost scoși la iveală sute de metri pătrați din primul palat, ceea ce reprezintă o zecime din suprafața totală. Efectuarea lucrărilor a fost foarte grea deoarece implica înlăturarea pămîntului masat acolo din timpul primelor cercetări.

În timpul săpăturilor efectuate pînă la găsirea primului palat s-a descoperit o interesantă colecție de optzeci de tăblițe, dintre care una conținea o listă de treizeci de zei sumerieni, mulți dintre ei necunoscuți pînă azi.

Primul palat a fost jefuit sistematic înainte de a fi distrus, și numai puține obiecte au fost găsite. Printre acestea se află o serie de tăblițe mici pe care este scris numărul și numele unuia dintre primii regi aparținînd așa numitei „a zecea dinastie după potop” a cărei existență a fost pusă adesea sub semnul întrebării. Statui și fragmente de statui ale acestor regi au fost găsite cu ocazia unor săpături mai timpurii efectuate de Parot și se află în muzeul din Damasc. Pe aceste mici tăblițe se află numele Lamgi-Mari, Itur Shama-gan, Iblul-II și Ansud care se presupune că sînt ale constructorilor palatului și ale fondatorilor dinastiei.

Din ruine au putut fi identificate rămășițele arse ale marilor grinzi ale palatului. În centrul intrării principale un stîlp de lemn de aproape 4 metri mai stătea drept după peste 4.600 de ani. Aceste fragmente de lemn carbonizat au fost cercetate și s-a ajuns la concluzia că erau cedri din Liban. Deci cu 1.500 de ani înaintea lui Solomon regii din Mari aduceau deja trunchiuri grele de copaci din Liban pentru ași construi palatele.

Intr-una din sălile palatului s-a găsit un corp omenesc aproape carbonizat. Se pare că la vremea sa fusese prins de incendiu și nu a mai putut scăpa. Mîna sa stîngă este înclș-tată.

Palatul nu prezintă o aglomerare de construcții. Curtea pare proporționată cu grijă. La intrare are o bancă lungă de piatră unde se pare că așteptau cei care voiau să fie primiți de rege. Distrugerea palatului este atribuită de Parot regelui sumerian din Mesopotamia de sub, Lugal Zaggisi. Zidurile palatului mai sînt încă roșii de pe urma focului.

„TINEREȚE FARA BATRINETE ȘI VIAȚA FARA DE MOARTE”

Omul de totdeauna n-a avut o dorință mai mare decît aceea de a fi, pe cît se poate, fără bătrînețe și fără de moarte. Instinctiv el a căutat de-a pururi nu numai să-și apere viața dar și să și-o prelungească cît mai mult. Despre aceasta ne grăiesc toate cele rămase de la cei care au trăit pe pămînt de-a lungul mileniilor. Inscriptiile și pietrele funerare, credințele și obiceiurile, folclorul și literatura, atestă cu putere dorul omului de a-și asigura nemurirea. Și nici nu s-ar putea într-altfel. Ceea ce are viață tinde a trăi, nu a muri.

De la acest temei au plecat religiile, inclusiv creștinismul, formulînd învățătura cu privire la nemurirea sufletului.

Problema este însă fără îndoială, pe cît de esențială, tot pe atît de dificilă. În rîndurile de față nu intenționăm s-o abordăm într-alt fel decît reafirmînd ceea ce simțim că zace în ființa noastră a fiecăruia, și anume dorința de a apăra și păstra bunul cel mai scump ce ni s-a dat: viața. Astăzi, mai mult decît altcînd în trecut, omul luptă din răsuputeri pentru viața sa pe care și-o vrea nu numai fericită ci și cît se poate de lungă.

Pe această linie s-au și realizat multe. E incontestabil faptul că longevitatea omului a crescut. În general vorbind, statisticile arată că se moare la o vîrstă mai înaintată decît înainte. Știința iscodește mereu alte metode spre a amîna moartea. Dar nu numai atît. Se depun eforturi mari spre a creea viața și a învinge moartea. Ziarele ne vorbesc mereu despre încercările care se fac în această direcție. Ele ne bucură și ne umplu sufletul de neîțarmurit optimism. Ceea ce, potrivit cuvintelor Scripturii, am stricat oarecînd cășunîndu-ne moartea, acum ne străduim să îndreptăm. Sînt strădanii binecuvîntate acestea...

Omul zilelor noastre încearcă așadar, nu o dată aventurîdu-se în ipoteze care pentru moment par a fi de-a dreptul fantastice, să redobîndească nemurirea pierdută. O mărturie în această direcție ne-a oferit recent americanul *Robert C. W. Ettinger* cu cartea sa „*Omul este nemuritor?*” (traducere în franțuzește de France—Marie Watkins, prefață de Jean Rostand, Paris, Denoel, 1964.).

Plecînd de la rezultatele științifice incontestabile, obținute

asupra unor părți de organe ale unor animale superioare precum și ale omului, asupra unor exemplare de specii inferioare și mamifere care hibernează, Robert Ettinger preconizează, crearea unor „dormitoare”, în loc de cimitire. În aceste „dormitoare”, uriașe frigorifere cu heliu lichid, pe care le-ar dori create în această „civilizație” înaintea sfârșitului anului 1964, ar urma să fie așezate cadavrele pe care urmașii noștri, în veacurile ce vor urma, vor avea sarcina să le învie, să le îngrijească și să le „întinerească”.

Modul de a pune această problemă are într-insul nu numai naivitate ci și o bună doză de absurditate. Recenzentii sau grăbit s-o remarce pe bună dreptate, (a se vedea scurtele observații ale lui Hilaire Cuny în rev. *Les Lettres françaises*, nr. 1035 du juin au 1-er juillet 1964, p. 7.). S-a spus apoi, și aceasta din nou în chip absolut just, că propunerea lui Ettinger ridică enorm de complexe probleme, inclusiv cele de natură demografică. Incontestabil știința folosește mult și nu fără succes frigul în vederea conservării vieții. Dar de aici și pînă la înlocuirea cimitirelor cu frigorifere e o distanță apreciabilă.

Maiakovski a gîndit ceva asemănător în piesa sa „Ploșnița” cînd a închipuit un ins readus la viață după ce a stat o serie de ani congelat în urma unui accident nenorocit. A pune însă la congelare pe toți cei ce vor muri de acum înainte în vederea trezirii lor la viață în viitor, cînd știința va fi progresat suficient de mult spre a găsi antidotul morții, e ceva ce întrece limitele actualului acceptabil.

Și totuși e semnificativ faptul că se poate pune problema astfel. E un semn al perspectivelor pe care ni le oferă știința veacului nostru, dar mai ales, o dovadă despre dăinuirea în conștiința omului de totdeauna a dorului de nemurire.

VIAȚA BISERICEAȘCA ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘORII ȘI CARANSEBEȘULUI

SARBATORIREA ZILEI DE 23 AUGUST ÎN CUPRINSUL ARHIEPISCOPIEI

Semnificația istorică pe care a avut-o sărbătorirea zilei de 23 August în acest an, a prefăcut întinsul patriei într-o imensă scenă, pe care s-au manifestat impetuos și cu spontaneitate bucurii ce pot da numai marile izbînzi care aparțin întregului popor.

Slujitorii Bisericii din cuprinsul Arhiepiscopiei au participat alături de credincioși la bucuria generală a aniversării celui de al douăzecilea 23 August, cinstind evenimentul și realizările uriașe împlinite în acest scurt interval de timp, în cadrul serviciilor religioase și participind la mărețele serbări ce s-au desfășurat cu acest prilej.

În Timișoara, la Catedrala mitropolitană, slujba a fost oficiată de un sobor de preoți de la Centrul arhiepiscopal și Catedrală iar în bisericile parohiale de către preoții parohi. În predicile rostite s-a reliefat însemnătatea istorică a sărbătoririi, covârșitoarea importanță ce o au împlinirile din cele două decade pentru bunăstarea întregului popor din rîndurile cărora fac parte și credincioșii ortodocși, s-a scos în relief bogata activitate a Bisericii Ortodoxe Române desfășurată în deplină libertate, cum și rezultatele deosebit de valoroase ale acestei activități pentru Biserică și credincioșii care o alcătuiesc.

Cu ocazia acestei aniversări, ca o apreciere față de strădaniile preoților și credincioșilor din cuprinsul Mitropoliei puse cu însuflețire pentru împlinirile din cei douăzeci de ani de viață liberă și creatoare, Consiliul de Stat prin Decretul 500/1964 a învrednicit pe Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae cu cea mai înaltă distincție, cu ordinul „Steaua Republicii” clasa II-a.

Au fost decorați de asemenea, cu acest prilej, Prea Onoratul Părinte Gheorghe Țunea protopopul Bozoviciului și Cucernicul Părinte Ioan Capotescu din Fizeș, protopopiatul Deta.

ITINERAR PASTORAL

Sîmbătă 20 iunie Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae însoțit de P. C. Părinte Victor Cazacu, protopopul Reșiței, a vizitat parohia Tîrnova cu scopul de a se interesa de modul

în care se desfășoară viața bisericească aici și a rezolva problemele legate de activitatea pastorală a preoților parohi. La oficiul parohial s-a întreținut și cu unii membri ai corporațiilor bisericești locale.

În aceeași zi a participat la ședința consiliului parohial din Reșița română tratând chestiunea completării postului vacant de preot cum și alte aspecte ale muncii pastorale din această parohie, în funcție de cerințele credincioșilor.

Întorcându-se spre Timișoara, Chiriarul a făcut un scurt popas în parohia Bocșa-montană, asistând la serviciul religios al vecerniei. La sfârșit, după un cuvânt ocazional rostit de preotul locului Victor Toldi, Înalt Prea Sfinția Sa s-a adresat credincioșilor adunați la biserică dându-le îndrumări cu privire la îndatoririle lor creștinești și cetățenești. Apoi a vizitat și cea de a doua biserică a parohiei și pe preotul paroh, întreținându-se cu el asupra unor probleme specifice acelei parohii.

În dorința de a cunoaște viața credincioșilor din cuprinsul Arhiepiscopiei cum și activitatea preoților, Înalt Prea Sfinția Sa a cercetat marți 11 august parohia Comorîște din protopopiatul Oravița, unde s-a interesat de aproape de problemele bisericești locale.

În cursul aceluiași zile, Întistătătorul Bisericii bănățene a făcut o vizită la oficiul potropopesc din Oravița, luând cunoștință despre modul cum se activează în acest protopopiat și dînd îndrumările corespunzătoare.

ÎNAINTE SFÎNȚIREA BISERICII DIN DOCLIN

Duminică 15 august s-a săvîrșit înaintesfînțirea bisericii din parohia Doclin protopopiatul Reșița, renovată de curînd.

Răspunsurile liturgice au fost date de corul bisericesc.

În raportul obișnuit la astfel de ocazii, Părintele Ieremia B. Ghita, parohul locului, a scos în evidență jertfelnicia și strădaniile credincioșilor depuse pentru a-și vedea biserica — monument istoric — cu înfățișarea ei de odinioară și frumos împodobită, exprimînd totodată în numele parohienilor, simțămintele de fiiască dragoste față de Înalt Prea Sfințitul Părinte și Mitropolit.

Prea Onoratul Dr. Gh. Cotoșman, a împărtășit binecuvîntarea Chiriarului și bucuria prilejuită de înfăptuirile bunilor credincioși din Doclin și a preotului lor, prețuindu-le faptele după vrednicia ce au arătat-o.

PROFESORI DE LA FACULTATEA DE TEOLOGIE DIN BELGRAD ÎN VIZITA LA TIMIȘOARA

Prea Onoratul Arhidiacon dr. Miloș Erdelian decanul Facultății de Teologie din Belgrad și Prea Onoratul Proto-

pop dr. Lazăr Milin profesor la aceeași Facultate, însoțiți de Prea Onoratul Protopop Ștefan Tomici vicarul Bisericii ortodoxe sârbe din Banat, înapoiindu-se de la Consfătuirea reprezentanților școlilor teologice ortodoxe care a avut loc la București, au făcut o vizită la Reședința mitropolitană în 10 iunie. În ziua următoare, praznicul Înălțării Domnului, oaspeții au slujit în soborul care a oficiat liturghia arhierescă.

După săvârșirea sfintei liturghii, Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit Nicolae a rostit un călduros cuvânt în care a evidențiat legăturile frățesti ce au existat totdeauna între popoarele iugoslav și român și între cele două Biserici ortodoxe surori, ca și înțelesul larg și în același spirit pe care îl dă împreunăslujirea ce s-a oficiat.

Prea Onoratul Părinte Arhidiacon Miloș Erdelian în cuvântul de mulțumire adresat Înalt Prea Sfințitului Părinte Mitropolit a exprimat bucuria pe care le-a oferit-o servirea împreună în care vede un nou aport adus la întărirea istoricelor legături dintre cele două popoare și Biserici, pe care le dorește tot mai strânse și cu rezultate binefăcătoare.

Agapa oferită la Reședința mitropolitană la care au participat și reprezentanți ai celorlalte culte din Timișoara s-a desfășurat într-o atmosferă de creștinească frățietate, însemnând o contribuție adusă colaborării și apropierii în spirit ecumenist a Bisericilor.

SLUJITORI AI BISERICILOR DE PESTE HOTARE ÎN VIZITA LA TIMIȘOARA

În după masa zilei de 19 august, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a primit vizita dlui pastor evanghelic Paul Ziehe din Benzdorf über Haldensleben, Republica Democrată Germană, fiind însoțit de d. protopop evanghelic Paul Mathos din Timișoara și de d. protopop reformat Károly Molnár din Arad.

Originar din Republica Populară Română, oaspetele a venit să revadă locurile natale și patria de origine, față de ale cărei mari realizări în toate domeniile, și-a exprimat întreaga sa admirație.

De asemenea Părintele Iconom Stavrofor Ioan Jivcu, preot ortodox român din Timmins, Canada care ne-a vizitat țara, a fost primit de Înalt Prea Sfinția Sa în ziua de 23 august.

Mărturisindu-și profunde impresii ce i le-au făcut modul în care este organizată Biserica Ortodoxă Română, libertatea deplină în care se manifestă, frumusețea Catedralei mitropolitane în care a servit cum și mărețele serbări de la 23 August la care a participat considerându-le ca o încununare a unor înfăptuiri fără egal, și-a arătat hotărîrea de a le împărtăși credincioșilor români din Canada, totdeauna bucuroși să

audă vești bune despre patria de care îi leagă sufletește multe aduceri aminte.

Convorbirile avute cu aceste prilejuri s-au desfășurat într-o atmosferă plină de căldura dragostei creștinești, remarcându-se atât binefacerile ce le poate aduce împreunălucrarea Bisericilor creștine, cât și trebuința de a osteni pentru instaurarea păcii în lume.

ȘEDINȚA DE LUCRU CU CONDUCĂTORII OFICIILOR PROTOPOPEȘTI

La sediul Arhiepiscopiei, a avut loc în ziua de 13 august, o ședință de lucru cu conducătorii oficiilor protopopești. Ședința a fost prezidată de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, care în cuvîntul de deschidere a vorbit despre problemele propuse spre dezbateră și despre importanța ce o prezintă rezolvarea lor corespunzătoare, pentru buna desfășurare a vieții bisericești din eparhie. Participarea conducătorilor oficiilor protopopești la discuții a însemnat o contribuție pozitivă adusă acestei cauze.

În încheierea lucrărilor, Înalt Prea Sfinția Sa a dat îndrumări și îndemnuri pentru continuarea cu stăruință și cu rezultate tot mai bune a muncii ce se depune de către preoți în toate sectoarele de activitate bisericească, urmînd apoi o agapă la care au participat cei prezenți la ședința de lucru.

CONFERINȚELE DE ORIENTARE ALE PREOȚILOR

În Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului, conferințele de orientare din aprilie, iunie și septembrie din acest an, s-au desfășurat la sediile oficiilor protopopești.

În conferințele din aprilie s-a tratat subiectul: „Ecumenismul și problemele contemporane” și ele au fost prezidate de Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit Nicolae și de delegați ai Centrului Arhiepiscopesc.

În referatele prezentate s-au pus în lumină marile probleme ce frământă contemporaneitatea, cum și sensul nou al năzuințelor ce se desprind din ele, stăruindu-se îndeosebi asupra îndatoririlor ce-i revin Bisericii creștine de a contribui la întărirea păcii și pentru o dreaptă așezare socială în lume, Mișcarea ecumenistă urmărind pe lîngă aportul dat pentru apropierea dintre Biserici, țel ce îi este propriu, și realizarea imperativelor vremii.

Biserica, servind omului și celor mai înalte aspirații ale sale, are ca datorie purceasă din însăși învățătura sa, să fie în actualitatea vieții și să-și folosească posibilitățile pentru mai binele tuturor, Biserica Ortodoxă Romînă fiind în acest sens o pildă bună prin rugăciunile și faptele sale.

Conferințele următoare s-au ținut în prima jumătate a

lunii iunie, avînd ca temă: „Importanța întîlnirilor și manifestărilor intercreștine în cursul anului 1963 pentru Biserica Ortodoxă Romînă”. Referatele prezentate cu acel prilej au scos în evidență contribuția adusă de Bisericile creștine pentru realizarea ideii ecumenice și pentru instaurarea păcii în lume și au remarcat aportul prețios pe care l-a dat acestor cauze Biserica Ortodoxă Romînă, la întrunirile la care a participat.

Discuțiile numeroase purtate pe marginea referatelor au însemnat completări utile și au oferit preoților posibilitatea de a adînci subiectul, a cărui importanță a fost corect înțeleasă. Se remarcă îndeosebi modul îmbucurător în care au fost prezentate și discutate referatele în protopopiatele Lugoj, Caransebeș și Timișoara, ca și oportunitatea participării protopopilor raionali ca schimb de experiență, la conferințele din alte protopopiate, schimb inițiat cu scopul de a ridica nivelul conferințelor prin înlăturarea deficiențelor și folosirea părților pozitive ce se constată prin comparații.

Referatele conferințelor din septembrie au avut ca subiect: „La cea de a XX-a aniversare de la eliberarea Patriei. Desfășurarea vieții religioase în noile condiții din R.P.R.”. Preoții referenți au înfățișat realizările uriașe din toate sectoarele de activitate și prefacerile sociale care au redat omului libertatea, demnitatea și posibilitatea de a-și manifesta însușirile, iar țării un prestigiu fără egal, victorii ce s-au obținut prin munca poporului, prin talentele lui și prin îndrumarea și grija permanentă a Conducătorilor statului. În ceea ce privește Biserica, referatele au scos în evidență înfăptuirile deosebite ce se datoresc libertății în care activează, stăruindu-se îndeosebi asupra Bisericii Ortodoxe Romîne ce sub ocîrmuirea Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian, și-a redobîndit adevăratele ei rosturi în rîndurile credincioșilor, a reorganizat școlile teologice pregătind slujitori ai altarelor conștiinți de chemarea ce le revine și contribuie cu rezultate îndeobște apreciate la apropierea dintre Biserici și la întărirea păcii. S-au remarcat de asemenea sprijinul dat de guvern pentru restaurarea și întreținerea vechilor lăcașuri de cult-monumente istorice și nenumăratele lucrări de reparații și împodobiri ce se fac bisericilor din daniile credincioșilor.

Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit Nicolae, a prezidat conferința de orientare din protopopiatul Lugoj.

În cuvîntul ce a rostit, Înalt Prea Sfinția Sa, considerînd prilejul și ca o comemorare a realizărilor din cei douăzeci de ani, realizări care au stîrnit uimirea peste hotare și care pentru a fi redată în adevărata lor măreție nu pot fi cuprinse în paginile unui referat, a desprins din bogăția lor esențialul care ilustrează rîvna de a contribui în cea mai mare măsură la ridicarea bineistări a poporului, la făurirea

unei vieți fericite, la înflorirea și prestigiul Patriei, pentru care ostenesec și credincioșii.

Sintetizând înfăptuirile din sinul Bisericii noastre, Înalt Prea Sfinția Sa a reliefat spiritul nou care călăuzește activitatea slujitorilor altarelor pusă în slujba credincioșilor, spre mîntuirea și fericirea lor. Sub impresia acestora, a dat sfat părintesc și îndrumări preoților, ca activitatea lor să devină tot mai rodnică, pentru mai binele tuturor.

În cadrul acestor conferințe, s-a vorbit și despre aniversarea a 15 ani de la înființarea Consiliului Mondial al Păcii, amintindu-se de asemenea că în cursul acestui an se împlinesc cinci decenii de la izbucnirea primului și 25 de ani de la izbucnirea celui de al doilea război mondial.

Participările la discuții au îmbogățit referatele și prin frumusețea aspectelor pe care le-au evidențiat, a dat conferințelor un conținut bogat și o înfățișare sărbătorească.

Delegații Centrului arhiepiscopesc care au prezidat conferințele, au dat îndrumări privind pregătirea cit mai temeinică a referatelor, au orientat discuțiile pentru a le face vii și utile și au dezbătut unele aspecte ce privesc munca ce se depune în parohii pentru desfășurarea unei activități care să răspundă tuturor cerințelor.

SFÎRȘIT DE AN ȘCOLAR LA SEMINARUL TEOLOGIC DIN CARANSEBEȘ

În ziua de 29 iunie, praznicul Sfinților Apostoli Petru și Pavel, a avut loc încheierea festivă a anului școlar la Seminarul Teologic din Caransebeș.

După oficierea liturghiei de către un sobor format din preoți profesori, în sala de festivități a școlii s-a desfășurat un reușit program artistic format din recitări și bucăți corale pregătite pentru acest prilej.

Festivitatea a fost cinstită cu prezența Prea Sfințitului Părinte Episcop Teoctist al Aradului, de față fiind P. C. Părinte Ion B. Mureșianu consilier arhiepiscopesc, d. Profesor dr. Iorgu Ivan de la Institutul Teologic din Sibiu, profesori, părinți ai elevilor și preoți din localitate. Programul a fost deschis de P. C. Părinte director Gheorghe Neda, care în cuvîntarea rostită a înfățișat activitatea depusă de profesori în cursul anului școlar cu realizările ce s-au obținut pe plan organizatoric și pentru pregătirea elevilor, concretizate în rezultatele îmbucurătoare dobîndite cu ocazia examenelor de fine de an și de diplomă, în aprecierile organelor de control cum și în activitățile extrașcolare remarcabile ale elevilor. Aceste înfăptuiri ca și înzestrarea școlii cu un inventar modern, se datoresc grijei, îndrumărilor și sprijinului acordate Seminarului de Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, Arhiepiscop

copia Timișoarei și Caransebeșului și de Episcopia Aradului. De asemenea, s-a arătat sprijinul primit din partea On. Departament al Cultelor.

Luînd cuvîntul d. Profesor dr. Iorgu Ivan președintele comisiei de diplomă, și-a exprimat satisfacția față de rezultatele obținute de candidații la diplomă, considerîndu-le ca urmarea unor osteneli cu mult folos a cadrelor didactice.

La sfîrșitul programului Prea Sfințitul Episcop Teoctist, exprimîndu-și regretul că Înalt Prea Sfințitul Părinte Mitropolit Nicolae nu poate participa la acest praznic al bucuriei, și-a arătat mulțumirea față de tot ce s-a înfăptuit prin munca stăruitoare și pricepută a celor incredințați cu conducerea școlii și cu educarea elevilor. Prea Sfinția Sa, în cuvinte pline de dragoste părintească, a dat îndemnuri elevilor și absolvenților pentru o neîncetată agonisire a învățăturii împreună cu virtuți, ca îmbogățindu-și astfel mintea și sufletul să fie păstori vrednici, călăuzitori conștienți ai credincioșilor pe care îi vor păstori, preotul fiind legat de viața și de aspirațiile poporului. Bun chivernisitor al tezaurului de învățături creștine, înțelegîndu-și misiunea, va fi un element folositor Bisericii, Patriei și societății.

După împărțirea premiilor, festivitatea încheierii anului școlar a luat sfîrșit cu intonarea rugăciunii de mulțumită și a imnului arhieresc.

AJUTOARE ACORDATE BISERICILOR-MONUMENTE ISTORICE DIN ARHIEPISCOPIE

Este bine cunoscut sprijinul pe care îl dă Conducerea de Stat pentru restaurarea și întreținerea monumentelor istorice, cum și grija deosebită ce se acordă cercetării acestor valori artistice și arhitecturale, din rîndurile lor făcînd parte un număr foarte mare de biserici.

Cît privește monumentele istorice bisericești ce se mai păstrează în cuprinsul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, ca o reminiscență a trecutului, ele n-au fost în trecut cercetate temeinic în ceea ce le aparține ca specific și de preț din punct de vedere al realizărilor artistice. Arătîndu-li-se mult interes din partea celor competenți, Departamentul Cultelor la propunerea Direcției Monumentelor Istorice a acordat și în acest an importante sume pentru repararea valoroaselor biserici din Șemlac, Lipova, Bătești, Margina și Șoimoș, iar specialiștii Institutului de Artă le vor studia într-un viitor apropiat, dînd astfel posibilitatea de a se cunoaște contribuția ce o aduce Banatul la întregul nostru patrimoniu artistic-cultural.

REPARAREA ȘI IMPODOBIREA UNOR BISERICI

Ca o expresie a atașamentului credincioșilor față de Bi-

serică s-au făcut la lăcaşurile de închinare şi la casele parohiale din Arhiepiscopie importante lucrări de reparaţie, întreţinere şi înfrumuseţare.

Astfel, prin rîvna vrednică de însemnat a credincioşilor şi preotului Nicolae Sirbu din parohia Traian Vuia protopopiatul Făgetului, s-au făcut reparaţii bisericii şi s-au donat obiecte de cult preţioase. Realizări asemănătoare se înregistrează şi în filia Săceni.

Credincioşii din Iablanita protopopiatul Orşova, păstoriţi de preotul Octavian Trailovici au dăruit pe seama bisericii lor diferite obiecte, contribuind şi la împodobirea sfîntului lăcaş.

De asemenea, prin purtarea de grijă a preotului Ioan Craia de la parohia Bata din protopopiatul Lipovei, parohienii au făcut bisericii donaţii valoroase şi au dovedit mult interes pentru înfrumuseţarea ei.

DECES

Preotul pensionar Ştefan Dorca s-a stins din viaţă în 18 iunie la vîrsta de 70 de ani în comuna natală Coştei, protopopiatul Lugojului, unde a servit cu vrednicie douăzeci şi doi de ani. Pentru bogata sa activitate depusă pe tărîm bisericesc, adormitul în Domnul a fost învrednicit cu dreptul de a purta brîu roşu şi ales ca membru al Consistorului protopopesc.

Slujba înmormîntării la care au ţinut să participe mulţi credincioşi din parohie, s-a săvîrşit în ziua de 19 iunie de un sobor de preoţi în frunte cu Prea Onoratul Părinte Protopop Toma Bujor, care a rostit şi cuvîntul de despărţire.

EPISCOPIA ARADULUI

SLUJBE ȘI VIZITE ARHIEREȘTI

Aproape de malurile Crișului Alb, acolo unde se sfârșește cîmpia arădană și încep dealurile ce prevestesc munții Zărandului, dăinuiește comuna Buteni care, fiind hrănită de dulceața pometului de pe dealuri și de rodnicia pămîntului udat de apele Crișului, s-a dezvoltat în mod armonios, devenind una din cele mai cunoscute localități din raionul Gurahonț. Creștinii ortodocși din această parohie, și-au împlinit, acum vreo trei-patru decenii, dorința de a dura un frumos lăcaș de închinare pe care, cu vremea, l-au împodobit frumos.

În această parohie a poposit Prea Sfinția Sa Episcopul Teoctist, în ziua de duminică 28 iunie, însoțit de cei doi consilieri administrativi eparhiali și de arhidiaconul T. Băbuția din Arad, fiind întîmpinat de credincioșii îmbrăcați sărbătorește. P. C. Protopop Ioan Popa, împreună cu preotul locului Iconom Stavrofor A. Goia și cu preotul Ioan Coste din parohia învecinată Paulian, au oferit Prea Sfinției Sale Sf. Evanghelie și crucea spre sîrutare. Au fost de față și P. C. Curcici preot al parohiei romano-catolice și dl. Stoica din partea credincioșilor bapțiști din localitate.

În cuvinte alese, P. C. Protopop I. Popa a exprimat bucuria tuturor, în aceste înălțătoare clipe cînd Ierarhul prețuit și iubit face întregului protopopiat și parohiei Buteni cinstea de a veni să slujească în această biserică.

Prea Sfințitul Episcop Teoctist, mulțumind pentru cuvîntul de bun venit, și-a arătat bucuria de a întîlni credincioșii harnici despre care a auzit și care s-au învrednicit să ridice un atît de frumos lăcaș de închinare, dovadă a credinței lor. Ei trebuie să păstreze curată această credință unindu-se cu toți în dragoste și munca atît de vrednică și plină de roade ca pînă acum. În lumea întreagă se simte suflarea unui duh de apropiere și de colaborare între oameni. Același duh de unire și de pace trebuie să însușească și pe credincioșii din Buteni a spus Prea Sfinția Sa în încheiere împărtășindu-le binecuvîntări arhipăstorești și urîndu-le spor în muncă, în credință și în creștineasca dragoste.

La sfîrșitul sfintei liturghii slujite de Prea Sfinția Sa înconjurat de sobor, preotul paroh A. Goia a adresat Prea Sfinției Sale un cuvînt de mulțumire, în numele său și al cre-

dincioșilor, pentru înălțătoarea trăire duhovnicească ce le-a fost prilejuită de prezența și slujirea Prea Sfinției Sale și a prezentat un raport asupra situației parohiei și a bisericii, cerînd arhieștile binecuvîntări ale Prea Sfinției Sale, peste toți credincioșii parohiei.

După aceea Prea Sfințitul Episcop Teoctist a rostit un amplu cuvînt de învățătură arătînd că a dorit de mult să-și vadă fiii duhovnicești, minat de îndatorirea de Păstor și de îndrumările Sf. Sinod al B.O.R.

„Voi — a spus Prea Sfinția Sa — care vă duceți traiul pe aceste locuri pline de belșug, în care a înflorit virtutea creștină și simburile sfințeniei n-a lipsit de la strămoșii voștri, sînteți păstrători ai credinței celei adevărate așa cum au mărturisit-o sfinții ridicați de pe aceste meleaguri. Unul dintre ei, Ierarhul Sava Brancovici a păstorit la Ineu și în anul 1955 a fost canonizat de către Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, în rîndul mărturisitorilor și al sfinților. Și nu numai acesta, ci: Ilie Iorest și Oprea Miclăuș din părțile Sibului. Dar cîți n-au fost dintre preoți, călugări, credincioși, care s-au învrednicit de cununa sfințeniei, fără a fi cunoscuți! De aceea înțelegem că jugul lui Hristos nu este greu, după cum a spus: „Luați jugul Meu căci jugul Meu este bun și sarcina Mea este ușoară” (Mt. 11, 30.). Să păstrați deci credința noastră strămoșească cu vrednicie și cu cinste pînă la marginea mormîntului, adormind întru această credință, în sfințenie și vrednicie.

„Sînt convins — a spus Prea Sfinția Sa — că viața creștinilor de aici se zidește pe dragoste, pe colaborare și pe dreptate. Cît de rodnică este astăzi o astfel de colaborare! Noi creștinii, sub cupola credinței în Mîntuitorul Iisus Hristos, să ne adăpăm și să ne hrănim cu bunurile binecuvîntate de El. Eu ca Păstor duhovnicesc al vostru, binecuvîntez strădaniile voastre pentru înfrumusețarea și îmbelșugarea vieții, îndemnînd pe tot creștinul să trudească a fi fruntaș în munca cinstită care să fie tuturora de folos. Biserica noastră îndreptează către aceste adevăruri pașii preoților ei și pe ai credincioșilor. Ne bucurăm că de 20 de ani de viață nouă credincioșii și preoții noștri au fost la înălțimea vremurilor de înnoire obștească. De aceea ne-am rugat pentru biruința păcii și pentru înfrățirea tuturor creștinilor. Astăzi are loc la Praga o conferință creștină pentru pace unde ierarhi, preoți și alți reprezentanți ai altor culte, se roagă și lucrează ca Dumnezeu să ajute ca în lume să sălășluiască pacea și înțelegerea. Și aici unde trăiesc laolaltă credincioși ortodocși, romano-catolici și baptiști, toți trebuie să respecte credința celorlalți și să trăiască în pace cu nădejdea că va veni ziua cînd toți creștinii, într-un glas vor mări pe Dumnezeu. Să ne rugăm

și noi pentru realizarea acestor idealuri, pentru ca și roadele trăirii noastre creștinești și ale muncii cetățenești să fie mai bogate și mai folositoare, a încheiat P. S. Sa.

După cuvîntul de învățătură al Prea Sfințitului Episcop, a urmat polihroniul, iar după împărțirea anaforei, credincioșii au mai zăbovit în biserică și la ieșire, spre a lua binecuvîntarea de la Părintele lor duhovnicesc.

La agapa ce a urmat a tostat P. C. Preot Curcici parohul credincioșilor romano-catolici, adresînd P. S. Sale „un salut din inimă cu ocazia primei vizite în comuna Buteni, în misiunea apostolică în care și credincioșii romano-catolici L-au așteptat ca pe un păstor mult iubit care a venit să-și mîngie și să-și reconforteze credincioșii”. În încheiere P. C. Sa a făcut P. S. Sale urări de îndelungă păstorie și slujire a lui Dumnezeu.

Conducătorul comunității baptiste Dl. Stoica și-a exprimat bucuria față de frumusețea acestei întîlniri creștinești la care au luat parte și domnia sa și credincioșii cultului baptist și credincioșii romano-catolici. Socotind ca pe un eveniment de mare însemnătate apropierea tot mai mare a credincioșilor în lupta pentru pace și în muncă, urează Prea Sfinției Sale ani mulți de rodnică păstorie.

Preotul paroh A. Goia, ca gazdă, a ținut să mulțumească încăodată Prea Sfinției Sale pentru înălțătoarea și neuitata sărbătoare pe care a prilejuit-o credincioșilor din Buteni.

Prea Sfințitul Episcop Teoctist răspunzînd tuturor, i-a îndemnat la o sporită strădanie în slujba Sfintei Biserici și a Patriei.

La plecarea Prea Sfinția Sa a răspuns invitației Părintelui Curcici de a vizita biserica romano-catolică și apoi, fiind de mai înainte și cu stăruință invitat de conducătorul cultului baptist Dl. Stoica, Prea Sfinția Sa a binevoit să viziteze și casa de adunare baptistă unde a fost primit de credincioșii bapțiști cu buchete de flori. Prea Sfințitul Episcop le-a dat îndrumări de viațuire în dragoste, frățietate și bună înțelegere ca adevărații fii ai aceluiași Părinte ceresc.

În drum spre Reședință, Prea Sfințitul Episcop, ajungînd în parohia Bocsig unde dorea să vadă lucrările de pictare a bisericii, a fost întîmpinat de către preotul locului Ioan Ageu și de mai mulți credincioși cu care a stat îndelung de vorbă, dîndu-le ziditoare povețe duhovnicești.

Tot cu acest prilej Prea Sfinția Sa s-a oprit la biserică și casa parohială din parohia Mocrea, interesîndu-se de la preotul paroh T. Lucaci și de la epitropul parohial, asupra mersului vieții din parohie și dînd mai multe povețe în legătură cu biserica, cu unele probleme gospodărești și cu pastorația credincioșilor.

SFÎNȚIRI DE LUCRĂRI LA BISERICI

La Juncul de sus. Prin osteneala preotului Iancu Coroiu și cu contribuția credincioșilor bisericii din filia Juncul de sus, aparținătoare parohiei Juncul de jos, protopopiatul Brad, i s-au făcut importante lucrări de reparație și întreținere. Sfințirea acestor lucrări a fost oficiată de către delegatul Prea Sfințitului Părinte Episcop Teoctist, Prea Onoratul Părinte Consilier Petru Sălăgeanu și de preotul locului, în ziua de duminică 24 mai, după care parohul a prezentat obișnuitul raport arătând spiritul de jertfă și dragostea credincioșilor față de lăcașul lor de închinare și mulțumind Prea Sfințitului Episcop Teoctist și Consiliului eparhial pentru ajutorul material acordat.

Răspunzînd, Părintele Consilier Petru Sălăgeanu, a transmis credincioșilor arhierestile binecuvîntări ale Prea Sfințitului Episcop Teoctist pentru munca depusă și pentru dragostea lor față de Biserică, arătîndu-le bucuria Prea Sfinției Sale ori de cîte ori credincioșii își manifestă grija față de sfintele lăcașuri de închinare. Delegatul chiriarhal, a dat apoi credincioșilor sfaturi și îndemnuri, de a fi împreună lucrători în realizarea unei vieți fericite și în cîștigarea mîntuirii.

Apreciînd activitatea pastorală a preotului Iancu Coroiu, Prea Sfințitul Episcop Teoctist l-a distins cu rangul de sachelar.

La biserica din Merișor și la filia Bănița—Botani. Credincioșii din parohia Merișor și din filia Bănița—Botani, protopopiatul Petroșani sub îndrumarea preotului David Avram, au întreprins și au dus la bun sfîrșit lucrări de reparație, zugrăvire și de înzestrare cu icoane, obiecte și podoabe a bisericilor lor.

Prea Sfinția Sa Episcopul Teoctist a binevoit a delega cu sfințirea acestor lucrări pe Prea Onoratului Părinte Protopop Adam Lăzărescu din Petroșani care a sîvîrșit sfintele slujbe după rînduială, în ziua de 10 mai în filie și la 29 iunie, la hramul bisericii „Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, în parohie.

Preotul paroh, în raportul său, a mulțumit Prea Sfințitului Episcop și Veneratului Consiliu eparhial pentru ajutorul material și moral acordat pentru executarea acestor lucrări, precum și credincioșilor pentru jertfelnicia lor, iar delegatul chiriarhal a transmis credincioșilor binecuvîntările arhieresti ale Prea Sfinției Sale și a predicat, dînd credincioșilor îndemnuri duhovnicești.

SFÎNȚIRE DE CLOPOT

Parohia Șimand din protopopiatul Criș, a avut prilej de bucurie duhovnicească în ziua de luni 22 iunie, a doua zi de Rusalii, cînd unul din clopotele bisericii a fost sfințit după ce a fost returnat prin contribuția credincioșilor.

Cu acest prilej s-au făcut dăruiri de covoare și acoperăminte pentru împodobirea sfintului lăcaș.

La bucuria credincioșilor din Șimand a luat parte și protopopul tractual Dimitrie Cuzman care a slujit împreună cu preotul pensionar T. Mornăilă și a predicat, iar preotul I. Faur, parohul locului a condus corul parohial.

VIZITAREA UNOR PAROHII

Cu prilejul participării la conferințele de orientare din luna iunie 1964, Prea Sfințitul Episcop Teoctist al Aradului a vizitat și unele parohii. Astfel în protopopiatul Hațeg, parohia *Băiești*, păstorită de P. C. Pr. Protopop Ioan Hălmagiu. Prea Sfinția Sa a cercetat biserica parohială la care în prezent se fac importante lucrări de întreținere. Înalt Prea Sfințitul a discutat cu membrii Consiliului parohial și credincioșii prezenți la aceste lucrări, dându-le îndrumări și felicitându-i pentru hărnicia și rivna depusă la consolidarea și înfrumusețarea sfintului lăcaș de cult.

În protopopiatul Petroșani în după amiaza zilei de 4 iunie Prea Sfinția Sa însoțit de P. C. Pr. Protopop Adam Lăzărescu a vizitat parohiile *Livezeni*, păstorită de P. C. Pr. Teofil Ioanovici și *Aninoasa*, păstorită de P. C. Pr. Ioan Traian, cercetând bisericile și dând prețioase îndrumări pentru repararea lor și întreținerea cimitirelor.

La 5 iunie Prea Sfinția Sa a vizitat biserica și oficiul parohial din *Vefel*, protopopiatul Deva împărtășind preotului paroh Silviu Fugaciu părintești sfaturi pastorale.

DISTINCȚIUNI ONORIFICE BISERICEȘTI

Pe temeiul propunerii făcute de Prea Sfințitul Episcop Teoctist, Prea Veneratul Sinod al Mitropoliei Banatului, — în ședința sa din 9 mai 1964, — a hotărât ridicarea la rangul de *iconom stavrofor* a P. C. Preoți: *Constantin Zoican* — Patrila-Poeni (Lonea), *Victor Corpadea* — Lupeni și *iconom* a Preoți: *Gheorghe Iacob* — Petroșani și *Lucian Bociat* — Uricani, protopopiatul Petroșani.

Actul solemn al distingerei a avut loc în biserica din orașul Petroșani, la data de 4 iunie 1964, în cadrul serviciului religios al Chemării Duhului Sfânt care a premers conferința de orientare a preoțimii. După citirea de către C. Diacon O. Pătrașcu, secretar eparhial, a Deciziilor Sinodului Mitropolitan din Timișoara, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a hirotesit întru iconomi stavrofori și iconomi pe susnumiții P. C. Preoți, înmînându-le însemnele noii demnități bisericești.

În felul acesta s-a răsplătit activitatea deosebită pe teren bisericesc, sub raport harismatic, didactic, cultural, social și

economic, a încă citorva din numeroșii preoți merituoși ai Eparhiei noastre.

Din încredințarea lotului de preoți distinși din protopopiatul Petroșani a mulțumit P. C. Econom Stavrofor Victor Corpadea. „Distincțiile acordate smereniei mele și fraților noștri, — a spus S. Sa — oglindește deosebita cinstire de care ne învrednicim în fața Prea Sfinției Voastre noi preoții și credincioșii din Valea Jiului, dar totodată indică și noile îndatoriri și strădanii care ni se cer tuturor din părțile acestora ale Eparhiei Aradului. Vă mulțumim pentru cinstire și făgăduim că ne vom strădui să obținem în viitor realizări și mai bogate spre folosul Sfintei noastre Biserici și pentru înflorirea scumpei noastre Patrii, Republica Populară Română”.

În cuvîntul său, Prea Sfințitul Episcop Teoctist a arătat că: „Biserica noastră strămoșească și-a deprins totdeauna pe slujitorii ei să muncească cu rivnă pentru ca așezămîntul întemeiat de Mîntuitorul să se dezvolte și să sporească neîncetat.

„De aceea, aruncîndu-ne privirea în făgașurile Bisericii vom întîlni figuri de ierarhi și de preoți vrednici și luminați, care prin strădania lor au adăugat cîte-o părticică la temeiul solidă a Bisericii. Acum în viața orînduirii noastre de democrație populară deasemenea au fost nenumărați ierarhi, preoți și credincioși care au participat la actul de reîntregire al Bisericii din Transilvania din anul 1948, căutînd de-atunci încoace să-l consolideze și să-l facă mai luminos spre folosul nostru și slava lui Dumnezeu. Insuși Prea Fericitul nostru Patriarh Justinian, a acordat multe distincții slujitorilor actuali ai Bisericii, iar Sfințul Sinod a canonizat o serie de sfinți locali, tot spre slava lui Dumnezeu și sporirea prestigiului ei în fața lumii creștine”.

„După pildele acestea — a continuat Prea Sfinția Sa, — am apreciat și noi aportul adus de P. C. Voastre la consolidarea Bisericii noastre de pe aceste meleaguri, la înfrățirea dintre oamenii cu specificul lor de muncă și de viață de aici. Vă felicităm în numele Sf. Sinod al Mitropoliei Banatului, al colaboratorilor noștri de la Centrul eparhial și ne exprimăm dorința ca să vedem toată preoțimea la înălțimea duhovnicească necesară pentru mîntuirea credincioșilor și pentru o viață cit mai dreaptă, îndestulată și pacinică”.

EXAMENE DE LICENȚĂ

Vineri 19 iunie 1964 la Institutul Teologic de grad Universitar din Sibiu a avut loc examenul de Licență pentru absolvenții aparținători Eparhiei Aradului. Comisia de examinare a fost prezidată de Prea Sfințitul Episcop Teoctist al Aradului — prilej de și mai temeinică cunoaștere a viitorilor preoți ai Eparhiei.

După examen Prea Sfinția Sa le-a împărțit prețioase și părintești sfaturi pentru slujirea preotească ce-i așteaptă — și i-a felicitat pentru reușita examenelor susținute; arătându-le că de acum îi așteaptă adevăratul examen al vieții, al muncii.

Cu același prilej Prea Sfințitul Teoctist a vizitat — la Reședința mitropolitană — pe Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae Colan al Ardealului, de față fiind și Prea Sfințitul Episcop Teofil Herineanu al Clujului.

În drumul de întoarcere la Reședința din Arad, Prea Sfinția Sa a vizitat: parohia și bisericile din Geoagiu Joseni — păstorită de Preotul Iosif Rusu, parohia și biserica monument istoric din Geoagiu Suseni — păstorită de părintele Teodor Glodeanu, biserica din stațiunea balneo-climaterică Geoagiu-Băi și biserica din parohia Cioara. Peste tot, Prea Sfinția Sa s-a interesat și a îndrumat preoții pentru buna întreținere a locașului de cult, a cimitirelor și pentru o rodnică pastorație.

CONFERINȚELE PREOTEȘTI DE ORIENTARE DIN LUNA Iunie 1964

Între 2 și 9 iunie a. c., la centrele protopopiatelor din Eparhia Aradului, au avut loc conferințele preotești de orientare rinduite de Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

La aceste conferințe s-a dezbătut și adâncit, ca temă oficială, subiectul: „Importanța întâlnirilor și manifestărilor intercreștine în cursul anului 1963, pentru Biserica Ortodoxă Română”.

Conferințele au fost pregătite din vreme și temeinic la Centrul eparhial, în ședință prezidată de Prea Sfințitul Episcop Teoctist. S-a prelucrat subiectul potrivit prevederilor cuprinse în „Îndrumătorul” primit de la Administrația Patriarhală, în așa fel ca să se obțină rezultate cât mai bune.

Cele din protopopiatele: Orăștie, Hațeg, Petroșani și Hunedoara au fost conduse de însăși Prea Sfinția Sa, iar celelalte de către următorii delegați chiriarhali:

P. C. Consilier P. Sălăgeanu, la Arad; P. C. Consilier I. Nădăban la Ineu; P. C. Prof. Dr. P. Deheleanu la Sebiș și Brad; P. C. Insp. eparhial Gh. Perva, la Criș și Deva, participând și la cele de la Orăștie și Hunedoara.

Conferințele au fost premerse de Te-Deumul îndătinat și de meditația adecvată momentului, care s-a rostit în biserica de la fiecare sediu protopopesco de către un preot din soborul de slujire. Ședințele au fost deschise de către Prea Sfinția Sa, respectiv de către delegații eparhiali, printr-un cuvânt în care s-au trecut în revistă evenimentele mai importante obve-

nite de la ultima conferință și s-au reliefat unele aspecte ale vieții social politice și bisericești din țara noastră și din toată lumea. S-a menționat atmosfera de încredere și destindere în care s-a sărbătorit 1 Mai, ziua solidarității internaționale a celor ce muncesc și marile înfăptuiri economice, sociale, gospodărești și culturale ale poporului nostru în cei 20 de ani care se împlinesc anul acesta de la eliberarea Patriei noastre. În mod deosebit s-a stăruit asupra climatului ecumenist și năzuințelor de apropiere care există la ora actuală în sinul tuturor Bisericilor lui Hristos.

„A venit vremea, — a spus Prea Sfinția Sa la Orăștie, — când creștinii de pretutindenea se simt mînați de o forță spre a-și deschide porțile sufletești unii altora, de a se îngriji și de viața fraților din celelalte Biserici, ca să se simtă fii ai aceluiași Dumnezeu. Niciodată creștinii n-au fost puși la probe mai puternice de a se birui pe ei înșiși și de a privi viața dincolo de limitele confesiunii. Dacă însăși natura primește schimbările voite de om, cu atât mai virtos viața nu poate fi încremenită. Dacă Mîntuitorul a spus că a venit vremea ca lumea „să aibă viață și încă din belșug” (In. 10, 10). Bisericile trebuie să strălucească și să caute a dezvolta viața. A trăi în țarcurile confesionale, strîmte, s-a dovedit că nu-i viața adusă de Hristos, ci numai o parte din viața și învățătura Lui. Intrezărim lucrarea de lumină unde trebuie să lucrăm cu toții braț la braț cu ceilalți creștini, ca să dispară zgura exclusivității”.

Prea Sfinția Sa grăind apoi despre rolul Bisericii ortodoxe în acțiunea de apropiere a Bisericilor a arătat că Biserica noastră s-a dovedit slujitoare a înaltelor principii de viață, pe plan economic, social și de apărare a păcii”. Ea a dat dovadă — a spus Prea Sfinția Sa — de o mare forță morală, de pregătirea teologică demnă, cuvîntul ei fiind luat în seamă de celelalte Biserici. Prin hotărîrile pe care le-a luat Biserica ortodoxă cu privire la sprijinirea marilor idealuri ale lumii în zilele noastre s-a dovedit că este păstrătoarea tezaurului de credință al celor șapte sinoade ecumenice.

În continuarea cuvîntului de deschidere al conferinței de la Orăștie, Prea Sfinția Sa a atras atenția asupra temei și a subliniat aportul clerului și credincioșilor noștri la rezolvarea problemei ecumeniste spunînd: „Nu numai numărul mare al participanților la întrunirile mondiale, ci și curățenia sufletească, sinceritatea, loialitatea cu care dezbate problemele, precum și silința pe care o depun la traducerea în fapte a hotărîrilor luate, acestea trag în cumpănă. Ceea ce lucrează în mare Sfîntul Sinod, ceea ce se dezbate la nivel mondial și aici la nivelul nostru, trebuie să trăiască și în sufletul credincioșilor pe care îi păstorum”.

„Tema, — a încheiat Prea Sfinția Sa, să nu fie numai o înșirare cronologică a evenimentelor, ci o sinteză a ceea ce s-a lucrat până acum și în special în anul 1963. Să fie o oglindire a preocupărilor din marea mișcare ecumenistă în lucrarea noastră”.

„Doresc deplin succes conferinței și mai ales doresc traducerea în fapte la parohii a cunoștințelor dobândite aici, ca să contribuim la consolidarea încrederii și prieteniei dintre credincioșii noștri și ai celorlalte Biserici”.

La toate sesiunile protopopești subiectul dat de Sfânt Sinod a fost întocmit cu sîrguință și competență.

Discuțiile purtate la nivel ridicat pe marginea temei de către preoții conferințelor au contribuit la lărgirea și mai deplină a diferitelor aspecte practice care se impun de-acum înainte preoțimii noastre în problemele și pastorația în duh ecumenist.

La cererea preoțimii de la conferința protopopiatului Hăteeg Prea Sfinția Sa, ca participant la întrunirea intercreștină de la Montreal, a arătat procesul istoric lung și greu, dar plin de bunăvoință și de nădejde care duce spre intercomuniunea de credință creștină.

„După multe frământări, — a spus Prea Sfinția Sa, — s-a creat o bogată literatură ecumenistă și s-a statornicit un dialog sincer și amănunțit asupra tuturor problemelor. Peste tot, Bisericile privesc Ortodoxia ca pe o veritabilă păstrătoare a adevărului de credință. De aceea noi trebuie să analizăm pe plan local unitatea și dragostea fără să renunțăm la tezaurul de credință moștenită. În Țara noastră, datorită condițiilor sociale optime s-a ajuns la aplicarea în practică a marilor strădanii ecumeniste, încît în majoritatea parohiilor noastre credincioșii tuturor Bisericilor se privesc și se poartă unii cu alții ca frați și fiu ai aceluiași Dumnezeu”.

În conferința de la Petroșani, Prea Sfinția Sa expunînd realizările poporului nostru în cei 20 de ani de la eliberarea Patriei de sub jugul fascist, a stăruit și asupra actului de întregire a Bisericii din Transilvania din anul 1948, care a premers în mod atît de firesc și de fericit dialogul ecumenist din anul 1963.

La Hunedoara Prea Sfinția Sa a arătat, în cadrul concluziilor, rolul Bisericii ortodoxe în întîlnirile și manifestările intercreștine: „Ortodoxia a participat cu demnitate la toate întrunirile, iar pe unele le-a inițiat chiar. Punctul de vedere al Bisericilor ortodoxe, dovedesc cît de unitară este Ortodoxia. Intrarea Bisericilor ortodoxe în Mișcarea Ecumenică a adus un nou impuls acestei Mișcări. De la această dată Mișcarea Ecumenică a început să fie preocupată și de marile probleme ale omenirii: pacea, înlăturarea exploatării,

a discriminării rasiale și ale colonialismului". Tot în conferința de la Hunedoara Prea Sfinția Sa a arătat printre altele și importanța pe care o are pentru Mișcarea Ecumenică lucrarea modestă în această direcție de la parohiile noastre.

În partea a doua a conferințelor în cadrul rapoartelor de activitate și a comunicării diferitelor dispoziții oficiale, Prea Sfinția Sa și delegații au prelucrat schița cuvântării de rostit în biserici la Duminica Rusalilor, potrivit mesajului Consiliului Ecumenic al Bisericilor și dispoziției Sfintului Sinod.

Rapoarte de activitate s-au citit la toate protopopiatele, rezultând din ele și din discuțiile prilejuite că preoțimea noastră desfășoară o bogată activitate pastoral-socială, axată pe concluziile și îndrumările ultimelor conferințe de orientare.

Peste tot, de încheiere, atât Prea Sfințitul Episcop Teocrist cât și ceilalți președinți ai conferințelor, au făcut sugestii și au dat îndrumări în legătură cu munca pastorală și obștească. „Să avem mereu îndreptat gândul spre marile idealuri ale creștinătății și ale întregii omeniri, — a spus Prea Sfinția Sa la Hunedoara — „Preoțimea să fie după chipul și asemănarea acestor idei înalte, căutând să le sădească și între credincioșii săi. Să confirme în mic ceea ce se realizează pe plan mare. Să se străduiască a înlătura vrajba dintre oameni și confesiuni, să-i înfrățească, așa cum dealtfel sînt înfrățiți în munca lor de pe ogoare și din uzine, atât pentru binele lor cît și al țării”.

Conferințele pe luna iunie a. c. desfășurate într-o atmosferă frățească și de înalt interes profesional, s-au dovedit și de data aceasta a fi de un real folos preoțimii noastre.

PREZENTĂRI BIBLIOGRAFICE

S. DUSANICI și R. NICOLICI: *Ovcarsko-Kablarski Manastiri*, Belgrad, 1963, p. 76.

Broșura cu acest titlu în care se prezintă cu talent și cu imagini bine alese, cele zece minăstiri ridicate de-a lungul vremii în spațiul restrâns și de o sălbatecă frumusețe a văii pe care îl deschide Morava în masivul muntos al Ovciorului și Cablarului, considerat ca Muntele Atos sîrbesc. Aceste așezări cu rosturi de seamă în viața religioasă, culturală și națională prezintă interes și pentru noi, prin unele aspecte ce vin să confirme legăturile culturale ce au existat între popoarele sîrb și romin în cursul veacurilor.

Amintite documentar în primul pătrar al secolului XIII, așezările monastice din această regiune au jucat un rol de seamă mai ales după restaurarea Patriarhiei Pecului din anul 1557, afirmîndu-se printr-o activitate caligrafică remarcabilă ce suplinea lipsa cărților tipărite, prin afirmarea, în pictură și sculptură în care a imprimat o notă ce-i este specifică. Din însemnările păstrate, reiese că la minăstirea Blagovestenie și Iovanie fînța o școală bine organizată pentru traducerea și copierea cărților de cult. Diaconul Dmitrașin copia cu multă pricepere în 1534 o Psaltire în minăstirea Nicolie iar peste 60 de ani, pe vremea „cînd tătarii au robît Vlașca”, după cum spune o însemnare marginală, ieromonahul Isaia copia sirguincios în acest loc ferit de vrajba istoriei un Minei bogat pentru folosul altora. Desigur, nu este lipsit de interes faptul că printre puținele cărți ce se mai păstrează în minăstirea Sretenie, se găsește și Trîodul tipărit la Tîrgoviște în anul 1646 sub domnia lui Matei Basarab, trimiterea de cărți bisdri-cești în Serbia de către domnitorii romini fiind o tradiție.

Referindu-se la frescele mai multor minăstiri din acest grup, autorii observînd greșelile gramaticale din textele care explică compozițiile, le atribuie

unor zugravi streini probabil aromîni sau romini, despre care afirmă că erau în număr destul de mare în aceste părți prin secolele XVII, XVIII și XIX.

Arhitectura minăstirilor din valea munților Ovcia și Kablar este prezentată ca o realizare importantă, stilul unora apropiindu-se de al minăstirii Să-raca din cuprinsul Arhiepiscopiei Timișoarei, iar pictura din minăstirea Blagovestenie este socotită ca cea mai valoroasă creație de artă religioasă sîrbească de la începutul secolului al XVII-lea.

Prot. Gheorghe Hranisavlevici

WEGENER G. S., *La Bible et nous*.

Tr. de l'allemand par M. Müller—Strauss. Paris, Flammarion, 1960, 285 pp.

Această carte se ocupă de istoria Bibliei, de cum a fost compusă, de cum a fost fixat textul ei, cum a fost discutat, cum a fost transmis, copiat, imprimat, tradus, cum a fost supus criticii (în cea mai mare parte negativă), apoi cum a fost acest text luminat de descoperirile arheologice vechi și recente. Autorul are meritul că țasă faptele să vorbească, așa încît el n-are nevoie să utilizeze nici un artificiu, ca să facă pasionantă citirea unui astfel de eseu.

Din cartea autorului, cititorul află nebanuit de interesanta istorie a „Cărții Cărților”, cum este numită Biblia în sinul întregii creștinătăți.

BUZY D., *Même les miettes*: En marge des parables. Paris, Ed. de l'Ecole, 1961, 160 pp. (Coll. „L'Ecole”, nr. 43.).

Exeget bine cunoscut, în volumul de față, Păr. Buzy se ocupă de mentalitatea lumii orientale, în special semite, din mijlocul căreia a apărut Biblia. El arată viața patriarhală a arabilor de astăzi, care, în pustiu Peninsula Arabice, nu diferă aproape deloc față de cea dusă de patriarhii Abraham, Isaac și Iacob. Mintuitorul Hristos, cînd a ieșit la predică, pentru a fi mai bine

înțeles de către auditorul lui, a utilizat modul de vorbire simplu al popoului din timpul Lui. Acest gen de vorbire era cel al unui popor agricol și păstor. De aceea, în sfintele Evanghelii se simte și chiar se vede acest limbaj. În special, parabolele toate sînt luate din acest mod de vorbire popular.

Păr. Buzy a trăit în Țara Sfintă. El a văzut configurația geografică a solului și felul cum lumea de aci își scoate existența. De aceea, din descrierile pămîntului sfînt și al lumii de aci, lectorul înțelege mult mai bine textul sfîntelor Evanghelii.

ZORELL FR., *Lexicon Graecum Novi Testamenti* (Cursus Scripturae Sacrae). Editio tertia. Paris, Lethielleux, 1961, XXIII, 1502 coloane.

Lexiconul acesta, publicat pentru prima oară în 1911, a apărut în ediția a doua în anul 1931. Epuizat, apare acum în ediția a treia, îngrijit de P. M. Zerwick. Ediția este o reproducere fototipică, deci care păstrează textul neschimbat. S-a ajuns la această idee, pentru două motive: dorința de a conserva un preț moderat și teama de a remania o operă devenită de acum clasică în felul ei. Într-adevăr, observă P. Zerwick, dacă dicționarul lui Bauer este bogat, cel al lui Zorell îl depășește prin maniera lui de a explica sensul cuvintelor, prin evoluția lor semantică. Pentru a reține totuși lexiconul, a fost adăugat la finele lui un apendice bibliografic de 44 pagini, unde se află selectată cea mai nouă și mai interesantă literatură asupra cuvintelor în chestiune din lexicon.

NEILL W., editor, *The Bible Companion*. London, McGraw-Hill, 1960, 468 p.

Cartea aceasta este un ghid plin de vederi și referințe cu privire la locurile, evenimentele și credința Bibliei. Alături de Sf. Scriptura însăși cartea aceasta este de un ajutor neînuit. Admirabil concepută și scrisă de eminenți specialiști din țări variate, cartea nu este numai o enciclopedie, ce poate fi citită ca istorisire cursivă și ilustrată, ci ea este și un ghid perfect al celui ce vrea să studieze Biblia. Menținînd un punct de vedere ortodox, care nu atinge credințele nici unei confesiuni creștine, lucrarea acea-

sta este o operă utilă și ea va aduce un real serviciu literaturii scripturistice.

SOUTHON E. A., *Or Eagles' Wing. The Story of Moses and the Deliverance from Egypt*. London, McGraw-Hill, 1962, 296 pp.

Volumul de față se ocupă cu istoria lui Moise, nașterea lui, ascunderea de către mama sa, adopția lui de către fika lui faraon și arestarea lui ca un prinț al Egiptului. Cea mai mare parte a cărții este consacrată descoperirii că el (Moise) se trage din sclavii egipteni și de aci eforturile lui pentru eliberarea lui Israel din robia Egiptului.

Cu o mare îndemînare și cu un stil accesibil lectorului general, autorul a reușit să ne redea calitățile superioare cu care a fost dotată Țiblica personalitate a lui Moise, căuînd să probeze că oricine se pune în serviciul lui Dumnezeu, acela obține de la El haruri și dotațiuni divine.

COLLIN Mgr. B., *Des Lieux Saints*. Paris, PUF, 1962, 128 pp. (Coll. „Que sais je?”, 998).

Fost episcop de Digne și vicar apostolic de Port Said, autorul este unul din cei mai bine cunosători ai istoriei Locurilor Sfinte. Deși situația acestor Locuri Sfinte nu s-a mai schimbat, totuși autorul face bine că se ocupă de această problemă scumpă tuturor creștinilor.

După ce a amintit ce sînt Locurile Sfinte creștine și în special Sf. Mormînt și Biserica din Ierusalem, autorul trasează istoria lor, care comportă două epoci separate, prima prin instalarea turcilor în Ierusalim în 1516 și a doua fiind marcată prin rivalitatea puterilor creștine pentru protecția naționalilor lor (regimul capitulațiunilor, etc. „Problema” Locurilor Sfinte a devenit atunci „Chestiunea” Locurilor Sfinte. După căderea imperiului otoman, s-a deschis a treia perioadă, căci problema a trecut pe plan internațional, cu două tentative de reglementare: una prin SDN (Soc. Națiunilor), alta prin ONU. Autorul crede că în spiritul ecumenismului, o soluție viabilă ar putea fi găsită dacă unirea creștinilor ar fi restabilită, în ciuda evoluției evenimentelor politice.

FRAINE J. *Le Nouvel atlas historique et culturel de la Bible*. Pref. de R. Leconte. Paris, Elsevier, 1961, VI, 274 p. 250 ilustr., index, bibliografic.

Astăzi, atlasele sînt la modă. Cele biblice merg și ele în pas cu timpul. În cel de care ne ocupăm găsim un bun expozeu asupra istoriei ebraice, de la patriarhul Abraham, pînă la împăratul Tiberiu (timpurile Noului Testament sînt rezervate unui alt volum), expozeu foarte bine informat, bine scris, o sinteză reușită. Fotografiiile sînt numeroase, foarte bine alese, originale, adesea luate chiar din volumele publicate de către savanții care au efectuat săpăturile arheologice cele mai recente. Ele fac să revie, sub ochii noștri, Țara Sfîntă și întreg Orientul Apropiat. De asemenea, hărțile sînt numeroase și foarte clare.

*... *Encyclopédie de la Bible*. Rédaction et adaptation française, Luce Botté. Paris, Sequoia, 1961, 256 pp. 100 h (Coll. „Le livre Sequoia”, R. 3).

Sub un format comod și în ordine alfabetică, sînt tratate aici 2500 de articole asupra chestiunilor biblice. Locurile și persoanele menționate în Sf. Scriptură se află astfel situate în spațiu și în timp, cu minimum de cercetare. Texte și desene țin cont de descoperirile arheologice recente. Fotografii frumoase recrează ambianța, aproape neschimbată, a țărilor ce au văzut cum s-au născut trei din marile religii ale lumii. În fine, hărțile ajută să urmărim migrațiunile popoarelor din Vechiul Testament și itinerariile apostolilor. Scurt, opera aceasta este un ajutor indispensabil oricărui lector serios al Bibliei.

BARON S., *Histoire d'Israël*. Vie sociale et religieuse. Tome IV, tr. fr. (Coll. „Homo sapiens”). Paris, Flammarion, 1961, 15+349 pp. 4+426 pp. (Coll. „Sinai”).

Monumentala istorie a lui Baron a ajuns la volumul patru. Este vorba de traducerea franceză, căci în limba engleză a început să apară ediția II din cele 8 volume ale istoriei lui Israel. Acest volum al IV-lea conține istoria ebreilor din secolele VIII—XIII ale erii noastre. În această perioadă intră epoca cruciadelor, foarte pe larg tratată, ce va avea consecințe enorme pentru

situația ebreilor occidentali. În această perioadă, din agricultori, iudeii devin neguțători.

Cartea este de o erudiție impresionantă, prin siguranța, întinderea și varietatea ei. Lucrul acesta se desprinde din notele abundente și dezvoltate ce adesea constituiesc veritabile puneri la punct, în probleme destul de speciale.

DEISSLER A., DELCOR M., *La Sainte Bible*. Tome VIII, première partie: Les petits prophètes Osée, Joel, Amos, Abdias, Jonas. Paris, Letouzey, 1961, 294 pp.

La Sainte Bible numită ediția Touzey înaintea foarte anevoie. Iată prima jumătate a *Profeților Mici*. Se anunță că partea sau jumătatea a doua va continua și paginația, așa că ambele volume vor forma o unitate.

După o introducere de cîteva pagini. Căsătoria lui Hozea rămîne încă o obscuritate tradițională; poate că s-ar fi putut marca mai bine, cum pentru profet ea a fost ocazia să interpreteze viața lui personală în mesajul său. Genul literar al lui Joel scoate în relief lamentația colectivă; s-ar fi putut semnală opinia lui Engnell (că este text liturgic). Pe bună dreptate se insistă asupra monoteismului lui Amos, dar de ce nu spune și cîteva cuvinte asupra „convertirii” așa de interesante a acestui profet? Introducerea la cartea lui Iona este excelentă, din toate punctele de vedere.

Situația între Biblia obișnuită (fără note) și marile comentarii, această lucrare va face un mare serviciu textului scripturistic.

SCHWALLER DE LUBICZ R. A., *Le roi de la théocratie pharaonique*. Paris, Flammarion, 1961, 15+349 pp.

Această operă densă, dar bine ilustrată, este de o lectură greoaie. Totuși în ea se va găsi un foarte mare număr de reflexii, — uneori sugestive, relative la simboalele antice. Pasajul cel mai interesant ni se pare că este cel care privește panoul de Isenheim (Muzeul din Colmar), chiar dacă interpretarea lui este oarecum forțată. Cartea se termină cu numeroase appendice. Ar fi fost de dorit o bibliogra-

fie chiar sumară a subiectului tratat.

GELLIN ALBERT, *La prière des Psaumes*. Paris, Ed. de l'Epi, 1961, 112 pp.

Această operă este ultima scriere a regretatului abbé Gellin, profesor de studii scripturistice, la universitatea din Lion, decedat la 5 februarie 1960. Ea este o adevărată inițiere în rugăciunea Psalmilor. Prima parte a cărții este consacrată semnelor: Dumnezeu nu se înfățișează ușor, ci trebuie să-l căutăm, traversând creația, istoria, chiar pe Israel; acestea sînt semne care-L revelează, dar El și ascund. De aceea, autorul ne duce de mină, ca un ghid delicat care ar voi să ne comunice, pe vechii psalmiști, și să ne facă să gustăm savoarea anumitor expresii, ce sînt în același timp descoperirea lui Dumnezeu pe care-L căutăm. Citind textele autorului, uneori înțelîm expresii ce ne par noi, pentru că ele corespund unei dorințe pe care o purtăm în noi, fără să știm: „Țin sufletul meu în pace și în tăcere, ca un copil la sânul mamei sale”.

SCHNECKENBURG R., *La théologie du Nouveau Testament*. Paris, Desclée de Brouwer, 1961, 128 pp.

Azi se vorbește, mai mult ca înainte, despre teologia biblică. Iată o lucrare foarte interesantă care face un rezumat complet al pozițiilor actuale asupra teologiei Noului Testament. Ea face parte dintr-o serie nouă de monografii științifice.

Volumul de față intenționează să definească planul și structura unei teologii a Noului Testament. Autorul începe cu tradiția comunității primare, trece sugestiv la teologia sinopticilor apoi la sf. Pavel și sf. Ioan, subliniind continuitatea lor cu tradiția cea mai veche.

Evident, această operă rămîne să se scrie, fiindcă savantul profesor de la universitatea din Würzburg numai trece în revistă diferitele puncte — *per summa capitala* — și termină printr-un expozit de teme diverse, ale teologiei biblice a Noului Testament.

ARON R., *Les années obscures de Jésus*. Paris, Bernard Grasset, 1960, 293 pp.

Cartea aceasta este scrisă de un iu-

deu. Nu găsim în ea nici un indiciu istoric precis, care să ne permită să luminăm cei treizeci de ani ai vieții Domnului. În schimb, cartea ne procură o vie evocare a ceea ce era medul iudaică în timpul lui Iisus. Foarte des, autorul dă cuvîntul surselor iudaice, textelor liturgice și talmudice, ce ne descriu acest mediu. Ceea ce el spune despre influența liturghiei iudaice asupra formării lui Iisus este foarte evocator și fără dubiu exact. Nu putem spune același lucru despre paginile consacrate contactului lui Iisus cu puterea romană în timpul cît a stat în Ierusalim, la vîrsta de 12 ani. Chiar admițînd că acest contact a avut loc, nimic nu ne autoriză să afirmăm că Iisus a văzut în ocupația romană a țării cauza corupției iudaismului, iar în Evangheliile nu se află nici o urmă care să ne permită să facem din Iisus un rezistent ori un zelot. Autorul n-a voit să facă numai o operă istorică. El propune o reconciliere a iudaismului și creștinismului deoarece este în beneficiul ambelor, întrucît au trăit pe același pămînt și la bază au același Dumnezeu.

Autorul se declară elevul renumitului rabîn italian Elie Benamozegh, pe la finele secolului trecut, care cerea o reformă a creștinismului prin reîntoarcerea la principiile legislației mozaice.

Ath. Negoia

Byzantinoslavica revista bianuală a Institutului slav al Academiei cehoslovace de științe de la Praga, aduce în totdeauna un bogat material de cercetări, recenzii și note bibliografice informative, făcînd adesea referințe la probleme teologice și de istorie bisericească ce prezintă interes și pentru noi. Cele două numere apărute în anul 1962, anul al XXIII-lea de apariție, oferă următoarele cercetări: prof. V. Beševliev din Sofia se ocupă de „Numele vechi ale orașului Vraci, un sediu episcopal din veacul XI”; prof. J. Irmischer de la Berlin descrie cu amănunte „Denumirea Mării Negre la bizantini” indicînd ca nume folosite cele de Pontul scitic, Pontul Euxinos, Pontos-Ethnikos, Pontikon thalassa, sau numai simplu Pontos, Euxinos sau Thalassa, mai uzitat fiind cel de Pontul Euxin; din 1265 apare și denumirea de Mauri thalassa și de aci de-

rivă desigur și denumirea de: Mauroblahia pentru Moldova; P. Tivcev din Sofia se ocupă cu „Domnia împăratului Andronic I Comnenul, 1183—1185”, despre care se știe că a fost un timp și prizonierul valahilor de pe la Troțușul Moldovei. E. Miloikovici din Belgrad prezintă „Problema originii bizantine a cîntării bisericești sirbe”; prof. R. Guiland de la Paris descrie „Hipodromul din Bizanț” locul de înțînire pentru festivități dar și pentru intruniri populare; prof. E. Frances de la București descrie „Statul și meseriile din Bizanț” din veacurile IV—VII și IX—X, ce sînt mai bine cunoscute din izvoare. prof. B. Leib de la Strassburg tratează despre „Conjurațiile de la Bizanț” contra împăratului Alexie I Comnenul” (1081—1118), arătînd că deși acest suveran a avut o ținută potrivită pentru imperiu, totuși nu s-a bucurat de simpatia poporului și chiar feodalii din imperiu îi erau deseori dușmani; J. Darrouzes de la Paris se ocupă de „Două scrisori ale lui Grigorie Antioh din Bulgaria, din jurul anului 1173”, indicînd situația grea din acea vreme în imperiul bizantin; prof. K. Horalek din Praga tratează despre „Originele bizantine și orientale ale literaturii și folclorului slav”, aducînd exemplificări comparative.

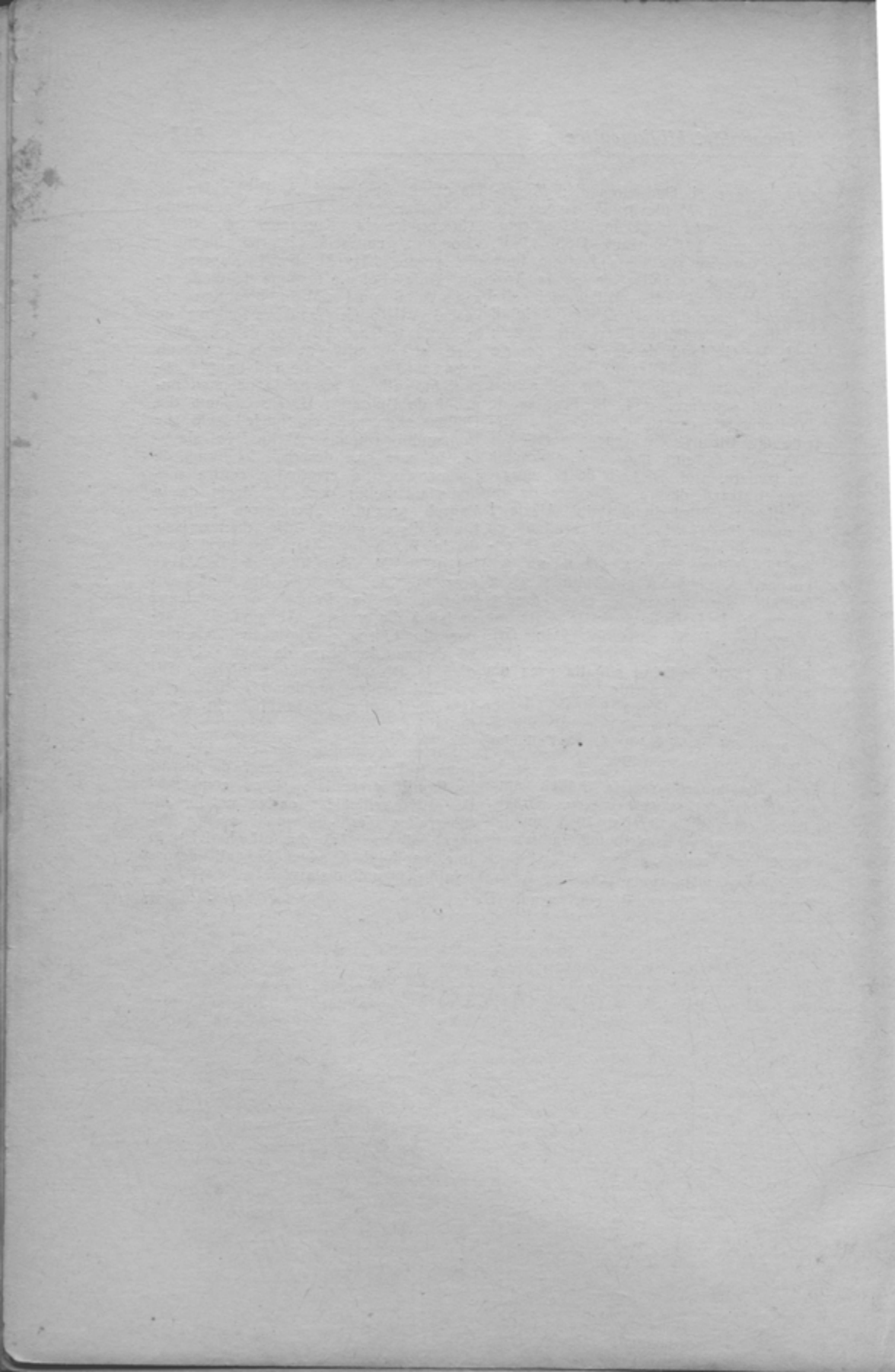
În continuare revista indică amănunte despre congresele cu caracter istoric din anii 1962 și 1963, menționînd valoarea contribuției adusă de cercetătorii romîni.

Numărul I din 1963 se ocupă cu comemorarea filologului ceh acad. B.

Havranek. Apoi prof. A. P. Kajdan de la Moscova indică unele amănunte „Cu privire la Kinnamos și Niceta Choniatul, cunoscuți istorici bizantini din veacul XII; H. Evert—Kapesowa din Lodz—Polonia expune felul de existență al unei „Moșii bizantine din veacul VIII”; G. Tsankova-Petkova de la Sofia tratează pe larg despre „Bulgarii și Bizanțul în primele decenii după înființarea statului bulgar” oferind indicații cu privire la nașterea numelui de Bulgaria; H. F. Graham din Dallas se ocupă cu unele texte ale Romanului Digenis Akritas în slavonă, în care este descrisă, în formă de roman, opoziția creștinilor contra mahomedanismului; prof. V. Moșin de la Zagreb prezintă: „Scrisoarea mitropolitului Leon găsită între manuscrisele de la Bereiaslav—Kiev din jurul anului 1000; M. Theocharis de la Atena prezintă „O broderie bizantină din Muzeul de la Praga” care datează probabil din veacul XII; prof. E. Werner din Lipsca prezintă apoi o sinteză despre „Încercare de istorie ideologică la Bizanț” expunînd interesul Bizanțului pentru probleme sociale, evitate de istoriografia burgheză în cercetările lor.

Partea recenziilor din cele trei volume indicate cuprinde zeci de lucrări amănunțit prezentate și cu completări de ordin critic, iar partea notelor bibliografice oferă informații asupra domeniului vast al bizantinologiei. În fine, capitolul X aduce indicații despre relațiile bizantino-slave.

Prof. M. Șesan

Biserica anglicană; Discuții asupra recăsătoririi în Anglia; Pastor, lider al negrilor americani; „Cartea Lunii” în Guatemala; „Barbarizarea culturii”; Orori ale fanatismului; Meritata prețuire a unui luptător pentru pace; Aniversarea decanului J. Hromadka; Probleme de istorie bisericească în dezbaterile unor congrese; O întâmplare de acum aproape 20 de ani; O renumită cavodoperă a arhitecturii bisericești; Soarta unor locașuri de cult; Din timpul celei de a „zecea dinastii după potop” 609

N O T E Ș I C O M E N T A R I I
„Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte” 623

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI:

Sărbătorirea zilei de 23 August în cuprinsul Arhiepiscopiei; Itinerar pastoral; Înaintesfîntirea bisericii din Dolcin; Profesori de la Facultatea de Teologie din Belgrad în vizită la Timișoara; Slujitori ai Bisericilor de peste hotare în vizită la Timișoara; Sedință de lucru cu conducătorii oficiilor protopopești; Conferințele de orientare ale preoților; Sfîrșit de an școlar la Seminarul Teologic din Caransebeș; Ajutoare acordate bisericilor monumente istorice din Arhiepiscopie; Refacerea și împodobirea unor biserici; Deces. 625

E P I S C O P I A A R A D U L U I

Slujbe și vizite arhieresti; Sfîntiri de lucrări la biserici; Sfîntire de clopot; Vizitarea unor parohii; Distincțiuni onorifice bisericești; Examine de licență; Conferințele preoțești de orientare din luna iunie 1964. 633

P R E Z E N T A R I B I B L I O G R A F I C E

S. Dușanici și R. Nicolici: Ovciarsco-Kablarski Manastiri, (Prot. Gh. Hranisavlevici); Vegenner G. S.: La Bible et nous; Buzy D.: Même les miettes; Zorell Fr.: Lexicon Graecum Novi Testamenti; Neill W., editor, The Bible Companion; Southon E. A.: On Eagles Wing; Collin B.: Des lieux Saints; Fraine J. dr.: Nouvel atlas historique et culturel de la Bible; * Encyclopedie de la Bible; Baron S., Histoire d'Israël; Diessler A. et Delcor M.: La Sainte Bible; Schwaller de Lubicz R. A.: Le roi de la théocratie pharaonique; Gellin Albert: La prière des Psaumes; Schneckenburg R.: La théologie du Nouveau Testament; Aron R.: Les années obscures de Jésus; (Ath. Negoită); Byzantinoslavica, (M. Șesan). 643

T. A. C. - Nr. 11- 1965

42419